

SOCIÁLNÍ VYLOUČENÍ: DOBRÁ PRAXE A ŘEŠENÍ

Manuál pro obce

Společně k bezpečí o.s.

pro odbor bezpečnostní politiky Ministerstva vnitra ČR

**Michaela Veselá
Kateřina Pospíšilová
Michal Mazel
Helena Balabánová**

Sociální vyloučení: dobrá praxe a řešení

© Společně k bezpečí o.s.

Praha 2009

OBSAH:

SOCIÁLNÍ VYLOUČENÍ.....	4
Sociální vyloučení a etnicita	
MALÝ EXKURZ DO LEGISLATIVY.....	6
<u>A. DOPORUČENÍ PRO OBEC, JEJÍŽ SOUČÁSTÍ JE JEDNA NEBO VÍCE</u>	
<u>SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH LOKALIT</u>	9
I. STABILIZACE SITUACE	10
1. Sběr dat	10
2. Bydlení – sociálně vyloučené lokality	13
Úvod do problematiky	
Bydlení a pozice obcí	
Bydlení jako sociální problém	
Program podporovaného bydlení – dostupné bydlení	
3. Terénní sociální práce (TSP)	28
Jak využívat TSP	
Komunitní plánování sociálních služeb	
<u>B. DOPORUČENÍ PRO OBEC, KTERÁ CHCE PŘEDCHÁZET</u>	
<u>VZNIKU SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH LOKALIT</u>	36
I. STABILIZACE SITUACE	37
1. Sběr dat	37
2. Bydlení – sociálně vyloučené lokality	37
3. Terénní sociální práce (TSP)	38
<u>C. SPOLEČNÁ OPATŘENÍ</u>	39
II. DALŠÍ DŮLEŽITÉ KROKY	39
1. Povinná školní docházka a sociálně-právní ochrana dětí	39
Dítě v prostředí sociálního vyloučení	
Povinná školní docházka	
Záškoláctví	
práce s dětmi sociálně znevýhodněnými	
2. Zadlužování	46
III. SOCIÁLNÍ VZESTUP	48
1. Zaměstnanost	48
Vzdělávání dospělých	
Podporované zaměstnávání	
Pracovně právní poradenství	
Sociální firma	
Veřejně prospěšné práce	
Veřejná služba	
2. Bezpečnost a prevence kriminality	57
Odpovědnost institucí veřejné správy	
Možnosti samosprávy	
Regulace výherních hracích přístrojů	
3. Volnočasové aktivity	64
IV. DOPORUČENÍ PRO KOMPLEXNÍ ŘEŠENÍ	65
Koordinátor na místní úrovni	
Komplexní řešení – zásad	
POUŽITÁ A DOPORUČENÁ LITERATURA.....	68

Text tohoto manuálu byl vytvořen v návaznosti na materiál *Identifikace zásadních problémů v oblasti sociálního vyloučení*, který předložil vládě ČR ministr vnitra začátkem roku 2009.¹ Vyplynulo z něho mnoho doporučení jak pro orgány státní správy, tak pro obecní samosprávy. Ministerstvo vnitra, vedeno snahou o posílení integračních postupů, které by měly dopad nejen na centrální, ale zejména na místní úrovni, zadalo vytvoření manuálu, který by obsahoval návrhy pro města a obce v oblasti sociální integrace.

Manuál má sloužit obecním a městským samosprávám při jejich úsilí o předcházení a odstraňování sociálního vyloučení – jevu, jehož negativní dopady ovlivňují stále více obcí, měst a regionů v České republice. Věnuje se nejpalčivějším problémům spojeným s fenoménem sociální exkluze, nabízí nástroje a možnosti řešení, které mohou vést k stabilizaci situace sociálně segregovaných lidí a postupně i k jejich sociálnímu vzestupu. V procesu eliminace sociálního vyloučení a pomoci lidem, kteří se v pastí chudoby, nezaměstnanosti, nízké vzdělanosti, dluhů a celkově špatných životních podmínek nacházejí, byla místním samosprávám svěřena jedna z hlavních úloh. Právě ony mohou prostřednictvím dobře zvolených nástrojů a postupů zastavit šířící se epidemii sociální exkluze a úspěšně léčit jak příznaky, tak zejména příčiny této závažné choroby současné společnosti. Nabízí se jim k tomu základní legislativní podmínky, příklady osvědčené dobré praxe, poučení z příkladů praxe špatné, možnost získání dostatečných finančních prostředků i solidní síť spolupracovníků ve státním i nevládním sektoru.

---

¹ Tato vládní zpráva vychází zejména z materiálu Společně k bezpečí o.s. *Sociální vyloučení: výzvy, příležitosti a řešení*, jehož autorský tým se podílel i na tvorbě tohoto manuálu. Pokud se zde bez citací vyskytují pasáže, které lze najít ve zmíněné vládní zprávě, pak jde ve všech případech o autorství kolektivu autorů Společně k bezpečí o.s.

SOCIÁLNÍ VYLOUČENÍ

Sociální vyloučení chápeme jako „proces, kterým jsou jednotlivci i celé skupiny osob zbavovány přístupu ke zdrojům nezbytným pro zapojení se do sociálních, ekonomických a politických aktivit společnosti jako celku“² Proces *sociálního vyloučení* je obecně důsledkem:

1. **Chudoby a nízkých příjmů, spojených s nízkým vzděláním či špatnými životními podmínkami**
2. **Stigmatizace** - v podmínkách ČR je v současnosti naprosto převažujícím *vnějším* zdrojem sociálního vyloučení přisouzená menšinová etnicita nebo onálepkování osob či skupiny osob jako problémových

„Sociálně vyloučení jsou odříznuti od institucí a služeb, sociálních sítí a vzdělávacích příležitostí. Projevem sociálního vyloučení je tedy například dlouhodobá nezaměstnanost, závislost na sociálních dávkách, život v prostorově vyloučených částech obcí, nízká kvalifikace, špatný zdravotní stav, rozpad rodin či ztráta sebeúcty. Jako adaptace na podmínky sociálního vyloučení se často vytváří specifické hodnoty a normy, mezi něž patří například důraz na přítomnost, neschopnost plánovat do budoucna, pocity beznaděje a bezmocnosti či přesvědčení, že člověk nemůže ovlivnit vlastní sociální situaci.“³ Lidé žijící na okraji společnosti se přizpůsobují podmínkám sociálního vyloučení, osvojují si specifické vzorce jednání, které jsou často v rozporu s hodnotami většinové společnosti, a jsou tudíž většinovou společností odmítány a odsuzovány. Tyto návyky však sociálně vyloučeným jedincům znemožňují být úspěšní ve většinové společnosti – být schopen pravidelně chodit do práce, splácet dluhy, dobře hospodařit s penězi atd. – což je znovu uzavírá v pasti sociálního vyloučení.

Příklad: „Pan R. Č. je dlouhodobě nezaměstnaný a společně s manželkou mají řadu dluhů. Převážně se jedná o pokuty za jízdu na černo v MHD, u nichž v některých případech již soud rozhodl o exekuci majetku. Třebaže je rodina zadlužená a potýká se s nedostatkem financí, pan R. aktivně zaměstnání neshání. Nevyplatí se mu to, neboť by v důsledku exekučních rozhodnutí o značnou část mzdy okamžitě přišel. Legální zaměstnání by mu v jeho situaci nepřineslo zvýšení příjmů. Raději se tedy spoléhá na sociální dávky a příležitostnou práci na černo. Třebaže se dopouští porušování zákonů, je jeho chování racionální adaptací, která dále posiluje jeho stav sociálního vyloučení.“⁴

Jednou z nejviditelnějších podob sociálního vyloučení je **vyloučení prostorové**. „Prostorové vyloučení znamená pro jedince bariéru rozvoje životních šancí. Nedobrovolně segregované skupiny zpravidla žijí v nejhorších, stigmatizovaných částech města, v nevyhovujících, nuzných obydlích s nedostatečnou úrovní sanitárního vybavení a přístupem k běžným službám.“⁵ Dále můžeme rozlišit nejčastěji **vyloučení ekonomické** (vyloučení z trhu práce, které bývá často způsobeno nízkým vzděláním i diskriminací), **vyloučení symbolické** (stereotypní a předsudečný pohled na lidi postižené sociálním vyloučením).

² www.epolis.cz, slovníček pojmů – sociální exkluze (vyloučení)

³ Tamtéž.

⁴ Kdo drží Černého Petra. Člověk v tísni o.p.s., 2007, s.11

⁵ Toušek, L.: Sociální vyloučení a prostorová segregace. www.caat.cz, publikace.

Sociální vyloučení a etnicita

Při řešení otázek souvisejících se sociálně vyloučenými lokalitami se jako zásadní problém jeví směšování etnického a sociálního aspektu. Podstatná část veřejnosti v ČR vnímá sociální vyloučení „především jako problém přítomnosti etnicky odlišné populace v majoritním prostředí. ... názory veřejnosti se často opírají o kusé nebo zcela nepravdivé informace, které se často zakládají na zkresleném nebo předpojatém vidění problémů.“⁶ Bohužel i vrcholové orgány exekutivy a orgány samospráv mnohdy vycházejí z přesvědčení, že sociálně vyloučené lokality vznikají především jako důsledek jakési „romské mentality“ a že jsou výhradně problémem Romů. Pracují přitom se stereotypy typu „pro všechny Romy je typické, že chtějí bydlet pohromadě, zneužívají sociální dávky, nechťejí pracovat, některé typy kriminality jsou pro ně běžné, řešit kriminalitu mezi nimi nemá smysl“ atd. O něco poučenější instituce si sice přejmenují Romy na „sociálně vyloučené“, způsob uvažování však zůstane stejný, založený na předsudcích a zaměřený na řešení problémů „specifického etnika“, tj. nějak jinak než my ostatní se chovající entity. V důsledku toho pak produkují různé, na těchto stereotypch založené „romské“ koncepce, v jejichž rámci pak působí různí romští poradci, asistenti, koordinátoři a „etnické komise“ stejně, jako se zároveň bohužel produkují „romská ghetta“.

Budiž na tomto místě již poněkolkáté řečeno, že ne všichni Romové v ČR žijí v prostředí sociálního vyloučení a ne každý, kdo se v podmínkách sociálního vyloučení nalézá, je Rom. Chápat problém sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených skupin obyvatel jako „romskou otázku“ je cesta do pekla.

Etnická, náboženská, národnostní kulturní či jiná výlučnost by měla být brána na zřetel pouze tehdy, je-li zdrojem diskriminace či stigmatizace, a pak by proti tomuto jejímu zneužití mělo být zakročeno. V souvislosti s menšinovou národností by měl stát v souladu se zákonem o právech příslušníků národnostních menšin zajistit i romské národnostní menšině realizaci jejich kulturních, jazykových a dalších práv. Měl by se však vyvarovat toho, aby etnický (národnostní) aspekt směšoval s aspektem sociálním, aby se dopouštěl stereotypních zjednodušení a na jejich základě jednal. Takovýto postup jen přispívá ke stigmatizaci těch, kteří se v sociálním vyloučení ocitli, ke stigmatizaci všech příslušníků romské populace v ČR, k upevňování falešné představy o existenci etnicky odlišné, tj. problémové skupiny v majoritní populaci a především k prohlubování nenávisti mezi „majoritou“ a „minoritou“.

Až přestaneme od zodpovědných úředníků našich obcí a měst slýchat hlasité stesky o tom, že „Romové jsou nepřizpůsobiví, neplatiči, kriminálníci a nechce se jim pracovat“, a až se tito zodpovědní úředníci začnou zaobírat konkrétní situací konkrétních lidí v oblasti bydlení, zaměstnávání, vzdělávání atd. namísto vytváření strategií jak naložit s Romy jako zvláštní kategorií obyvatel, bude to znamenat zásadní posun v přístupu k sociálnímu začleňování.

Proto také v celém následujícím textu píšeme výhradně o sociálních problémech a jejich řešení jakožto sociálních věcí, nikoliv o „problémech s etnikem“, ke kterému je třeba přistupovat nějakým zvláštním způsobem. K etnickému aspektu přihlížíme pouze tam, kde skutečnost, že je nějaká osoba ostatními (lidmi či institucemi) rozpoznána jako Rom (ať už se Romem cítí být nebo ne), vede k jakékoliv formě stigmatizace, diskriminace a nerovného zacházení.

---

⁶ Gabal,I., Čada,K.,Snopek, J.: Klíč k posílení integrační politiky obcí. Otevřená společnost, o.p.s., 2008, s. 5,10.

MALÝ EXKURZ DO LEGISLATIVY

Česká republika jako členská země Rady Evropy a Evropské unie a jako signatář hlavních mezinárodněprávních smluv o lidských právech⁷ je mezinárodněprávně zavázána zajistit výkon občanských, politických, hospodářských, sociálních a kulturních práv všem svým občanům bez rozdílu, přitom bránit diskriminaci a segregaci z důvodu mimo jiné i příslušnosti k etnické či sociální skupině. V mezinárodních úmluvách o lidských právech není sice výslovně zmíněn závazek k sociálnímu začleňování či k bránění sociálnímu vyloučení, tyto úmluvy však zakazují diskriminaci, která je jedním ze spouštěčů sociálního vyloučení. **Prvním naprosto zásadním krokem k potírání sociálního vyloučení ve všech jeho projevech je proto vždy důsledná aplikace všech mezinárodněprávních antidiskriminačních závazků.**⁸

Výslovný závazek k přijetí adekvátních kroků ve prospěch sociálně exkludovaných obyvatel vyplývá již ze Smlouvy o Evropské unii, zavedených Amsterdamskou smlouvou v roce 1997. V březnu 2000 Evropská rada na svém zasedání v Lisabonu konstatovala, že rozsah chudoby a sociálního vyloučení je nepřijatelný a vyzvala členské státy a Komisi k tomu, aby přijaly opatření jak "rozhodným způsobem ovlivnit odstranění chudoby" do roku 2010. Evropský parlament přijal dne 15. listopadu 2007 usnesení o vyhodnocení sociální reality, v němž zdůraznil, že posílení sociální soudržnosti a **odstranění chudoby a sociálního vyloučení se musí stát pro Evropskou unii politickou prioritou. Rozhodnutím Evropského parlamentu a Rady č. 1098/2008/ES ze dne 22. října 2008 byl rok 2010 vyhlášen Evropským rokem boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení.** Toto rozhodnutí zavazuje členské státy EU prioritně se věnovat mimo jiné tématům jako jsou zajištění rovného přístupu k vhodným zdrojům a službám včetně přiměřeného ubytování a zdravotní a sociální ochrany, vyřešení problému diskriminace, podpora začleňování etnických menšin do společnosti a podpoře integrovaných přístupů aktivního začleňování.

Velmi podstatným aspektem ovlivňujícím míru ohrožení etnicky stigmatizovaných skupin obyvatelstva je nepochybně **realizace práva na přístup k přiměřenému bydlení dle čl. 11 odst.1 Paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech**, kde se uvádí, že smluvní strany Paktu uznávají právo každého jednotlivce na přiměřenou životní úroveň pro něj a jeho rodinu, zahrnující v to dostatečnou výživu, šatstvo, byt, a na neustálé zlepšování

---

⁷ Např. Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace, vyhlášená pod č. 95/1974 Sb., Mezinárodní pakt o občanských a politických právech a Mezinárodní pakt o hospodářských a sociálních právech, vyhlášené pod č. 120/1976 Sb., Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, vyhlášená pod č. 209/1992 Sb.

⁸ V právním řádu ČR dosud absentuje jak speciální procesní úprava ochrany před diskriminací, tak specializovaná státní instituce, která by byla určena k aktivnímu vyhledávání případů diskriminace motivované etnicky a především k poskytování aktivní ochrany před takovou diskriminací formou podávání žalob, případně poskytování bezplatné právní pomoci. Do právního řádu ČR dosud nebyla implementována Směrnice Rady 2000/43/ES z 20.6.2000, kterou se zavádí zásada rovného zacházení s osobami bez ohledu na jejich rasu nebo etnický původ. Podle této Směrnice státy mají zakázat diskriminaci na základě rasy nebo etnického původu, v národních právních předpisech definovat, co je považováno za diskriminaci, zakotvit nástroje právní ochrany před diskriminací a odpovídající procesně-právní úpravu, stanovit systém sankcí, seznámat veřejnost s přijatými opatřeními, pověřit subjekt(y) podporou rovného zacházení či vést dialog např. se zaměstnavateli a nevládními organizacemi. Státy mohou nadto přijímat pozitivní opatření ve vztahu ke znevýhodněným osobám, mohou rovněž přijmout či zachovat úpravu, která bude pro ochranu zásady rovného zacházení výhodnější než ustanovení směrnice. Rozsah směrnice a ochrany před diskriminací na základě rasy či etnického původu pokrývá nejen oblast zaměstnanosti, ale i oblasti sociálního zabezpečení, zdravotní péče, sociálních výhod, vzdělávání, přístupu ke zboží a službám a bydlení. Absentuje i institucionální zajištění rovného zacházení požadované směrnicí č. 2000/43/ES, podle které má být ustaven orgán specializovaný na problematiku rovného zacházení a diskriminace, který bude působit jako poradensko-informační a osvětový orgán v této oblasti.

životních podmínek a že smluvní státy podniknou odpovídající kroky, aby zajistily uskutečnění tohoto práva. Jedním ze zásadních vodítek při interpretaci tohoto práva je čl. 2 odst. 2 Paktu, který stanoví, že práva formulovaná v Paktu se budou uskutečňovat bez jakéhokoliv rozlišování podle rasy, barvy pleti, pohlaví, jazyka, náboženství, politického nebo jiného smýšlení, národnostního a sociálního původu, majetku, rodu nebo jiného postavení.

Právo na přiměřené bydlení v sobě obsahuje dle ustáleného výkladu judikatury jednak právní jistotu bydlení, která zahrnuje právní ochranu proti nucenému vystěhování a nejrůznějším způsobům obtěžování, přístup ke službám a infrastruktuře, dále lokační přiměřenost (bydlení umožňující přístup k zaměstnání, zdravotním službám, vzdělávacím a sociálním zařízením), kulturní přiměřenost (způsob výstavby domů a používání materiálů musí umožnit vyjádření kulturní identity a rozmanitosti bydlení) a konečně cenovou dostupnost bydlení – tedy ochranu před nepřiměřenými požadavky pronajímatelů bytů a poskytovatelů služeb.

Právo na přiměřené bydlení definované citovanou mezinárodní smlouvou je vtaženo do našeho právního řádu ustanovením čl. 10 Ústavy. **Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava ČR** v článku 1 odst. 1 stanoví, že Česká republika je demokratický právní stát založený na úctě k právům a svobodám člověka a občana, že dodržuje závazky, které pro ni vyplývají z mezinárodního práva, v článku 6 stanoví, že politické rozhodování dbá ochrany menšin. Čl. 8 Ústavy zaručuje samosprávu územních samosprávných celků a čl. 101 jednak definuje územní samosprávné celky jako veřejnoprávní korporace, jednak stanoví možnost státu zasahovat do činnosti územních samosprávných celků, jen vyžaduje-li to ochrana zákona a jen způsobem stanoveným zákonem.

Listina základních práv a svobod vyhlášená usnesením předsednictva ČNR jako součást ústavního pořádku České republiky pod č. 2/1993 Sb. v článku 1 stanoví, že lidé jsou svobodní a rovni v důstojnosti i v právech a základní práva a svobody jsou nezadatelné, nezczizitelné, nepromlčitelné a nezrušitelné, v článku 3 odst. 1 a 2 zakazuje diskriminaci mimo jiné podle rasy, barvy pleti, jazyka a příslušnosti k národnostní nebo etnické menšině, článek 7 zavádí nedotknutelnost osoby a jejího soukromí a zakazuje nelidské a ponižující zacházení, článek 10 stanoví právo každého na zachování jeho lidské důstojnosti, osobní cti a dobré pověsti, jakož i na ochranu před neoprávněným zasahováním do soukromého a rodinného života a před neoprávněným shromažďováním, zveřejňováním nebo jiným zneužíváním údajů o své osobě. Článek 11 Listiny stanoví, že vlastnictví zavazuje, nesmí být zneužito na újmu práv druhých anebo v rozporu se zákonem chráněnými obecnými zájmy a jeho výkon nesmí poškozovat lidské zdraví, přírodu a životní prostředí nad míru stanovenou zákonem. V článku 12 se uvádí, že obydlí je nedotknutelné. Není dovoleno do něj vstoupit bez souhlasu toho, kdo v něm bydlí, mimo domovní prohlídku v trestním řízení mohou být zásahy do nedotknutelnosti obydlí zákonem dovoleny, jen je-li to v demokratické společnosti nezbytné pro ochranu života nebo zdraví osob, pro ochranu práv a svobod druhých anebo pro odvrácení závažného ohrožení veřejné bezpečnosti a pořádku.

Článek 24 též Listiny stanoví, že příslušnost k národnostní nebo etnické menšině nesmí být nikomu na újmu. Dle čl. 31 Listiny má také každý má právo na ochranu zdraví a dle čl. 35 má každý právo na příznivé životní prostředí. Čl. 36 zavádí oprávnění pro každého, že se může domáhat stanoveným postupem svého práva u nezávislého a nestranného soudu a ve stanovených případech u jiného orgánu, a každý, kdo tvrdí, že byl na svých právech zkrácen rozhodnutím orgánu veřejné správy, se může obrátit na soud, aby přezkoumal zákonnost takového rozhodnutí, nestanoví-li zákon jinak. Z pravomoci soudu však nesmí být vyloučeno přezkoumávání rozhodnutí týkajících se základních práv a svobod podle Listiny. Každý má také právo na náhradu škody způsobené mu nezákonným rozhodnutím soudu, jiného státního orgánu či orgánu veřejné správy nebo nesprávným úředním postupem.

A. DOPORUČENÍ PRO OBEC, JEJÍŽ SOUČÁSTÍ JE JEDNA NEBO VÍCE SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH LOKALIT

Za sociálně vyloučenou lokalitu považujeme „geograficky vymezitelnou oblast, kde dochází ke koncentraci osob ohrožených sociálním vyloučením.“⁹ Sociálně vyloučenou lokalitou bývá často „dům, ulice, část města, osada apod., která nese známky sociálního vyloučení, kterými mohou být např. nízký sociální status obyvatel, špatná kvalita bydlení, nedostupnost standardních služeb, nedobrovolné oddělení od ostatních obyvatel apod.“¹⁰ Sociálně vyloučené lokality a situace v nich jsou velmi diferencované, lokality se liší zejména velikostí a poměrem velikosti vůči obci či městu, ve které se nacházejí, mírou prostorového vyloučení, stavem domů a bytů, formou jejich vlastnictví atd. Lidé se v takovýchto lokalitách mohou ocitnout z mnoha důvodů. Buď už v místě žili před tím, než se z něho stala sociálně vyloučená lokalita, a pak jde většinou o lidi, kteří nemají prostředky a možnosti lokalitu opustit. Nebo se do ní nastěhovali už v době, kdy se o sociálně vyloučenou lokalitu jednalo. Pak šlo buď o přistěhování dobrovolné – přišli za někým (příbuznými, druhem/družkou apod.), nebo nedobrovolné – byly sem vystěhovány např. proto, že jim vznikly dluhy na nájemném v předchozím bydlišti. nebo tu byl zcela jiný důvod, při kterém byla aplikována vědomá či nevědomá tendence mít všechny - z pohledu úředníka a priori problematické skupiny lidí - pod dohledem a v jednom společném prostoru a současně zvláštním kontrolním režimu. Může jít také o soukromou ubytovnu, kam se lidé stěhují proto, že nemají jinou možnost bydlení.

„Někteří odborníci označují sociálně vyloučené lokality metaforicky jako „továrny na neplatiče“. Jejich poznatky z terénu ukazují, že mnozí lidé se neplatiči stali až poté, co se v sociálně vyloučené lokalitě ocitli, a to v důsledku podmínek, které zde panují. Ačkoli se totiž jedná převážně o lokality, které mají sloužit „sociálně slabším“ občanům, náklady na bydlení jsou zde v důsledku prostorového vyloučení paradoxně vyšší než jinde. Vyšší náklady na bydlení jsou spojené se špatným stavem objektů, nevhodným vytápěním (elektrické přímotopy bez nočního proudu), špatnou izolací či vysokými nedoplatky za vodné, stočné a elektřinu ve společných prostorách. **U mnohých lidí, kteří se do vyloučené lokality dostali pouze na základě úřední představy o jejich etnicitě, došlo k zadlužení až v důsledku zvýšení životních nákladů, způsobeného nedobrovolným přestěhováním do vyloučené lokality.**“¹¹

Příklad: Strážnická ulice v Plzni

„Ve Strážnické ulici v Plzni se nacházejí dva panelové domy, které jsou označovány médii a lokálními institucemi jako „problémové“, a místní nájemníci jsou paušálně nazýváni „neplatiči“. Tyto objekty nesou známky sociálně vyloučené lokality. Na začátku 90. let přidělovala místní samospráva byty v jednom z objektů pouze na základě toho, zda byl žadatel o byt shledán úředníky podle barvy pleti nebo příjmení Romem. V této praxi se v některých případech pokračovalo i v dalších letech, aniž by byl respektován systém přidělování bytů. Osoby, jež byly na základě vůle místní samosprávy považovány za Romy, se takto ocitly v sociálně vyloučené lokalitě z důvodů, které samy nemohly jakkoli ovlivnit. Jedinou možnou obranou by bylo odmítnutí přiděleného bytu. Takové odmítnutí by však mělo za následek ztrátu možnosti získat byt jiný, což byla pro většinu žadatelů příliš vysoká cena. Proto většina

⁹ Jára, M. (a kol.): Sociální diskriminace pod lupou. Otevřená společnost, o.p.s., 2006, s. 39.

¹⁰ Kdo drží Černého Petra. Člověk v tísní o.p.s., 2007, s.11

¹¹ Tamtéž, s.10

*z nich byty přijala, zároveň s bydlením v dané lokalitě však přijali i stigmatizaci těch „problémových“ nebo „neplatičů“.*¹²

Jakékoli paušalizování při kterém se neoprávněně označují celé skupiny lidí různými negativními hodnotícími nálepkami, je velmi významný nástroj sociálního vylučování. Města a obce by se proto měla takové paušalizaci vyhnout a měla by pamatovat na to, že každý člověk má právo na ochranu své cti a důstojnosti. V právním státě je naprosto nepřijatelné, aby jakýkoli orgán veřejné moci označoval některé občany či obyvatele státu paušalizujícími hanlivými, nepřesnými a zavádějícími souhrnnými názvy jako „nepřizpůsobiví“ nebo „neplatiči“, neřkuli, aby pak na základě takového onálepkování podrobil občany nějakému specifickému režimu přístupu k veřejným statkům.

Slovo „nepřizpůsobiví“ má temný ideologický souzvuk s nacistickou terminologií (např. protektorátní tábor Lety byl oficiálně zřízen právě pro „*anpassungsunfähige Elemente*“) a indikuje danou a neřešitelnou méněcennost takových lidí a jejich předurčení k nějaké nezbytné formě konečného řešení. Slovo „neplatič“ zase indikuje úmyslné systematické zlovolné jednání, kdy neplatič má být dle uživatelů tohoto slova jistě někdo daleko horší než chudý člověk nebo dlužník - neplatič je sémanticky ten, kdo se vědomě rozhodl neplatit, jakkoli by platit mohl. Proto v originálním textu, kde se nejedná o citace, užíváme z těchto důvodů slovo „dlužník“.

---

¹² Tamtéž, s.8

I. STABILIZACE SITUACE

Opatření navrhovaná v této části mají vést ke stabilizaci (dalšímu nezhoršování) situace osob žijících v sociálně vyloučených lokalitách. Jde o základní kroky, které by měla podniknout každá samospráva, která chce řešit problém se sociálně vyloučenými lokalitami.

1. Sběr dat

Sběr dat by měl být klíčem, který otevírá dveře k objektivnímu pohledu na sociálně vyloučenou lokalitu a její obyvatele. Varujeme před nešťastným – a bohužel častým – přístupem jednat bez validních informací, jen na základě domněnek, subjektivních názorů, příp. zastaralých údajů. Takovýto postoj úřadu popisuje zpráva z výzkumu v Ústí nad Labem publikovaná v materiálu organizace Člověk v tísni, o.p.s. Kdo drží černého Petra. Výzkumníci kontaktovali úředníky, ptali se jich na jejich názor na situaci v jedné ze sociálně vyloučených lokalit – Předlicích - a testovali jejich znalost tamního dění:

„Bohužel...jsme narazili na absenci hlubšího porozumění dění v lokalitě a celkové situaci. Někteří respondenti znají některé problémy lokality..., ale ne všichni nedokážou správně určit příčiny ani pochopit souvislosti, které jsou překážkou v jejich řešení. Představitelé institucí a organizací, do jejichž agendy by mělo patřit mimo jiné řešení problematiky sociálního vyloučení, se často nevyhnou ani srovnání Předlic s lokalitou Nový svět s proslavenou Matiční ulicí. Ve velkém počtu případů se mylně domnívají, že situace v Předlicích je lepší, což lze přisuzovat především mediální známosti Matiční ulice a jejímu trvajícím negativnímu mediálnímu obrazu. Na informace o stavu v lokalitách, například o reálných cenách bydlení v Předlicích, reagují většinou údivem.“¹³

Při sběru dat můžete postupovat následovně:

- 1) **Shromáždit si veškeré údaje ze zpráv o šetřeních, výzkumech a z dalších relevantních materiálů, které se sociálně vyloučenými lokalitami ve vaší obci/městě zabývaly.** Mohlo jít o výzkumy zadávané některým z ústředních orgánů státní správy (např. Analýzu sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti, Gabal Analysis & Consulting pro MPSV v r.2006), nebo o šetření prováděné pro účely komunitního plánování (takový výzkum mohl zadávat i kraj), příp. o jakémkoliv další šetření prováděné např. univerzitou nebo jiným vědeckým pracovištěm pro výzkumné účely, nevládní organizací pro potřeby určitého projektu apod.. Pokud si nejste jisti, jestli vaše povědomí o takovýchto výzkumech je kompletní, ujistěte se o tom prostřednictvím internetu.
- 2) **Shromáždit informace v rámci úřadu samosprávy.** Řadou relevantních informací disponují jednotlivé odbory úřadu – odbor sociálních věcí, bytový odbor ad. V rámci sběru dat je ideální shromáždit a porovnat informace od všech složek úřadu, jejichž činnost se problematiky sociálního vyloučení jakkoliv dotýká.
- 3) **Získat informace od spolupracujících subjektů.** Ve vaší obci/městě pravděpodobně působí i další orgány veřejné správy, nevládní organizace i soukromé subjekty. Při shromažďování relevantních údajů nezapomeňte oslovit Policii ČR, městskou policii, probační a mediační službu, zástupce škol, pedagogicko-psychologické poradny, nevládní organizace a veškeré subjekty, které s lidmi v prostředí sociálního vyloučení pracují = poskytovatele sociálních služeb a dalších služeb pro tuto skupinu. Ti všichni mohou přispět velmi důležitými informacemi o prostředí sociálně vyloučené lokality a problémech a situaci lidí tam žijících.

---

¹³ Kdo drží Černého Petra. Člověk v tísni o.p.s., 2007, s.74.

Důležité: Mějte na paměti, že jsou informace, které vám policie a poskytovatelé sociálních služeb říci nemohou. Jedná se o údaje o konkrétních osobách – v případě poskytovatelů sociálních služeb o klientech – kdy jsou sociální pracovníci i policisté vázáni mlčenlivostí (na základě příslušných právních předpisů). Tyto informace však pro vás nejsou nejpodstatnější, protože hlavním cílem sběru dat je zmapovat aktuální problémy v sociálně vyloučené lokalitě, nikoliv problémy konkrétních osob.

- 4) **Realizovat výzkum v dané lokalitě** – oslovte nejlépe vědecké (sociologické, sociálně antropologické apod.) pracoviště, které je schopné udělat kvalitativní výzkum v lokalitě. Ideální je dát přednost kvalitativnímu výzkumu před kvantitativním v obdobných šetřeních v minulosti se osvědčily např. metody terénního výzkumu, zúčastněného pozorování apod.

Z takto získaných dat můžete následně vyjít při snahách o sociální začleňování ve vaší obci či městě. Z výzkumu vám pravděpodobně vyjde několik oblastí řešení: bydlení, vysoká nezaměstnanost, nízká vzdělanost, dluhová problematika, kriminalita a sociálně patologické jevy a možná i některé další (např. vysoká nemocnost). Žádný z těchto problémů nezmůžete sami, k řešení většiny z nich však můžete přispět velmi významně, zvolíte-li správné nástroje. **Klíčové nástroje jsou dva: prostupné bydlení a terénní sociální práce.**

2. Bydlení – sociálně vyloučené lokality¹⁴

Úvod do problému

Ztížený přístup ke kvalitnímu bydlení je jedním z nejvíce negativních projevů sociálního vyloučení. Bytové podmínky jsou v prostředí sociálního vyloučení výrazně horší než jaký je běžný standard, často jsou charakterizovány bydlením v nechráněných nájemních vztazích (užívání bytu bez řádně uzavřené nájemní smlouvy), nízkou kvalitou bydlení (málo kvalitní byty a domy, nedostatečně vybavené a prostorově vyloučené, nevyhovující hygienické podmínky) a malou šancí na zlepšení bytové situace.

Společně s liberalizací společnosti po roce 1989 se sice v naší zemi postupně uvolňuje trh s byty na jedné straně, na druhé straně se zvětšuje skupina obyvatel bez přístřeší. V první fázi **privatizace obecního bytového fondu** řešily mnohdy obce případy svých obyvatel bez bydlení nebo bez přístřeší přidělením bytů v neatraktivních částech obce, většinou v prostorově izolovaných lokalitách. Když v roce 1991 došlo zákonem k převodu 877 000 bytů ze státního bytového fondu do majetku obcí (bylo to 23,5 % celkového bytového fondu) nebyl tento převod majetku doprovázen pro obce závaznými pravidly pro hospodaření s byty ani adekvátním finančním posílením obecních rozpočtů. V další fázi převládl trend obecních zastupitelstev zbavovat se majetku, **prodávat zdevastované domy ve vyloučených enklávách soukromým vlastníkům**, případně je rekonstruovat a nabízet v ekonomickém pronájmu bez možnosti sociálního bydlení pro vystěhované. Tento vývoj znamenal v důsledku vznik sociálně vyloučených lokalit, často bez možnosti obce situaci v nich ovlivnit (pokud je majitelem objektu soukromník), a ochromění možností obcí poskytovat sociální bydlení.

Ke zhoršování bytové situace v prostředí sociálního vyloučení vede také **neplacení nájmu a služeb spojených s užíváním bytu a to, že obce neplacení dlouhodobě neřeší**. „Přístup obcí (ale i soukromých majitelů domů) k neplatičství je různý. Někde se pokoušejí předcházet narůstání dluhů prevencí a včasným řešením problému. Jinde preventivních opatření z různých důvodů nevyužívají. Někdy přímo čekají, až dluhy narostou do té míry, že budou moci vystěhovat nechtěné nájemníky z bytů. Přístup obcí k problému neplatičství má proto významný vliv na růst sociálně vyloučených lokalit (způsobený přisunem dalších vystěhovaných rodin) či na vznik nových.“¹⁵

Řešení problematiky bydlení, a to zejména komunálního bydlení a sociálního bydlení, je pro minimalizaci rizik vyplývajících ze sociálního vyloučení klíčové. Jestliže obec nedisponuje sociálním bydlením, nemá vypracovaný model prostupnosti mezi nájemním a sociálním bydlením, anebo tuto oblast dlouhodobě ponechává stranou zájmu a řeší jí až ve chvíli, kdy se „něco stane a městem začnou pochodovat pravicoví extremisté“, rizika se naplní a navíc se objeví další, která tu původně ani nebyla. Optimální modely, jak by situace vypadat mohla, v ČR existují a v odborné literatuře jsou dohledatelné, a tedy pro obec, která by chtěla řešit problém koncepčně, snadno dostupné. **Bez řešení problematiky bydlení, bez systematické práce s lidmi majícími dluhy na nájemném a souvisejících službách a s**

¹⁴ Při vytváření textu této kapitoly bylo mj. užito i následující literatury: Pelíšková, V.: Bydlení Romů v České republice. In.: Romové bydlení soužití, Socioklub, Praha 2000. Niederle, P.: Využití sociální práce a sociálních dávek při řešení problémů v oblasti bydlení. In.: Romové bydlení soužití, Socioklub, Praha 2000. Máchová, H.: Nejčastější problémy v nájemním bydlení. In: Romové bydlení soužití, Socioklub, Praha 2000. Baršová, A.: Problémy bydlení etnických menšin a trendy k rezidenční segregaci v České republice. In: Romové ve městě, Socioklub, Praha 2002.

¹⁵ Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti. Gabal Analysis & Consulting, Praha 2006, s. 29.

osobami, které práva vyplývající z nájemních vztahů dlouhodobě porušují nebo nerespektují, nemá smysl podnikat jiné kroky vedoucí i sociální integraci, protože všechna ostatní opatření na tuto oblast navazují.

Bydlení a pozice obcí

Protože problematika praktické realizace práva na přiměřené bydlení a současně řešení sociálního začleňování je z velké části **v rukou obcí**, odkazujeme zde na velmi podstatné ustanovení § 2 zákona č.128/2000 Sb., o obcích. Ten v odst. 1 stanoví že, obec je veřejnoprávní korporací a v odst. 2 uvádí, že obec **pečuje o všestranný rozvoj svého území a o potřeby svých občanů; při plnění svých úkolů chrání též veřejný zájem**. Dle § 35 odst. 2 téhož zákona obec v samostatné působnosti **ve svém územním obvodu pečuje v souladu s místními předpoklady a s místními zvyklostmi o vytváření podmínek pro rozvoj sociální péče a pro uspokojování potřeb svých občanů**. Jde především o uspokojování potřeby bydlení, ochrany a rozvoje zdraví, dopravy a spojů, potřeby informací, výchovy a vzdělávání, celkového kulturního rozvoje a ochrany veřejného pořádku.

Zákon č. 500/2004 Sb., správní řád, ve své hlavě druhé upravuje základní zásady jakéhokoli postupu správního orgánu, pokud tento vykonává působnost v oblasti veřejné správy (viz § 1 odst. 1 správního řádu). Jakkoli jsou z působnosti správního řádu v jeho § 1 odst. 3 vyňaty občanskoprávní úkony prováděné správními orgány, toto vymezení nemůže dopadat na takové typy úkonů, které jsou sice formálně občanskoprávní, ale kterými je současně nepochybně naplňována působnost obce v oblasti veřejné správy. Obce jsou tedy povinny při naplňování § 2 odst. 1 a 35 odst. 2 zákona o obcích (a to i tehdy, když při tom vstupují do formálně občanskoprávních kontraktů) respektovat tato pravidla obsažená v § 2 až § 8 správního řádu:

- postupovat v souladu se zákony a ostatními právními předpisy, jakož i mezinárodními smlouvami, které jsou součástí právního řádu
- uplatňovat svou pravomoc pouze k těm účelům, k nimž mu byla zákonem nebo na základě zákona svěřena, a v rozsahu, v jakém jim byla svěřena
- šetřit práva nabytá v dobré víře, jakož i oprávněné zájmy osob, jichž se činnost správního orgánu v jednotlivém případě dotýká, a zasahovat do těchto práv jen za podmínek stanovených zákonem a v nezbytném rozsahu
- dbát, aby přijaté řešení bylo v souladu s veřejným zájmem a aby odpovídalo okolnostem daného případu, jakož i na to, aby při rozhodování skutkově shodných nebo podobných případů nevznikaly nedůvodné rozdíly
- postupovat v zásadě vždy tak, aby byl zjištěn stav věci, o němž nejsou důvodné pochybnosti, a to v rozsahu, který je nezbytný pro soulad jeho úkonu s požadavky uvedenými v předešlých zásadách
- respektovat, že **veřejná správa je službou veřejnosti** a že každý, kdo plní úkoly vyplývající z působnosti správního orgánu, má povinnost se k dotčeným osobám chovat zdvořile a podle možností jim vycházet vstříc
- poskytovat dotčené osobě **přiměřené poučení o jejích právech a povinnostech**, je-li to vzhledem k povaze úkonu a osobním poměrům dotčené osoby potřebné
- uvědomovat s dostatečným předstihem dotčené osoby o úkonu, který učiní, je-li to potřebné k hájení jejich práv a neohrozí-li to účel úkonu
- **umožnit dotčeným osobám uplatňovat jejich práva a oprávněné zájmy**
- pokud to povaha projednávané věci umožňuje, pokoušet se o smírné odstranění rozporů, které brání řádnému projednání a rozhodnutí dané věci.
- vyřizovat věci bez zbytečných průtahů

- **postupovat tak, aby nikomu nevznikaly zbytečné náklady, a dotčené osoby co možná nejméně zatěžovat**, podklady od dotčené osoby vyžadovat jen tehdy, stanoví-li tak právní předpis, lze-li však potřebné údaje získat z úřední evidence, kterou správní orgán sám vede, a pokud o to dotčená osoba požádá, je povinen jejich obstarání zajistit.
- **postupovat vůči dotčeným osobám nestranně** a vyžadovat od všech dotčených osob plnění jejich procesních povinností rovnou měrou
- **tam, kde by rovnost dotčených osob mohla být ohrožena, učinit opatření potřebná k jejímu zajištění.**
- **dbát vzájemného souladu všech postupů, které probíhají současně a souvisejí s týmiž právy nebo povinnostmi dotčené osoby**
- vzájemně spolupracovat s jinými správními orgány v zájmu dobré správy

Obec jako subjekt územní samosprávy a veřejnoprávní korporace je tedy zatížena povinnostmi, které její pozici oproti postavení ryze soukromoprávního pronajímatele výrazně modifikují. Pokud obec jedná ve vztahu k některé skupině svých občanů tak, že o ně rovnocenně nepečuje (v samostatné působnosti), dostává se do rozporu se zákonem.

Z terénních šetření realizovaných v několika městech ČR pro Úřad vlády v září a říjnu 2008 organizací Zšvůle práva, o.s. vyplynulo, že:

- se pronajímatelé (ať už obec nebo soukromý vlastník, na kterého obec svoje byty převedla) o domy nestarají, neodstraňují závady, nemovitosti jsou tak ve velmi špatném stavebně technickém stavu, což má za následek jejich zdravotní nebezpečnost;
- pronajímatelé a správcovské firmy nedávají jasné informace o tom, jaká je výše dluhu jednotlivých nájemníků, příp. jejich doklady jsou neprůkazné;
- obce někdy vymáhají právní cestou dlužné nájemné (případně dlužné úhrady za služby spojené s užíváním bytu) s velkým časovým odstupem a pouze selektivně po nájemcích, kteří mají příjmy;
- obce nastavují v nemovitostech, v nichž poskytují nájemní byty sociálně nejslabším nájemcům, vysoce neekonomické a ve svém důsledku likvidační podmínky¹⁶;
- obce neinformují nájemce o důvodech, výši a struktuře jejich dluhů, což je základní podmínka jejich včasného a bezvadného sanování¹⁷. Z obavy ze ztráty bydlení hradí nájemci dluhy, které by s vysokou pravděpodobností v mnoha případech při detailním věcném a právním rozboru nebyly opodstatněné (byly by nedoložitelné nebo ve výrazně nižší výši)¹⁸;

¹⁶ Vznikající obrovské nedoplatky mají likvidační potenciál pro rodiny, které byly doposud schopné žít bez dluhů, a bývají startovacím momentem destruktivního zadlužení.

¹⁷ Panující dezorientace v dlužích způsobená pronajímateli je v praxi velmi častý a svým rozsahem překvapující fenomén. U nájemců ve všech navštívených lokalitách trvá nejistota v tom, co jsou povinni platit (jaké jsou starší dluhy na nájemném a kdy vznikly, zda narůstají penále, zda jsou tvrzené nároky správcovské firmy na vyúčtované nedoplatky za služby spojené s užíváním bytu oprávněné či nikoli – při reklamaci nikdy nejsou předkládány faktury k doložení výše nedoplatků). Jedná se o neplnění povinnosti správce, stejně tak města jako pronajímatele, které tvrdí nájemcům, že nemají možnost podklady obstarat.

¹⁸ Tento problém se opakuje téměř ve všech sociálně vyloučených lokalitách a na detailní analýzu problému nezbyvá lokální terénním sociálním pracovníkům kapacita - bylo by navýsost žádoucí provést v několika vytípaných lokalitách (u dodavatelů služeb s nejvyššími nároky nedoplatků a pronajímatelů/správce nemovitostí s absencí ochoty pomoci nájemcům problém řešit) detailnější sondu a při prokázání bezdůvodného obohacování na straně dodavatelů služeb podniknout příslušné právní kroky; resp. zároveň vypracovat manuál pro řešení těchto situací.

- obce vyžadují po nájemcích odevzdávání nájemních smluv při každém prodlužování nájmu, což ztěžuje pozici nájemce při prokazování historie nájemního vztahu;
- obce nastavují vztahy se správcovskými firmami zmatečným způsobem, kdy ze smluvních dokumentů není nájemcům jasné, jaké je rozložení práv a povinností mezi pronajímatele a jím kontrahovaného správce bytového fondu¹⁹;
- obce v celém procesu využívají neinformovanosti osob, jejichž volba bydlení je fakticky minimalizována a jsou odkázány na pro ně finančně náročné bydlení spojené s nejistotou v právních vztazích a protiprávním jednáním ze strany pronajímatele;
- není plněna povinnost byt předat ve stavu způsobilém užívání a zajistit nájemci plný a nerušený výkon jeho práv spojených s užíváním bytu;
- jsou vyžadovány vyžadování neúměrně vysoké platby za služby, přitom platby za služby nejsou individualizovány, byty nejsou vybaveny měrnými zařízeními;
- v nájemních smlouvách na dobu určitou nebývá uváděno, za jakých podmínek může být prodloužena, úmyslně se pracuje s faktem, že řada osob se s ohledem na předchozí platnou právní úpravu domnívá, že prodloužení smlouvy je automatické a vyplývá ze zákona;
- v nájemních smlouvách jsou často uváděny parametry, které byt ve skutečnosti nemá, nasmlouvané částky za služby se liší od těch, které jsou reálně placeny;
- jsou vybírány platby nad rámec zákonem předpokládané kauce při přidělení bytu, často dokonce ve formě uznání dluhu – to může mít další následky, spojuje –li obec s požadavky na předchozí naprostou bezdlužnost možnost uplatnění nároku na přidělení bytu;
- probíhají zcela paralegální praktiky bránící tomu, aby se někteří občané mohli v dané obci dokonce i jen přihlásit k pobytu (přestože přihlášení k pobytu je jen evidenční úkon, probíhá v některých městech po podání žádosti pohovor u člena vedení obce, který pak rozhodne, zda se pobyt „udělí“);
- není využíván institut zvláštního příjemce²⁰ sociální dávky pro hrazení plateb za bydlení, a je –li použit, nedochází po ukončení jeho používání k seznámení nájemce s tím, že na něj znovu přešla povinnost hradit platby;
- pronajímatelé podmiňuje možnost „přibrat“ si do domácnosti nájemce příbuzné osoby dodatečnými podmínkami (jako je například uhrazení dluhu na úhradách za služby související s užíváním bytu).

Všechny uvedené praktiky jsou nelegální a tedy právně napadnutelné, všechny jsou také pro proces sociálního začleňování vysoce škodlivé. Proto doporučujeme k žádné z nich se v žádném případě neuchylovat.

¹⁹ Město se v právní pozici pronajímatele nemůže zprostit svých zákonných povinností a pokud pro plnění některých servisních a běžných úkolů uzavírá zprostředkovatelskou smlouvu se správcovskou firmou, nijak se své odpovědnosti nezbavuje.

²⁰ Institut zvláštního příjemce nebyl v minulosti realizován neboť celostátní software neumožňoval rozdělit výplatu sociální dávky na více účtů. Podle šetření MPSV o využívání institutu zvláštního příjemce 78 % obcí zvláštního příjemce nepoužívá (Vyhodnocení orientačního šetření k zákonu o pomoci v hmotné nouzi a k aplikačnímu programu OK nouze po půl roce účinnosti, 2007, MPSV).

Bydlení jako sociální problém

Bydlení může představovat pro rodiny nebo jednotlivce sociální problém, který ve svém důsledku ústí v nedodržování nájemní smlouvy jak ze strany nájemníka, tak ze strany nájemce. Ze strany nájemníků se jedná většinou o:

- neplacení nájemného a úhrad s bytem souvisejících
- poškozování zařízení bytu a domu
- obtížné chování vůči okolí a sousedům
- přenechávání bytu jiným osobám do pronájmu bez souhlasu majitele bytu či domu.

Jako nejpalcivější problém se zdá být neplacení poplatků souvisejících s bydlením. Důvodem bývá buď nedostatek finančních prostředků, anebo neschopnost nebo neochota plnit povinnosti spojené s užíváním bytu.

Nedostatek finančních prostředků bývá způsoben tím, že dospělí obyvatelé bytu jsou nezaměstnaní, rodina je početná a závislá na sociálních dávkách, které na krytí všech výdajů domácnosti nepostačují.

Řešení: Problém je řešitelný pomocí nástrojů sociální ochrany tím spíš, čím méně je přítomno dalších sociálních handicapů (zadluženost, sociálně patologické chování, změněná pracovní schopnost, reálná zaměstnatelnost související s pracovními návyky a kvalifikací apod. – o těchto tématech dále)

Neschopnost plnit povinnosti spojené s užíváním bytu je většinou dána tím, že rodina neumí s finančními prostředky účelně nakládat a hospodařit. Neumí poplatky za bydlení a služby včlenit trvale do svého rozpočtu a není schopná si na ně zvyknout jako na něco samozřejmého a nezbytného. Z rodinného rozpočtu hradí primárně okamžité platby zajišťující denní chod domácnosti, jako jsou výdaje za jídlo, hygienu, dopravu atd. Nemusí se nutně jednat o rodinu, jejíž příjmy jsou nedostatečné.

Neochota plnit povinnosti spojené s užíváním bytu je většinou spojena se situací, kdy rodina finanční prostředky potřebné k platbě nákladů na bydlení má, ale není ochotna je včlenit do svého rozpočtu jako něco samozřejmého. Nájemné a ostatní komunální poplatky splatné jednou měsíčně považují za nenárokovou věc. Vzhledem k tomu, že „to“ pořád svítí, topí a bydlí se, zvyknou si na to a přijde jim zbytečné platit za něco, co funguje i bez placení.

Důležité: Řada lidí zatížených sociálními handicapy nemá vůbec představu o vlastním bydlení. Nevědí kde a jak by chtěli bydlet, kolik mohou vydávat na bydlení peněz a co pro to, aby nějak bydleli, hodlají udělat sami. Jsou pasivní a nikdy se na řešení vlastní situace nepodíleli. Uplatňují stále nejrůznější neexistující nároky, neboť téměř nedokážou být za sebe odpovědní. Jsou zcela adaptováni na nastavený systém sociální ochrany a považují jej za samozřejmý a nárokový. ***V těchto případech je nutná individuální sociální práce, bez ní tuto situaci nelze dlouhodobě vyřešit.***

Příklady vzniku zadlužení na nájemném a souvisejících službách:

A: Rodina hradí nájemné i služby, ale nevytváří si rezervu na doplatky za energie, vodu, stočné apod. Jakmile přijde složenka za nedoplatek, nemá ho z čeho uhradit. Neumí si nastavit zálohy tak, aby nedoplatek nevznikal ani se omezovat tak, aby s energiemi šetřila. Začíná se zadlužovat, na úhradu dluhů si začne půjčovat, často u lichvářů nebo nebankovních peněžních společností, protože jim nikdo jiný nepůjčí. Anebo nezplatí občas nájemné, aby peníze mohla použít na doplatky.

B: Rodina uhradí ze svých příjmů běžné denní potřeby (jídlo, doprava dětí do školy, hygiena apod.), ale na měsíční pravidelné platby jí nezbyvají peníze. Není u ní vytvořen logický mechanismus čerpání sociálních dávek, tj. nejprve povinné platby a teprve z toho, co zbude,

hradit jídlo a další běžné denní potřeby. Čím více dětí v rodině, tím spíš se rodina přikloní k vlastnímu způsobu logického hospodaření (zaplatíme co je třeba hned a ostatní se uvidí) a ne ke správnému způsobu hospodaření (zaplatit povinné platby a ostatní podle finanční situace).

C: Rodina je již významně zadlužená, půjčila si na běžný provoz od lichvářů nebo nebankovních společností, kterým odevzdává všechny příjmy, včetně sociálních dávek. Na jiné platby, včetně jídla, jí nezbyvají žádné zajištěné příjmy, a veškeré náklady na provoz rodiny hradí pouze z příležitostných příjmů. Ty pak použije na krytí běžných denních potřeb (jídlo atd.) a na nájemné už prostředky nemá. Vymáhání dluhů ze strany lichvářů a nebankovních peněžních domů je účinnější, než vymáhání dluhů na nájemném, zdravotním pojištění nebo sociálním zabezpečení. Ne proto, že by ze zákona bylo snazší, ale protože **probíhá osobní formou**, která doplňuje nebo zcela nahrazuje formu písemnou.

D: V náhradním ubytování, které nezakládá povinnost zachovat výši původního nájmu a navíc přesouvá rodinu z bydlení chráněného (nájem na dobu neurčitou) do bydlení nechráněného (nájem na dobu neurčitou), je rodině vyměřeno **větší nájemné, než které nebyla schopná splácet již v bytě původním**. Nebo se jedná o ceny některých služeb s bydlením souvisejících (např. vytápění přímotop představuje vysoké náklady). Rodina, která nebyla schopná splácet nájemné a služby v menší výši, nebude schopná splácet tyto už vůbec. Při nechráněném nájemním vztahu následně ztrácí, pro neplnění povinností, možnost si toto bydlení udržet. Odstěhuje se k jiné rodině, která dosud v nájemním bydlení setrvává a bydlí v katastru stejné obce a zhorší ještě její sociální situaci.

E: Rodina nájemné hradit může, má odpovídající příjem, ale hrazení „neviditelných služeb“ považuje za zbytečné, protože se domnívá, že se jedná o nárokovou věc, která má být dostupná zdarma. Když nezaplatí za vodu, ta stále teče, když nezaplatí za byt, je možné v něm bydlet dále. Hrazení takových služeb je tedy zbytečné a je třeba hradit jenom takové služby a platby, které jsou dostupné pouze při transakci zaplatíš-dostaneš.

Možnosti obce

1. Plnění všech povinností souvisejících s bydlením musí být vyžadováno **ihned – od prvního případu neplnění**. V tomto smyslu instruujte správce vašeho bytového fondu a uveďte tuto povinnost správce bytového fondu do smlouvy, kterou s ním za tímto účelem uzavíráte, jedná-li se o jiného správce než je obec. Lhůta 3 měsíců je lhůtou pro uplatnění možnosti výpovědi z nájmu pro hrubé porušení nájemní povinnosti a v žádném případě neznamená, že se „nic nedá dělat dřív“. Správce bytového fondu při prvním porušení povinností zjistí stav věci (proč neplatí) a to tak, že nájemcům zatelefonuje nebo provede osobní návštěvu – neřešit písemně, to nemá žádné výsledky. Seznam nájemníků, kteří povinnosti neplní i s důvody, jestliže je zjistí, předá obratem obci.
2. Obec zjistí důvody (nepodařilo-li se to správci bytového fondu) nebo s již zjištěnými začne pracovat. **Zjistit proč nájemce dluží** – jestli proto, že chce, ale nemůže nebo proto, že může, ale nechce, **je klíčové pro další postup**. Obec provede šetření, jestli někdo ze seznamu není příjemcem příspěvku na bydlení, který pro tyto účely nepoužívá a iniciuje jednání o zabezpečení zvláštního příjemce sociálních dávek.

Uplatnění **institutu zvláštního příjemce dávek** upravuje § 102 zákona č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů: "Příslušný státní orgán ustanoví zvláštního příjemce s jeho souhlasem v případech, kdy by se výplatou dávky dosavadnímu příjemci zřejmě nedosáhlo účelu, kterému má dávka sloužit, nebo kdyby tím byly

poškozovány zájmy osob, které je oprávněný povinen vyživovat, anebo nemůže-li oprávněný, popřípadě jeho zákonný zástupce, výplatu přijímat. Souhlas oprávněného, popřípadě jeho zákonného zástupce, s ustanovením zvláštního příjemce se vyžaduje jen v případě, že oprávněný, popřípadě jeho zákonný zástupce, nemůže výplatu přijímat".

3. Na počátku vzniku dluhů lze situaci obvykle řešit za pomoci systému dávek státní sociální podpory, dávek sociální péče a především **včasným zahájením sociální práce a poskytováním sociálního poradenství**. Cílem sociální práce a sociálního poradenství je zjistit, proč k neplacení došlo, vést rodinu k pravidelnému splácení, posoudit, jestli není rodina sociálně potřebná a proto příjemce sociálních dávek, zajistit pro ni sociálně aktivizační služby, nastavit splátkový kalendář. V případech, kdy se jedná o rodiny (nájemce), které platit chtějí, ale nemohou, je vždy cílem práce s rodinou to, aby nájemné a služby platila a setrvala v nájemním chráněném bydlení.
4. Písemný styk s nájemcem, který neplatí nájemné a služby, je užitečné omezit na zákonem stanovené úkony. **Jakmile se písemný kontakt stává jediným, který je mezi nájemcem a vlastníkem nemovitosti navázán, k odstranění dluhů na nájemném to obvykle nevede**. Strašení písemnými obsílkami nefunguje, dlužník se často snaží hrozbu „řešit“ tím, že se před dopisem schovává, odmítá jeho převzetí a jinými dětinskými projevy dává najevo svůj strach z celé situace a současně svou neschopnost ji řešit. Nutnost řešení všemi těmito způsoby odkládá co nejdéle to jde a jeho dluhy rostou. Při osobním kontaktu se ale odpovědnosti za dluhy nevyhýbá a jestliže je mu nabídnuta pomoc ve formě výše uvedené, tedy ho **řešením situace někdo provází a ukazuje mu cestu z dluhů**, pak je reálná šance, že se dluhy nezvyšují a nájemce služby začne řádně platit. Dojde tedy buď k trvalé nebo dlouhodobé změně dlužnického chování. Osobním kontaktem není ovšem míněno vyhrožování a další zvyšování tlaku, tedy způsoby, které praktikují lichváři. Izolované strašení a tlak nemívají dlouhodobý účinek, protože dlužníci jsou na ně zvyklí právě od zmíněných lichvářů. Jakmile tlak a osobní návštěvy povolí, přestanou dluhy hradit znovu. Nastavení splátkových kalendářů pod tlakem, bez sociálního poradenství a sociální práce, pouze jako reakce např. na hrozbu exekuce finančních prostředků při výplatě sociálních dávek, bude mít proto pouze krátkodobý efekt. Jakmile odezní bezprostřední hrozba, anebo se na ni dlužník adaptuje, přestane splátkový kalendář znovu dodržovat a dluhový kolotoč se vrací na začátek. Efekt je pouze okamžitý nebo krátkodobý a takový postup není dlouhodobě udržitelný. Dlouhodobě udržitelná je pouze změna chování, přijetí placení nájemného jako normy a nalezení takových nástrojů, které pomohou tuto normu upevňovat.
5. V případech, kdy je personálně poddimenzovaný sociální odbor obce a nemá dostatečnou kapacitu k provádění sociální práce a sociálního poradenství, je třeba tuto poddimenzovanost vyřešit. Současně je užitečné vyhledat v registru poskytovatelů sociálních služeb²¹ poskytovatele sociálních služeb takového typu, které obec potřebuje, anebo iniciovat jejich vznik a podporovat činnost takových poskytovatelů. Více o tom viz kapitola Terénní sociální práce.
6. V případech, kdy nájemce – dlužník nájemné a související služby **platit chce** a jsou splněny základní podmínky ze strany obce, tedy dobrá místní znalost, včasné osobní šetření, koordinace všech zainteresovaných subjektů a rychlá reakce za strany obce, by měly být případy kumulace velkých dluhů na nájemném z důvodů platební neschopnosti spíše výjimkou. Za splnění podmínek výše uvedených lze totiž situaci obvykle řešit za využití stávajících prvků sociální ochrany – dávek státní sociální podpory a dávek sociální péče vázaných na sociální potřebnost. Tedy zcela v mezích platné legislativy.

---

²¹ O registru sociálních služeb viz kapitola Terénní sociální práce.

Možná řešení problémů dlužníků

1. Sociální analýza - POZNAT

Před započítím jakýchkoliv řešení je nutné analyzovat sociální rozvrstvení rodin a jednotlivců, kteří mají problémy s bydlením a přesně vědět, jestli problémy plynou z nemožnosti dodržovat nájemní vztah a služby platit, anebo z neochoty. Z analýzy by mělo vyplynout, kdo potřebuje sociální pomoc, kdo trvalý dohled apod.

2. Nastavení modelu spolupráce v obci – SPOLUPRACOVAT

Mezi jednotlivými odbory obce (bytový, sociální ...), subjekty spravujícími bytový fond obce a subjekty, které se podílejí na zajištění služeb s komunálním bydlením souvisejících (odvoz odpadů, zajištění dodávek vody, odběr odpadních vod, zajištění dodávek tepla, světla, úklid společných prostor), je třeba zajistit součinnost a nastavit model vzájemného informování a spolupráce. Nezbytná je také součinnost mezi obcí a obcí s rozšířenou působností (dávky státní sociální podpory). Ideální jsou pravidelné schůzky zástupců jednotlivých odborů.

***Příklad:** Součinnost mezi bytovým a sociálním odborem: bytový odbor zprostředkovává sociálnímu základní informace:*

- *Jaká je celková situace v oblasti bytové politiky obce a situace na místním trhu s byty?*
- *Existují v obci podmínky pro získání levnějšího bydlení nebo se vytvářejí?*
- *Disponuje obec sociálním bydlením nebo se ho chystá budovat?*

Smyslem této spolupráce uvnitř obecního úřadu je včasná **detekce rizik a aktuálně vzniklých problémů, dohoda na společném postupu pro předcházení vzniku dluhů na nájemném a souvisejících službách** (v souladu s aktuální legislativou) a **dohoda společného postupu při snižování uvedených dluhů**, pokud již vznikly, a možnostech splácet uvedené dluhy jinak než platbou od uživatelů bytů/příjemců služeb (využití dávek sociální péče, institutu zvláštního příjemce, věcným plněním...).

Velmi důležité je také sdílet informace o **protiprávních aktivitách lichvářů nebo soukromých vlastníků a účinné proti nim postupovat s využitím všech právních nástrojů** (trestní oznámení, soukromoprávní žaloby, správní sankce). Dlužníkům je v některých těchto případech vhodné zajistit i specializovanou právní pomoc, neboť se tak preventivně brání dalšímu rozšiřování nelegálních praktik, a tím i nárůstu zadlužení. Řada nevládních organizací nebo i advokátů poskytne takovou pomoc i zdarma.

Důležité: Hlavním cílem obce i poskytovatelů služeb je dostat za své služby zapláceno. Čím větší dluhy vzniknou, tím obtížněji se stanou vymahatelnými, protože dlužníci se ocitají v pasti dluhů a jejich schopnost a ochota splácet se postupně snižuje. Bez koordinace a vzájemné informovanosti mezi obcí a poskytovateli služeb, často k úhradě nedojde vůbec. Sociální odbor zasahuje často až ve chvíli, kdy je na některá opatření příliš pozdě.

3. VYMÁHAT A POMÁHAT

Správcovské firmy hlásí obci, že nájemník neuhradil nájemné bezprostředně poté, co k tomu došlo (za 1 měsíc) a obec informují o vlastním zjištění (telefonickém, písemném dotazování, návštěvou bytu apod.). Totéž v případě společností poskytujících teplo, vodu, další energie. Důležité je především rozlišení, jestli k neplacení dochází z důvodů nepříznivé sociální situace nebo proto, že dlužníci platit nechtějí. Jestliže platit nechtějí, je třeba se včas připravit na standardní kroky a ty v souladu s platnou legislativou bezodkladně zahájit - zaslat upozornění před podáním žaloby o neplacení nájemného, stanovit splátkový kalendář,

znemožnit využívání služby atd. Jestliže platit nemohou, anebo je to nejasné, začne obecní úřad zjišťovat, nejde-li o klienty sociální služby. To je součástí vyhledávací činnosti (viz dále Sociální práce s dlužníky). Pro dlužníky je třeba mít připraven **přesný postup obce v písemné podobě v podobě jednoduchého letáku**, který může distribuovat sociální pracovník a současně bude dlužníkovi zaslán společně s oficiální výzvou k uhrazení dluhu. Úřední jazyk je nemusí být vždy srozumitelný a jestliže není jasně řečeno, co se přesně stane, když nebude dále plnit své povinnosti, tak je neplní.

Příklad: Nezaplatili jste nájem a dlužíte ho obci. Zaplatíte do 10 dnů. Když zaplatíte do 10 dnů, je to částka.... Jestliže nezaplatíte do 10 dnů, uděláme..... a bude to částka....

Důležité: Postoj obce k dlužníkům je veřejností bedlivě sledován. Žádná benevolence není na místě, veškeré kroky k vymáhání dluhů je nutné zahájit ihned. Čím později je obec zahájí, tím menší je pravděpodobnost, že dluhy vymůže a zjedná nápravu stavu věci. Čím déle je věc neřešena, tím menší je důvěra občanů ve schopnost zástupců obce účinně konat. Čím větší dluhy dlužník nájemného má, tím více do dluhové pasti zabředává a tím menší je pravděpodobnost, že na nápravě bude spolupracovat.

Zapojení dlužníků do řešení vlastní situace

Obyvatelé mohou část dluhu na nájemném **odpracovat** úklidovými nebo stavebními pracemi přímo v jejich domě, lokalitě. Cílem je posílit jejich odpovědnost za svůj dům nebo ulici, posílit sousedské vztahy a zlepšit soužití.

Je velmi nevhodné používat k vymáhání dluhů najaté advokáty a soukromé exekutory. Jejich angažmá totiž dramaticky zvyšuje dlužnou částku. Známý je případ z Chomutova, kde průměrná vymáhaná částka byla 700 Kč a náklady na její vymožení desetkrát vyšší.

Důležité: Při zapojování obyvatel je nutný individuální přístup – nejednat s někým, kdo lidi z lokality „jako zastupuje“. V lokalitách bývají velmi spletité vztahy a vazby, kterým lze zvenku porozumět jen zčásti a za dlouhou dobu. Je vysoce pravděpodobné, že tito *zástupci všech* budou zastupovat především sebe a svou širší rodinu. K zastupování někoho jiného nemají obvykle ani mandát ani chuť.

Důležité:

1. Netolerujte neplacení nájemného a extrémní rizikové chování v nájemních bytech. Pomoc ve formě výstrahy a sankcí je účinná pouze tehdy, přijde-li včas.
2. Jakmile dluhy dosáhnou částek vyšších než několik tisíc, stávají se nedobytnými.
3. Sankce může vést ke snížení kvality bydlení, ale ta by neměla poklesnout pod určité hygienické a technické minimum, neboť to ohrožuje i ostatní. Jakékoli sankce jsou také možné jen na legálním základě, protiprávní postupy jen posilují nechuť dlužníků participovat na řešení situace.
4. Bydlení v sociální ubytovně by mělo být dočasné a měla by být jasná jeho pravidla. Využívání ubytovací smlouvy pro jiné než krátkodobé ubytování je obcházením zákona.
5. Prioritou je udržet občany přinejmenším v režimu nájemním bydlení za účinné sociální pomoci a nástrojů sociální ochrany. Vést je k povinnosti platit nájemné a žít se sousedy v takovém vztahu, který nenarušuje občanské soužití.

Sociální práce s dlužníky

Kromě sociální pomoci a dohledu zaměřeného na osoby, které mají problémy s placením nájemného a souvisejících služeb, je rovněž důležitý signál, který přítomnost sociálních pracovníků různých specializací vysílá: lokalita není zcela izolovaná, obec přesně

ví, co se tam děje a má možnost reagovat na změnu situace. Nečeká, až co se bude dít, ale aktivně dění ovlivňuje, probíhající procesy reguluje a reflektuje. V případě dlužníků nestačí pouhé poskytnutí dávek sociální péče nebo státní sociální podpory, je nutné zaměřit se na změnu jejich celkové sociální situace. Protože ta je hlavní příčinou vzniku dluhů. Sociální práci je nutné zahájit s dlužníky i tehdy, když nebydlí v obecních bytech.

Kromě **individuální sociální práce** s jednotlivými klienty – dlužníky (více o ní viz kapitola Terénní sociální práce) je možné aplikovat také **komunitní práci**. Tvoří-li obyvatelé lokality komunitu, lze zjistit z výsledků sociální analýzy. Pak je postup následující:

- Vymezení hlavního sociálního problému a jeho příčin
- Hledání řešení společně s komunitou
- Realizace řešení a nápravných plánů

***Příklad: Komunitní aktivity** (Český západ o.s. v Dobré Vodě u Toužimi)*

„Občanské sdružení Český západ si pro některé své aktivity zvolilo jednu z metod sociální práce – komunitní práci.

***Navození trvalé sociální změny.** Cílem komunitní práce je navození sociální změny, změny pokud možno trvalé. Konkrétně usiluje o vytváření žádoucích vztahů mezi jednotlivci a skupinami dané komunity, a to tak, aby sami členové komunity identifikovali své potřeby, žádali změnu a vlastními silami ji uskutečňovali. Jde o motivaci obyvatel ke společnému dílu, která z nápadů vytváří skutečné plány a dosahuje jejich naplnění.*

***Vzdělávání členů komunity.** Předpokladem takové práce je bohatá investice do vzdělávání členů komunity. Komunitní pracovník vytváří takové podmínky, které členům komunity umožňují získávat vědomosti a dovednosti potřebné ke zvládnutí běžných problémů komunity. Jde o to motivovat obyvatele ke změně a vybavit je nástroji, kterými lze změny dosáhnout. V konečném důsledku komunitní práce usiluje o změnu postojů.*

***Vznik výboru komunity (initiative group).** Jedním z předpokladů úspěchu komunitní práce je vznik výboru (initiative group) – skupiny zvolené ze středu komunity – jejímž úkolem je zjišťovat potřeby, nápady a přání členů komunity, dozvídat se o jejich rozdílných názorech a pohledech, přemýšlet o strategiích k dosažení cílů, dělat plány, ale také je zpětně diskutovat v celé komunitě a zvát další iniciativní členy komunity ke společnému dílu.*

***Domovní výbor v Dobré Vodě.** V Dobré Vodě pracuje od poloviny roku 2005 šestičlenný domovní výbor, jehož vznik zde iniciovali pracovníci Českého západu s cílem efektivně řešit bytovou otázku místního společenství. Na začátku jeho existence si členové komunity tajnými volbami ze svého středu zvolili šest zástupců. Ti se po úvodním sžívání začali cíleně vzdělávat a starat se o zvyšování kvality spoluzití v panelovém domě.*

***Osadní výbor Dobré Vody.** Obyvatelům Dobré Vody se podařilo s pomocí Českého západu prosadit zřízení osadního výboru. Zastupitelstvo města Toužim, jehož je Dobrá Voda správním součástí, o tom jednomyslně rozhodlo na svém zasedání 21. června 2007 a zároveň zvolilo i předsedu tohoto výboru. Díky osadnímu výboru se mohou obyvatelé Dobré Vody snadněji podílet na řešení věcí veřejných, které se týkají části obce, kde žijí. Osadní výbor Dobré Vody shromažďuje plány vycházející z potřeb místních obyvatel, tlumočí je zastupitelstvu města Toužim a poté se obě strany společně pokouší hledat cesty k jejich naplnění. Osadní výbor již prosadil stavbu kryt autobusové zastávky, rovněž plánuje jednat o lepší dopravní obslužnosti obce, o vybudování hřiště a další kultivaci místních veřejných prostranství v Dobré Vodě. Zřízení a fungování osadního výboru se řídí dle zákona o obcích.“²²*

²² <http://www.cesky-zapad.cz/cinnost/komunitni-aktivity>

Důležité: Jestliže obec nemá dostatek sociálních pracovníků, je třeba využít všech možností, které se nabízejí. V regionu jsou poskytovatelé sociálních služeb, které najdete v registru sociálních služeb příslušného kraje. Ti mohou provést i celkovou sociální analýzu ve vaší obci. K tomuto viz kapitola Terénní sociální práce.

Program podporovaného bydlení – prostupné bydlení

Součástí bytové politiky obce by kromě nájemního bydlení mělo být i bydlení pro sociální potřeby, a to ve stupňovitém systému, který by měl být prostupný oběma směry. Osoby, které úmyslně neplní své povinnosti související s bydlením a příslušnými službami, mají mít před očima variantu propadu do horšího bydlení s horší ochranou až po naprostou ztrátu bydlení, ale současně i možnost opětovného návratu a to nejen stupňovitě v bydlení sociálním, ale i možnost návratu k bydlení nájemnímu.

Jestliže obec nemá prostupný systém sociálního a nájemního bydlení, stává se, že u mnoha rodin nebo jedinců není akceptován stupeň dosažené integrace. V takovém případě řada rodin, které jsou motivované a schopné a připravené se z chudoby vymanit, na tuto snahu rezignuje. Placení poplatků a nájemného pro ně přestane být závazné, přestože nájemní vztahy bez problémů chápou a původně byli připraveni je akceptovat. Jejich chování se postupně stává sociálně patologickým.

Vyřešením problému získáním přiměřeného bydlení se většinou nastartuje řešení některých dalších problémů sociálně vyloučených osob a rodin (např. zlepšení školní docházky dětí). Tam, kde již sociálně vyloučené lokality existují, musí platit **princip průchodnosti lokality směrem ven i dovnitř**. Všechna rozhodnutí obce a všechny služby uvnitř i vně takové enklávy musí směřovat k zajištění tohoto základního principu. Občan, který v lokalitě nemusí být a nechce být a vlastní snahou prokáže schopnost žít jinde, musí dostat šanci odejít a měl by v tomto směru dostat i pomoc.

Důležité: Jako metodu řešení situace je třeba vždy uplatňovat **individuální přístup ke každému občanovi (rodině)**. Individuální přístup ve většině případů není uplatňován ze strany obecních úřadů, a to především z důvodů nepoučenosti úředníků o problematice sociálního vyloučení. Úředník ve většině případů vnímají obyvatele sociálně vyloučených lokalit jako klienty problémové.

1. Stupeň: ODDLUŽENÉ BYDLENÍ

Oddluženým bydlením rozumíme cestu k **oddlužení těch, kteří mají dluhy související s bydlením, a legalizaci neoprávněného užívání bytového fondu v majetku městských obvodů** (Takovou politiku vůči dlužníkům na nájemném uplatňuje plošně vůči svým občanům město Frýdek-Místek s dobrými výsledky).

Jednou z cest k oddluženému bydlení je vyhlášení „amnestie“ z úhrady penále k dlužné částce na nájemném za podmínky, že občan začne řádně platit nájemné a současně se zaváže na základě dobrovolnické smlouvy **stávající dluh na nájemném odpracovat formou veřejně prospěšných prací**. Po odpracování konkrétního počtu dobrovolnických hodin, město občanovi dluh odpustí. V souvislosti s oddlužením je také, po dohodě s rodinou neoprávněně užívající byt v majetku obce, uzavřena řádná nájemní smlouva. Zastupitelstvo města přijme zásady pro prominutí dlužné částky na nájemném:

- občan musí výši dluhu uznat,
- pokud dluží na službách spojených s bydlením, musí uzavřít s dodavatelem energií splátkový kalendář a dodržovat jej,
- musí odpracovat stanovený počet hodin dobrovolnických prací, které jsou evidovány a práce je kontrolována,
- musí začít řádně platit nájemné

2. Stupeň: PODPOROVANÉ BYDLENÍ

Podporované bydlení je chápáno jako bydlení, které svými vlastnostmi a / nebo službami, které jsou v něm poskytovány, vyhovuje cílové skupině osob se zvláštními potřebami. Takovou cílovou skupinou jsou osoby, které jsou z různých důvodů natolik znevýhodněny, že nejsou schopny uspokojovat svou potřebu bydlení (ve fázi pořízení a / nebo užívání) běžným způsobem (tj. např. ve standardních bytech, za pomoci běžných podpůrných nástrojů bytové a sociální politiky, v rámci běžných užívacích vztahů k obývané nemovitosti apod.). Pomoc, kterou jim stát v této oblasti poskytuje, je vždy jen doplněním jejich vlastního úsilí při řešení bytové situace, tzn. že je kompromisem mezi svobodnou volbou těchto osob a mírou společenské solidarity. Takto poskytovaná pomoc má, vedle hlavního cíle, kterým je zajištění adekvátního bydlení, i funkci preventivní, neboť brání vzniku sociálního vyloučení.²³

Podporované bydlení je tedy určeno pro sociálně vyloučené osoby a rodiny, kteří prokážou snahu bydlet jinde a jinak. Podporované bydlení může obec pořídit dvěma základními způsoby:

A) Obec by měla být vlastníkem několika, v katastru obce rozptýlených, bytových jednotek 1. nebo 2. kategorie s regulovaným nájemným, které by sloužily jako šance pro lidi, kteří mají zájem a snahu se vymanit z prostředí sociálního vyloučení (ze sociálně vyloučené lokality) a žít jinak. Takový bytový fond je možné vybudovat **rekonstrukcí volných bytových jednotek ve vlastnictví obce** s finanční podporou Ministerstva pro místní rozvoj nebo finančních prostředků EU. Jedná se o program Podpora výstavby podporovaných bytů²⁴ (MMR) a Regionální operační programy (fondy EU). Do projektu je možné zainteresovat i soukromé vlastníky nemovitostí v obci.

Příklad: Třístupňový propustný systém bydlení (Ostrava)

Projekt prostupného bydlení realizuje Centrom, o.s.v Ostravě. Smyslem projektu je řešit problém neprostupnosti systému bydlení směrem od nouzového typu bydlení a ubytování ke standardnímu nájemnímu bydlení. S realizací projektu bylo započato v r.2005 díky podnětům vyplývajícím z procesu komunitního plánování. Dotaci poskytl Magistrát města Ostravy a prvním hlavním partnerem byl Městský obvod Ostrava – Vítkovice, který do programu nabídl první byty a později i další, navíc i prostor pro nízkoprahové centrum a mateřskou školku. Z poskytnutých bytových jednotek ve stavu před rekonstrukcí byly vybudovány podporované byty pro sociálně slabé rodiny, jejichž členové se na opravách svých nových obydlí aktivně podíleli. Rodiny mají možnost setrvat v tomto typu bydlení 1,5 roku, přičemž jsou současně zařazeny do resocializačního programu. Ten zahrnuje především terénní sociální práci a sociální poradenství, dále nízkoprahové centrum, specializovanou mateřskou školku, projekty podporovaného zaměstnávání a další integrační aktivity. Cílem resocializačního programu je udržet klienty v podmínkách běžného nájemního bydlení, do kterého se posouvají po uplynutí

²³ www.obce.cz/mmr/vestniky/vestnik00-04/0004v02.htm

²⁴ www.mmr.cz/Bytova-politika/Programy-Dotace/Programy-podpory-bydleni/Programy-podpory-bydleni-pro-rok-2009/Podpora-vystavby-podporovanych-bytu-pro-rok-2009

osmnáctiměsíční lhůty. Sociální pracovníci usilují o to, aby jejich klienti získali vztah k užívanému bytovému fondu (podílejí se na údržbě a opravách), platili pravidelně nájemné a služby spojené s užíváním bytu (v den výplaty sociálních dávek pracovníci příslušnou částku za nájem od klientů vyberou) a aby byli schopni integrace i v dalších oblastech života (výchově dětí, získání a udržení práce atd.). Realizátorovi se postupně daří získávat do programu další byty (v současné době je zařazených 22 bytů), další klienty (pro 22 rodin se již podařilo zajistit stálé bydlení) i další finanční prostředky od dalších donátorů (Moravskoslezský kraj, Evropský sociální fond, MPSV aj.) a projekt rozšiřovat.²⁵

B) Kompletní rekonstrukci bytového fondu přímo v sociálně vyloučené lokalitě (případně vybudování nové osady na zelené louce, která bude osídlována podle předem stanovených kritérií

Součástí realizace obou typů projektů podporovaného bydlení je **doprovodný sociální (inkluзивní) program**, který stojí zejména na **terénní sociální práci s klienty zařazenými do programu podporovaného bydlení**.

Příklad: Za lepší bydlení v Dobré Vodě (Dobrá Voda u Toužimi)

Projekt realizovalo občanské sdružení Český západ, které se věnuje komunitní práci v Dobré Vodě na Toužimsku. V roce 2005 Český západ koupil od města Toužim panelový dům v Dobré Vodě, který byl v havarijním stavu a v roce 2006 získal neinvestiční dotaci na odstranění havarijní situace v tomto domě. „Díky realizaci projektu Za lepší bydlení v Dobré Vodě se stali nájemníci svědky i realizátory zásadní proměny jejich obydlí. Na konci rekonstrukce není dům sice na první pohled jako ze škatulky, ale funkčnost jeho nejdůležitějších částí byla obnovena. Byla vyměněna okna, vchodové dveře, opraveny vodovody, kanalizace, střecha a komíny, a konečně fungují také elektrické rozvody. A kdo všechnu tuto práci udělal? Odborné práce samozřejmě provedla stavební firma. Významnou okolností pro realizaci projektu však bylo, že se na ní podíleli samotní nájemníci. Jejich práce spočívala v odstraňování stávajících dožilých konstrukcí, rozvodů instalací, oškrabávání omítek stěn a stropů, průběžném úklidu stavby, transportu materiálu, ostraze objektu, pomocných stavebních pracích (např. malování nebo natírání) a úklidu po dokončení prací. Tím však starost o panelový dům pro nájemníky neskončila. Již od roku 2005 probíhá spolupráce Domovního výboru (šestičlenná skupina zvolená ze středu nájemníků) a Českého západu při správě domu. Členové výboru jsou prostředníky mezi pracovníkem Českého západu a ostatními nájemci. Učí se řešit drobné opravy, vést diskusi uvnitř pospolitosti, popisovat hlavní zájmy a návrhy jejich členů, případně zastupovat zájmy obyvatel i navenek. Úkolem domovního výboru je ve vymezeném čase získat všechny dovednosti a znalosti k tomu, aby si jednotliví nájemníci mohli v budoucnu své byty odkoupit, založit společenství vlastníků bytových jednotek a řádně spravovat dům. Realizace projektu Za lepší bydlení v Dobré Vodě k tomuto cíli jistě přispěla nemalým dílem.“²⁶

Příklad: Komunitní bydlení (Brno)

Realizátorem projektu, který finančně podpořilo Ministerstvo pro místní rozvoj a Magistrát města Brna v letech 1999 – 2003, bylo brněnské středisko Drom. „V jeho rámci byly vytipovány dva domy, které se nacházely v nejhorším stavu. Byla započata jejich rekonstrukce, na které spolupracovali obyvatelé domu většinou v rámci nekvalifikovaných pomocných prací. Jelikož se jednalo často o rodiny ilegálně nastěhované a o neplatiče

²⁵ Národní zpráva o strategiích sociální ochrany a sociálního začleňování na léta 2008 – 2010. MPVS, 2008, s. 57-60. http://www.mpsv.cz/files/clanky/5829/zprava_cj.pdf. Internetové stránky Centrom, o.s. www.centrom.cz

²⁶ www.cesky-zapad.cz

*nájemného, byla jejich práce pojímána jako práce na odpracování dluhu na nájemném. Po odpracování stanoveného počtu hodin a při aktivní účasti na projektu pak bylo bydlení rodin legalizováno na základě smlouvy na byt, která je uzavírána na 1 rok, automaticky je prodloužena u bezproblémových obyvatel. V případě neplacení nájemného nebo neplnění jiných důležitých povinností, je realitní kancelář oprávněna obyvatele vystěhovat. V domě na ul. Bratislavská 41, kde je zároveň sídlo organizace, je pozornost Dromu soustředěna zejména na posilování role domovní samosprávy.*²⁷

Příklad: Vesnička soužití (Ostrava)

Jedná se o projekt výstavby bydlení pro sociálně slabé občany, realizovaný Diecézní charitou ostravsko-opavskou ve spolupráci s občanským sdružením Vzájemné soužití. Ve Vesničce bylo r. 2002 vybudováno 30 objektů bydlení pro obyvatele Slezské Ostravy postižené povodněmi v roce 1997. Součástí projektu je rovněž tzv. Komunitní centrum – multifunkční budova pro realizaci dlouhodobého sociálního programu. Celková hodnota investiční výstavby dosahuje výše 66 mil. Kč, přičemž cca polovina této částky byla kryta ze státních a municipálních dotací, polovina z grantů a příspěvků zahraničních i domácích institucí. Více viz www.vesnickasouziti.caritas.cz

3. Stupeň: KRIZOVÉ BYDLENÍ

Krizové bydlení představuje **záchytný bod sociálního bydlení** pro obyvatele v přechodně tíživé sociální situaci. Obce by měly vybudovat záchytné sociální bydlení s komunitním programem pro případy lidí, kteří jsou z různých důvodů v situaci neřešitelné jen vlastními silami. Záchytné sociální bydlení není klasická ubytovna, nýbrž „záchranná vesta“. Ubytování je rodině poskytnuto na nezbytně nutnou dobu, do vyřešení její sociální situace.

Základní aspekty krizového bydlení:

- **Finanční:** výše nájmu se odvozuje od výše příjmů rodiny (část provozních nákladů hradí stát)
- **Stavebně-technické:** malometrážní byty nižší kvality a kategorie než v případě nájemního a podporovaného bydlení. Zajištěny jsou základní hygienické podmínky. Služby jsou poskytovány jen některé, a to na základě platební schopnosti nájemce
- **Provozní:** ubytovací smlouvy na dobu určitou, specifické způsoby hrazení nájemného a služeb, kvalita a množství služeb odpovídají možnostem a ochotě za ně platit, domovní řád, stálý nebo nějaký dohled, sankce při neplnění povinností.
- **Smlouva o ubytování:** (§754 o.z.) smlouva je uzavřena na přechodné období, maximálně 6 měsíců, na základě stanovených podmínek na dohodnutou dobu nebo na dobu, po kterou trvá účel, kvůli kterému je ubytování poskytováno. Ubytovaný má právo užívat prostory, které mu k ubytování byly vyhrazeny a společné prostory ubytovacího zařízení. Rovněž má právo využívat služby, které ubytovací zařízení nabízí, za podmínek, které jsou stanoveny.
- **Ubytovací řád:** každá sociální ubytovna nebo azylové zařízení má ubytovací řád, ve kterém jsou stanoveny podmínky a způsob placení a stanovení dalších závazných podmínek, za kterých je možné ubytovací služby využívat. Jedná se například o zákaz vstupu neubytovaným osobám, osobám podnapilým nebo pod vlivem jiných návykových látek, zakotvení úklidu společných prostor, společných hygienických zařízení apod. S ubytovacím řádem je seznámen každý před uzavřením smlouvy o ubytování a je rovněž součástí této smlouvy. Tím se stává závazným pro obě strany.

---

²⁷ www.drom.cz

Ubytovací řád nesmí obsahovat požadavky nad rámec zákona, především musí plně respektovat čest, důstojnost a soukromí ubytovaných osob, **není přípustné, aby obec například na pokojích v ubytovně realizovala prostřednictvím obecní policie „preventivní kontroly“, stejně tak využívání kamerových systémů musí být plně v souladu se zákonnými pravidly nakládání s osobními údaji.**

- **Odstoupení od smlouvy:** ubytovatel má právo od smlouvy odstoupit před koncem její platnosti pouze tehdy, pokud ubytovaný i přes výstrahu hrubě porušuje dobré mravy nebo jinak hrubě porušuje své povinnosti vyplývající ze smlouvy – zejména z ubytovacího řádu. V případě, kdy ubytovaný porušuje podmínky a je vykázán a v budoucnu má zájem ubytovnu opět využívat a deklaruje, že podmínky bude dodržovat, je možné mu znovu ubytování poskytnout.
- **Bezpečnost a sociální práce v ubytovnách:** ubytovnu může provozovat buď obec nebo jakákoliv jiná fyzická nebo právnická osoba spolupracující s obcí. Pořádek v těchto ubytovnách zajišťují například bezpečnostní služby, rovněž je možné zřízení služebny obecní policie v prostorách ubytovny. S ubytovanými pracují sociální pracovníci obce různých specializací nebo sem dochází terénní sociální pracovníci z jiných subjektů (viz dále).
- **Zařízení sociálních ubytoven:** jestliže někteří ubytovaní ničí zařízení ve společných prostorách, není účinné řešit to tak, že například hygienická zařízení budou nedostupná pro všechny. To je zdravotně ohrožující nejen pro ostatní ubytované, ale i pro další občany města. V těchto případech je třeba vybavit ubytovny nezničitelným technickým vybavením hygienických zařízení, používaným v jiných státech. Jestliže je nízká důvěra v placení služeb, je možné pro jejich odběr – např. elektřiny apod., používat mincovní automaty.

Rizika:

- V sociálních ubytovnách nebo v domě sestávajícím pouze z nízkostandardních bytů se vytváří vysoká koncentrace lidí se sociálními problémy. Jestliže se tyto domy nebo ubytovny nacházejí na okraji města, kde nejsou dostupné žádné služby (obchody, školy, zdravotnická zařízení, hromadná doprava), nebydlí zde jiní lidé, pracovní příležitosti jsou nedostupné a vzdálené a děti zde žijící neznají jiný model soužití než tento, pak se rizikové sociální jevy reprodukují a stávají se normou. Roste kriminalita a vytváří se naprosto uzavřený svět zcela mimo možnost sociální kontroly a regulace.
- Při stavbě sociálních ubytoven nebo při úpravách stávajícího bytového fondu do této podoby, je důležité dodržovat stavebně technické a hygienické normy pro bydlení. V případě vybavování bytů přímotopy se sice jedná z hlediska investice o nejlevnější způsob, jak dodržet podmínku samostatného vytápění každé místnosti, ale jde současně o způsob nejdražší, a proto zcela nevhodný. Je totiž vysoce pravděpodobné, že v krátké době přestanou tyto služby platit, topení bude odpojeno a nevytápěný bytový prostor začne kromě toho chátrat.

Výhody:

- Vystěhování do krizového bydlení může přimět ty nájemníky, kteří nehradí nájemné a služby s bydlením související, k tomu, aby přehodnotili svůj postoj a začali svou situaci aktivně řešit.
- Nájemci, kteří znemožňují ostatním nájemcům klidné a pokojné bydlení v souladu s nájemní smlouvou, se přestěhují do krizového bydlení.
- Není vhodné vytvářet příliš velké oblasti či ubytovny pro sociální, resp. krizové bydlení. Koncentrace sociálně handicapovaných lidí na jednom místě je pro obec sice levnější, výrazně ale znesnadňuje tak důležitou individualizaci v řešení každého

jednotlivého případu, a posiluje vnímání jednotlivých, velmi rozdílných lidí jako problémové skupiny se společnými vlastnostmi. Jednotliví lidé v takové velké lokalitě žijící jsou také snadněji zranitelnější ve vztahu k působení různých kriminogenních a sociopatologických rizik.

- Garantovat je třeba existenci transparentního prostupného modelu nájemního a sociálního bydlení, aby ti, kteří se do nájemního bydlení vrátit chtějí a aktivně se o to snaží, se vrátit mohli, což má rovněž výchovný a motivační efekt.

Důležité: Vzdálenost sociálního bydlení od centra města nebo dostupnost obvyklých služeb – škola, obchody, zdravotnické služby – nesmí být příliš velká. I lokalita krizového bydlení by měla být dosažitelná hromadnou dopravou nebo chůzí.

Eliminace rizik = sociální práce:

Pouhé vystěhování do náhradního bydlení nebo ubytování, bez doprovodných služeb sociálního poradenství a aktivity sociálních pracovníků k trvalé změně nepovede. Izolovaný tlak bez představení možnosti, jak problém řešit, nemá motivační charakter. Pobyť v tomto typu bydlení musí tedy být doprovázen **dostatečnou nabídkou sociálních služeb a obyvatelům musí být zřejmé, že cesta z tohoto bydlení existuje a musí vědět, že je pro ně dosažitelná a jakým způsobem!** Součástí projektu zachytného sociálního bydlení může být např. kontaktní místo s 24 hodinovou sociální službou pro klienty. Pracovníci kontaktního místa budou s klienty dlouhodobě pracovat, pokusí se ovlivnit jejich životní postoje (problém odebrání dětí z rodin do ústavní výchovy, apod.) a budou se snažit jim pomoci v začátcích nového životního startu. Budou v kontaktu s úřady, navazujícími službami i Policií ČR.

3. Terénní sociální práce

Terénní sociální práce (TSP) je jedním ze dvou klíčů ke vstupu do předsíně sociální integrace. Díky terénní sociální práci mohou lidé dosud žijící v prostředí sociální exkluze začít řešit svou bytovou situaci, nalézt východisko z pasti zadluženosti, hledat i úspěšně získat zaměstnání, ulehčit svým dětem cestu ke vzdělání a sociálnímu vzestupu, vypořádat s parazity, kteří zneužívají jejich obtížné sociální situace, začít efektivněji komunikovat s úřady a vyřizovat své úřední záležitosti. To vše pak může významně přispět ke stabilizaci jejich sociální situace.

TSP a její poskytování nemělo po mnoho let žádnou, nebo jen minimální oporu v legislativě, a tedy ani žádná jednotná pravidla, metodiku a podmínky. To se změnilo spolu s přijetím zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, který – společně s navazujícími vyhláškami, metodickými příručkami a dalšími souvisejícími dokumenty – dává sociálním službám tolik potřebný právní i metodický základ.

TSP je založená na **práci s jednotlivci** (nikoliv skupinami), kteří mají zájem řešit své problémy spojené s tím, že se nacházejí v prostředí sociálního vyloučení. Existuje celá řada různých zaměření TSP – pro jednotlivce v oblasti bydlení, při hledání zaměstnání, při jednání s orgány činnými v trestním řízení, pro rodiny s dětmi, pro mladistvé ohrožené různými sociálními patologiemi, pro drogově závislé atp. S TSP je tedy vhodné **kombinovat téměř všechna ostatní inkluzivní opatření**, která jsou zde uvedena.

Vhodným příkladem může být práce terénních sociálních pracovníků organizace Člověk v tísni, o.p.s., která vytvořila celorepublikovou síť tohoto typu sociální práce (zvýraznění – autoři):

*„Terénní sociální pracovníci docházejí za svými klienty do jejich domácností, poznávají jejich přirozené prostředí. Věnují klientům dostatek času, aby byli schopni společně s nimi hledat důvody jejich propadu na sociální dno. Pracovník a klient poté společně stanovují kroky, které vedou k zlepšení klientovy situace. **Pracovník klienta nepřímo učí vhodně reagovat v každodenních situacích** (jednání na úřadech, hledání zaměstnání, komunikace v zaměstnání atd.), aby příště nepotřeboval jeho asistenci.*

*Vztah mezi pracovníkem a klientem je založen na vzájemné důvěře. Terénní sociální pracovníci postupují vždy podle standardů služby. **Poskytují služby pouze těm klientům, kteří s nimi spolupracují a asistenci a poradenství pracovníků si vyžádají.** Nespolupracují s klienty, kteří opakovaně porušují dohodu či kontrakt o spolupráci a kteří nespolupracují při změně vlastní situace, nebo jednají protiprávně. **Terénní sociální pracovník vždy zastupuje zájmy klienta**, pokud nejsou v rozporu se zákony České republiky a dobrými mravy.*

Poté, co je pracovník klientem osloven s žádostí o pomoc (případně když pracovník nabídne klientovi pomoc), společně stanoví zakázku, na které budou pracovat. Určí hlavní cíl a dílčí kroky k jeho dosažení. Klient musí souhlasit se způsobem řešení problému a účastnit se na něm. Pracovník a klient pracují na řešení zakázky tak, aby podíl klienta na něm byl co největší, a aby se klient z případu co nejvíce poučil a byl schopen příště zvládnout situaci sám. Pracovník si s klientem při každé konzultaci domluví úkoly a kroky, které má do příští konzultace udělat a) klient, b) pracovník, c) klient a pracovník společně. Na další, předem domluvené konzultaci, pracovník s klientem společně vyhodnotí, zda a jak se jim podařilo dosáhnout stanovených dílčích cílů.

Pracovník a klient obvykle postupují od řešení akutních problémů, které mají přímý dopad na klientův každodenní život. Postupně hledají příčiny klientových dlouhodobých problémů a snaží se je systematicky odstraňovat.

Terénní sociální pracovníci společnosti Člověk v tísni jsou profesionálové, nejčastěji lidé vysokoškolsky vzděláni v oboru sociální práce. Jsou také pravidelně školeni a supervidováni.

Rozhovor s klientem. Často je to prostá konverzace, zdánlivě neformální. Pracovník cílenými dotazy zjišťuje klientovu situaci, informuje se o jeho dosavadních krocích při řešení problémů. Zároveň může okamžitě poskytnout podporu, motivovat klienta, vést ho k rozhodnutí nebo činu. Rozhovorem se udržuje a prohlubuje vztah mezi klientem a pracovníkem. Vzájemná důvěra je klíčovým předpokladem k úspěšnému nastartování spolupráce.

Pomoc s listinami. Pracovník studuje dokumentaci, která je spojená s klientovým případem, pomáhá klientovi vyplňovat formuláře a vyřizovat úřední korespondenci. Vysvětluje klientovi obsah úředních dopisů. Pokud má klient podepsat nějakou listinu, pracovník se přesvědčí, že klient rozumí obsahu dokumentu a že svým podpisem nepoškozuje z nevědomosti své zájmy.

Vyjednávání. Pracovník se účastní jednání mezi klientem a úřady (případně dalšími subjekty) nebo toto jednání sám vede, případně klientovi pouze radí, jak jednání vést, nebo ho jen podporuje. To vše v závislosti na schopnostech klienta.

Doprovod. Pracovník, pokud je to potřeba, doprovází klienta na úřad, do školy, do nového zaměstnání a podobně. Doprovod je účinný a zároveň nemanipulativní způsob jak docílit, aby se klient někam dostavil a zapojil se do řešení vlastní situace.

Koordinační činnost. Pracovník koordinuje činnosti, do kterých se zapojuje větší množství jeho klientů (například řešení společných problémů více nájemníků a podobně).

Konzultace s odborníky. Pracovník konzultuje vybrané problémy s odborníkem z oblasti sociální práce, právníkem, lékařem, rodinným či pedagogickým poradcem, odborníkem na protidrogovou prevenci a léčbu závislostí a podobně.

Kontakt s dalšími institucemi a organizacemi. Pracovník udržuje kontakt se subjekty, které v místě poskytují sociální či jiné služby (například s protidrogovými centry, občanskými poradnami, charitami, azylovými zařízeními, komunitními centry, školami, pedagogicko-psychologickými poradnami, nemocnicemi, léčebnami, orgány státní správy a samosprávy, zejména Odděleními sociálně právní ochrany dětí, probační a mediační službou, neziskovými organizacemi, policií). Pokud klienti tyto služby potřebují, pracovník jim pomůže s jejich zprostředkováním.

Pomoc v krizové situaci. Klientovi, který se nenadále ocitne v krizové situaci (například má zdravotní problémy, je obětí násilí, dojde k prudké rozepři v rodině či v okolí, ztrátě zaměstnání či bydlení a podobně), pomáhá terénní sociální pracovník i mimo rámec dohodnutých konzultací a úkolů. V krizi pracovník klienta uklidňuje, stabilizuje, případně podniká dílčí kroky ke zmírnění dopadu krizové situace na klienta.

S čím pomáhá terénní sociální pracovník

Neplacení a dluhy. Pracovník vede klienta k přijetí odpovědnosti za placení závazků - nájemného, služeb a podobně. Vyjednává se samosprávami a vlastníky bytů nejvhodnější přístupy k dlužníkům, iniciuje využití například institutu zvláštního příjemce dávky (náhradním příjemcem dávky je v takovém případě přímo majitel bytu, což zabraňuje dalšímu narůstání dluhu) nebo splátkových kalendářů.

Využití příjmu. Pracovník vede klienta k hospodárnému nakládání s příjmy, snaží se zvyšovat jeho schopnosti řídit samostatně svůj rozpočet, zajistit z příjmů základní životní potřeby a přitom se nezadlužit.

Státní sociální podpora a dávky pomoci v hmotné nouzi. Pracovník řeší především situace, kdy rodině nejsou vypláceny nárokové dávky. Pokud existují skutečnosti, které brání klientovi

obdržet sociální dávky (například nedodržování zákonných povinností ze strany klienta), vede pracovník klienta k jejich odstranění.

Bydlení. Pracovník pomáhá rodinám při zlepšování nevyhovujících bytových podmínek. Společně hledají nájemní bydlení, ale také bydlení v ubytovnách, azylových domech a podobně. Pracovník radí klientovi při podpisu nájemní nebo ubytovací smlouvy.

Zvyšování kvalifikace, hledání zaměstnání. Při ztrátě zaměstnání nebo dlouhodobé nezaměstnanosti vyhledává pracovník společně s klientem nejlepší možnosti, jak zvýšit kvalifikaci a uspět na trhu práce. Spolupracuje při tom úzce s úřady práce.

Docházka dětí do školy. Pracovník vytváří prostor pro spolupráci školy s klienty. Jeho cílem je zajistit, aby děti jeho klientů měly podmínky pro pravidelnou školní docházku. Pracovník se snaží vyjednávat s klienty možnosti dalšího rozvoje jejich dětí, motivuje rodinu i samotné děti.

Domácí příprava dětí do školy. Pracovník pomáhá zlepšit v rodinách podmínky dětí pro přípravu do školy, případně zajišťuje dobrovolníky pro doučování.

Volný čas dětí a mládeže. Pracovník zprostředkovává volnočasové aktivity, spolupracuje s dobrovolníky a místními neziskovými organizacemi, které tyto služby poskytují.

Drogy, různé závislosti. Pokud je klient závislý na alkoholu, drogách a podobně, pracovník spolupracuje s odbornými pracovišti v místě, zejména s K-centry, a motivuje a vede klienta ke spolupráci s nimi.

Prostituce, dětská delikvence, práce s mladými pachateli trestných činů. Pracovník poskytuje poradenství mladým klientům s cílem zmírnit následky jejich života v sociálně patologickém, respektive kriminogenním prostředí, případně se snaží klienty z takového prostředí vyvést. Úzce přitom spolupracuje s odděleními sociální prevence a sociálně právní ochrany dětí a také s úředníky probační a mediační služby.

Lichva. Pracovník vysvětluje klientům zhoubnost využívání lichvářských „půjček“ na vysoký úrok. Učí klienty vycházet s jejich příjmy, aby si půjčovat nemuseli. V případě potřeby spolupracuje s Policií České republiky.²⁸

Výhodou TSP je její maximální dostupnost pro klienta (pracovník přichází za klientem), finanční nenáročnost (v porovnání s represivními nebo krajními opatřeními – výkon trestu, umístování dětí do dětských domovů apod.) a efektivita (sociálně vyloučení se s pomocí TSP mohou zlepšit své postavení spíše než při aplikaci represivních opatření).

Jak využívat TSP

Pokud se rozhodnete pro užití tohoto nástroje ve vaší obci/měště, máte v zásadě dvě možnosti:

1. Spolupracovat s již existujícími poskytovateli sociálních služeb

a) Pokud v sociálně vyloučené lokalitě ve vaší obci již pracují **terénní sociální pracovníci** nějakého poskytovatele, pak **doporučujeme s tímto poskytovatelem a jeho zaměstnanci začít spolupracovat**. Zjistěte nejprve, na jakou cílovou skupinu se poskytovatelé soustředují – zda jde o TSP, která je zaměřena na veškeré problémy související se sociálním vyloučením (bydlení, zaměstnávání, jednání s úřady atd.) nebo zda jde o službu specializovanou (např. terénní program zaměřený na pomoc při hledání zaměstnání, nebo na pomoc drogově závislým, nebo zda jde o sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi atp.). Při následné spolupráce je velmi výhodné provázat činnost úřadu s činností TSP v zájmu klientů.

---

²⁸ www.clovekvtsni.cz

Příklad: Samosprávný úřad eviduje nedplatky na nájemném u obecních bytů v sociálně vyloučené lokalitě. Přistoupí na splácení dluhů formou splátkového kalendáře. TSP může pomoci nastavit výši splátek podle možností svých klientů a následně poskytnout klientům podporu tak, aby byla dodržena pravidelnost splátek.

Příklad: Školy v obci evidují vysokou míru neomluvených absencí u dětí bydlících v sociálně vyloučené lokalitě. Terénní sociálně aktivizační služba pro rodiny s dětmi může dlouhodobou prací s příslušnými rodinami zajistit pravidelnou školní docházku (připomíná rodičům, aby děti do školy posílali, dohlédne na jejich odchod do školy v rizikových obdobích atp.). Tato služba je i efektivní prevencí odebírání dětí do dětských domovů.

b) Doporučujeme také se detailně **seznámit se zákonem o sociálních službách** a s navazujícími předpisy. Stanoví totiž veškeré podmínky pro poskytování sociálních služeb, vč. jejich terénních forem, takže můžete přesně zjistit, co lze od poskytovatelů služeb očekávat, co spadá do rámce jejich působnosti a co už je naopak mimo jejich kompetence. Každý poskytovatel sociálních služeb musí splnit odpovídající náležitosti (vzdělání sociálních pracovníků a jejich praxe, vybavenost poskytovatele, standardy služby, podle které organizace a její zaměstnanci závazně postupují atd.).

c) Každý poskytovatel je také registrován příslušným krajským úřadem a **registr poskytovatelů sociálních služeb je veřejně přístupný** na internetu na adrese [iregistr.mpsv.cz](http://registr.mpsv.cz), krajské registry vedou také kraje. **V tomto registru lze vyhledat všechny sociální služby podle specializace a regionu.**

d) Pokud poskytovatel pracuje v sociálně vyloučené lokalitě ve vaší obci/měste, předpokládá se, že se obecní/městský úřad, pokud má možnost, **bude podílet na financování** této terénní sociální služby. Někdy mají města a obce nereálné představy o tom, co TSP obnáší. Jejich zástupci se mnohdy domnívají, že TSP může pomoci obcím při realizaci represivních opatření a že sociální pracovníci budou hájit zájmy obce. Tato představa je však mylná. V souladu se zákonem o sociálních službách, navazujícími předpisy a se zásadami TSP **zastávají sociální pracovníci především zájmy svých klientů.**

2. Poskytovat sociální službu sami

Pokud se rozhodnete, že poskytovatelem sociální služby bude vaše obec/město, příp. instituce jím zřízená, pak doporučujeme postupovat následujícím způsobem:

a) Na základě získaných dat (viz Sběr dat) se **rozhodnete, jaký typ terénních sociálních služeb je v sociálně vyloučené lokalitě potřeba, tj. jaký budete poskytovat** – terénní programy, sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi, terénně lze poskytovat i odborné sociální poradenství atd. – viz zákon o sociálních službách

b) **Zjistíte si informace o náležitostech nutných k registraci.** Ty jsou zveřejněné na stránkách každého krajského úřadu. Uvádíme zde přehled odkazů na tyto informace u všech krajů, nezaručujeme však, že se tyto adresy nemohou časem změnit. Nicméně tyto informace najdete na stránkách vašeho kraje vždy (zpravidla pod odkazy „sociální oblast“, „odbor sociálních věcí“ apod., příp. můžete zadat do vyhledavače www.google.cz heslo „registrace poskytovatelů sociálních služeb“).

Hlavní město Praha

socialnipece.praha.eu/jnp/cz/socialni_sluzby/registrace_poskytovatele/index.html

Středočeský kraj

www.kr-stredocesky.cz/portal/odbory/socialni-oblast/socialni-sluzby/registrace-poskytovatele-sluzeb/

Jihočeský kraj

[www.kraj-jihocesky.cz/index.php?par\[id_v\]=1200&par\[lang\]=CS](http://www.kraj-jihocesky.cz/index.php?par[id_v]=1200&par[lang]=CS)

Plzeňský kraj

www.plzensky-kraj.cz/article.asp?sec=1328

Karlovarský kraj

www.kr-karlovarsky.cz/kraj_cz/cinnosti/socialni/seznam/SS_registrace.htm

Ústecký kraj

www.kr-zlinsky.cz/docDetail.aspx?nid=3055&docid=42249&doctype=ART&did=6257

Liberecký kraj

www.kraj-lbc.cz/index.php?page=3319

Pardubický kraj

www.pardubickykraj.cz/document.asp?thema=3605

Královéhradecký kraj

www.kr-kralovehradecky.cz/scripts/detail.php?pgid=141

Kraj Vysočina

www.kr-vysocina.cz/vismo5/dokumenty2.asp?id_org=450008&id=4000469&p1=1959

Jihomoravský kraj

www.kr-jihomoravsky.cz/Default.aspx?PubID=17393&TypeID=2

Zlínský kraj

www.kr-zlinsky.cz/docDetail.aspx?nid=3055&docid=42249&doctype=ART&did=6257

Olomoucký kraj

www.kr-olomoucky.cz/OlomouckyKraj/Sociální+věci/Sociální+služby/Soc+Sl_CZ.htm?lang=CZ

Moravskoslezský kraj

verejna-sprava.kr-moravskoslezsky.cz/soc_19.html

c) **Registrujete úřad, příp. jím zřízenou instituci jako poskytovatele sociálních služeb**

Poté, co dodáte krajskému úřadu veškeré náležitosti potřebné k registraci, vydá tento rozhodnutí o registraci (po splnění všech náležitostí je na registraci právní nárok). Současně jste povinni zpravovat **standards kvality sociálních služeb**, které pro vás budou při poskytování služeb závazné. Základní dokumenty ke standardům naleznete na internetových stránkách ministerstva práce a sociálních věcí na adrese www.mpsv.cz/cs/5962.

d) **Zajistíte financování služeb**

Sociální služby lze financovat několika způsoby:

1) **Finanční prostředky ze státního rozpočtu** rozděljuje ministerstvo práce a sociálních věcí (MPSV) cestou krajských úřadů. Toto financování je vždy na 1 rozpočtový rok, tj. každoročně je třeba žádat znovu. Výzvu k předkládání žádostí o dotaci ze státního rozpočtu zveřejňuje MPSV zpravidla v září na svých internetových stránkách na adrese www.mpsv.cz/cs/740.

2) **Dotace krajů** lze získat z dotačních titulů některých krajů. Uvádíme zde přehled nejdůležitějších krajských fondů, z nichž může obec dotace na sociální služby žádat:

Kraj	Název programu
Hlavní město Praha	Podpora sociálních služeb poskytovaných občanům hlavního města Prahy
Středočeský kraj	Humanitární fond
Jihočeský kraj	Podpora terénní sociální práce
Plzeňský kraj	Program podpory sociálních služeb v sociálně vyloučených romských komunitách
Karlovarský kraj	- (dotace pouze pro neziskové organizace)
Ústecký kraj	Podpora sociálně-zdravotních služeb
Liberecký kraj	Grantový fond LK - program č.9
Pardubický kraj	- (dotace pouze pro neziskové organizace)
Královéhradecký kraj	Program na podporu registrovaných sociálních služeb
Kraj Vysočina	konkrétní program kraj nemá, ale finanční prostředky na fungování registrovaných sociálních služeb poskytuje
Jihomoravský kraj	- (dotace pouze pro neziskové organizace)
Zlínský kraj	Přímá dotace na činnost poskytovatelům sociálních služeb z rozpočtu Zlínského kraje
Olomoucký kraj	Významné projekty + v některých letech vyhlašuje kraj výzvy na předkládání projektů do programů, z nich může obec sociální služby financovat. Je proto nutné průběžně sledovat webové stránky olomouckého kraje, příp. se informovat na odboru sociálních věcí KÚ.
Moravskoslezský kraj	Program na podporu zvýšení kvality sociálních služeb – pouze na rozvoj kvality služby

Je možné, že se podmínky pro předkládání žádostí o financování z krajských fondů v průběhu let změní, proto doporučujeme průběžně sledovat vyhlašované výzvy na internetových stránkách krajů.

3) **Finanční prostředky ze strukturálních fondů EU**, konkrétně z Evropského sociálního fondu, operační program Lidské zdroje a zaměstnanost, prioritní osa 3 Sociální integrace a rovné příležitosti. Více viz www.strukturalni-fondy.cz a www.esfcr.cz . Na těchto internetových stránkách najdete aktuální výzvy k předkládání projektů, obsah operačních programů, podmínky pro žadatele a další důležité informace. Výhodou financování ze strukturálních fondů je možnost víceletého projektu. Finanční prostředky z těchto fondů bude možné čerpat až do r. 2012.

4) **Zahájíte poskytování sociální služby.** Ohledně metodiky poskytování terénních sociálních služeb doporučujeme obrátit se na metodické pracovníky vašeho krajského úřadu a čerpat z *Metodické příručky pro výkon terénní sociální práce* (ke stažení na www.mpsv.cz/cs/2317) **Důrazně doporučujeme zaměstnat kvalitní a hlavně zkušené sociální pracovníky, resp. pracovníky v sociálních službách s praxí v práci v sociálně vyloučených lokalitách.** Poskytovatel musí také počítat, že jeho služba může projít **inspekcí sociálních služeb**, kterou vykonávají krajsí inspektoři. U příslušných krajských odborů lze získat roční plány inspekcí, některé kraje je zveřejňují na svých internetových stránkách.

Komunitní plánování sociálních služeb²⁹

Doporučujeme obcím III. typu připravovat komunitní plán sociálních služeb, ve kterém bude TSP v různých podobách mít významné místo.

Základem komunitního plánování sociálních služeb je spolupráce zadavatelů (obcí, krajů) s uživateli (klienty) a poskytovateli (jednotlivými organizacemi) sociálních služeb při vytváření plánu, vyjednávání o budoucí podobě služeb a realizaci konkrétních kroků. Společným cílem je zajistit dostupnost kvalitních sociálních služeb.

Při plánování sociálních služeb se vychází zejména z porovnání existující nabídky sociálních služeb se zjištěnými potřebami (potenciálních) uživatelů služeb. Výsledek provedeného srovnání slouží jako jeden z klíčových podkladů pro zformulování priorit v oblasti sociálních služeb.

Pro úspěšnost plánování je zapotřebí podpora ze strany politické reprezentace, a to jak na začátku plánování, tak i v jeho průběhu, např. při rozšíření nabídky služeb, zvyšování jejich efektivity a spolupráci různých subjektů při zajišťování potřebných služeb. Neméně významná je koordinace celého procesu - může provádět ji vybraná NNO nebo přímo pracovník dané obce. Komunitní plán je obvykle připravován v pracovních, konzultačních nebo vyjednávacích skupinách, které se skládají ze zástupců všech zainteresovaných stran. Po vytvoření komunitního plánu se přechází od plánovací k realizační fázi. Součástí této etapy je také sledování postupu a míry plnění stanovených úkolů. Plán bývá zpracováván obvykle na rozmezí několika let a po uplynutí tohoto období se celý plánovací cyklus opět opakuje.

V současné době existuje politická podpora pro plánování sociálních služeb ve všech krajích v ČR. Zatímco v některých krajích plánování probíhá víceméně ve všech obcích s rozšířenou působností, v některých regionech se plánování aktivně chopilo jen několik obcí nebo měst.

Obce, kde je plánování sociálních služeb realizováno, se nacházejí v různé fázi plánovacího procesu; zatímco někde je plánování teprve zahajováno, jinde se např. pracuje na mapování místních služeb a zdrojů či na zjišťování potřeb uživatelů služeb a informovanosti o službách mezi veřejností. V určitých obcích je již hotov komunitní plán sociálních služeb s výhledem na nejbližší léta, případně bylo překročeno k realizaci jednotlivých opatření a úkolů, které z něj vzešly.

Podpora obcím ze strany krajů se přitom mnohdy odehrává jak na úrovni politické, tak i v oblasti informační a konzultační činnosti nebo prostřednictvím zajištění vzdělávání či další metodické podpory. Příležitosti k finančnímu zajištění plánování sociálních služeb nabízí Evropský sociální fond, a to jak na regionální úrovni (SROP = Společný regionální operační program), tak i na celostátní rovině (OP RLZ = Operační program rozvoje lidských zdrojů).

Mnoho dalších důležitých a užitečných informací o komunitním plánování lze nalézt na stránkách MPSV, konkrétně na adrese www.mpsv.cz/cs/844.

Ukázky zpracovaných komunitních plánů můžete najít na adrese www.komunitniplanovani.com/kp-mapa-cr_16/.

Příklad: Komunitní plánování sociálních služeb na území statutárního města Ostravy jako nástroj sociálního začleňování a předcházení sociálnímu vyloučení znevýhodněných skupin obyvatel

„Projekt byl realizován v období 1.6.2006 – 15.4.2007. Jednalo se o jednoetapový projekt, celková doba realizace byla 10,5 měsíců a celkové uznatelné náklady činily 2.553.176,-Kč. Projekt byl financován vícezdrojově – 10% Statutární město Ostrava, 10% Moravskoslezský kraj a 80% strukturální fond Evropské unie.

---

²⁹ <http://www.mpsv.cz/cs/858>

Hlavním cílem projektu bylo vytvoření strategie zajištění dostupnosti sociálních služeb a souvisejících aktivit na území města K všeobecným cílům projektu patřilo např. posílení sociální stability a soudržnosti komunity, rozvíjení současných a vytváření nových partnerství na místní úrovni, posilování rolí uživatelů a poskytovatelů sociálních služeb jako nezávislých subjektů, aktivní zapojování uživatelů do procesu komunitního plánování a aktivní zapojování veřejnosti. Veřejnost byla oslokována plošně od počátku a také v průběhu projektu prostřednictvím článků a webových stránek. Obsahem projektu tedy bylo pokračování započaté implementace 1. Komunitního plánu rozvoje sociálních služeb ve městě Ostrava do roku 2006 (1. KP) a provedení jeho revize (vyhodnocení).

Paralelně s realizací 1. KP bylo připravováno prostředí a podklady pro vytvoření 2. KP (sociologické šetření - mapování potřeb uživatelů, analýza poskytovatelů a poskytovaných služeb, analýzy SWOT, přímá setkání s uživateli apod.). Následně se jednalo o zpracování 2. Komunitního plánu sociálních služeb a souvisejících aktivit ve městě Ostrava do roku 2010 (2. KP). Zároveň bylo cílem udržet a rozvíjet proces komunitního plánování, který byl ve městě Ostrava zahájen již v roce 2003. **Důležitým specifickým cílem projektu bylo rovněž rozvíjení a podpora vzájemné spolupráce poskytovatelů služeb a samosprávy a také zvýšení informovanosti v oblasti sociálních služeb.**

Použitou metodou byla metoda komunitního plánování (KP). Základní struktura komunitního plánování je tvořena 11 pracovními skupinami (cca 203 osob z řad odborníků, uživatelů, zástupců města, policie, úřadu práce a dalších subjektů včetně veřejnosti), které jsou vždy ve své činnosti zaměřeny na jinou cílovou skupinu. ... Práce skupin je vedena manažerským týmem, který je tvořen koordinátorem KP, manažery jednotlivých pracovních skupin a kontaktními osobami. Role kontaktní osoby splňuje zásadu propojení zadavatele a poskytovatele sociálních služeb. Kontaktní osoba je zaměstnancem statutárního města a přináší do procesu KP odborné znalosti a zkušenosti. Manažer je (v 90%) zástupcem nestátní neziskové organizace (NNO) a v rámci pracovní skupiny propojuje zkušenosti kontaktní osoby a zástupců NNO.

Při zpracování návrhu dokumentu 2. KP proběhl na území statutárního města proces konzultací, který se uskutečnil v termínu 1. 2. – 31. 3. 2007. ... Celkově bylo projednáno 128 připomínek, zapracováno 69 připomínek a nově tak byl dokument doplněn o 6 cílů a 20 opatření. Paralelně s tvorbou 2. dokumentu KP probíhaly další aktivity, např. bylo zajištěno vzdělávání účastníků KP, uspořádána konference a realizován kulatý stůl k tématům KP ve městě Ostrava. Byly vyrobeny a distribuovány informační brožury s přehledem nabídky služeb a souvisejících aktivit pro každou cílovou skupinu a zajištěny a distribuovány propagační předměty.

Realizace projektu KP má pozitivní dopad na kvalitu života lidí v lokalitě především v podobě rozšiřování nabídky sociálních služeb a souvisejících aktivit na území města dle zjištěných potřeb, lepší informovanosti o sociálních službách, **vytváření partnerství samosprávy a NNO.** A také na zajištění finančních prostředků na podporu činnosti nestátních poskytovatelů sociálních služeb a souvisejících aktivit v dotačním řízení města. Na vyhodnocování projektu, které jsou podávány v rámci dotačního řízení, se podílí také členové pracovních skupin struktury KP. V této souvislosti dochází k většímu zprůhlednění celého dotačního řízení.³⁰

---

³⁰ <http://www.olidech-slidmi.cz/cz/priklady-dobre-praxe/dobra-praxe-v-ostrave.aspx>

B. DOPORUČENÍ PRO OBEC, KTERÁ CHCE PŘEDCHÁZET VZNIKU SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH LOKALIT

Za sociálně vyloučenou lokalitu považujeme „geograficky vymezitelnou oblast, kde dochází ke koncentraci osob ohrožených sociálním vyloučením.“³¹ Sociálně vyloučenou lokalitou bývá často „dům, ulice, část města, osada apod., která nese známky sociálního vyloučení, kterými mohou být např. nízký sociální status obyvatel, špatná kvalita bydlení, nedostupnost standardních služeb, nedobrovolné oddělení od ostatních obyvatel apod.“³² Sociálně vyloučené lokality a situace v nich jsou velmi diferencované, lokality se liší zejména velikostí a poměrem velikosti vůči obci či městu, ve které se nacházejí, mírou prostorového vyloučení, stavem domů a bytů, formou jejich vlastnictví atd.

Situace ve vaší obci či městě může být taková, že zde žijí lidé, kteří jsou buď **postiženi, nebo (pravděpodobněji) bezprostředně ohroženi sociálním vyloučením, nejsou však vyloučeni prostorově, tj. nežijí pohromadě v nějaké prostorově a sociálně vyloučené lokalitě.** Nejtypičtěji se může jednat o rodiny různé velikosti, příp. jednotlivce, kteří žijí roztroušeně na různých místech ve městě/obci. Přestože nejsou prostorově vyloučeni, mohou být postiženi nebo bezprostředně ohroženi vyloučením ekonomický nebo symbolickým. Může jít o osoby žijící v obecně špatných podmínkách charakterizovaných materiální chudobou, závislostí na sociálních dávkách, nízkým vzděláním a kvalifikací a faktickou nezaměstnatelností.

Hlavními dvěma zásadami obce při práci s těmito lidmi by mělo být:

- 1. Nevytvářet prostorově vyloučenou lokalitu, tj. nesesťhovávat a priori tyto osoby a rodiny na jedno místo**
- 2. Zajistit odpovídající typ sociální služby pro tyto lidi.**

I. STABILIZACE SITUACE

Opatření navrhovaná v této části mají vést ke stabilizaci (dalšímu nezhoršování) situace osob postižených/ohrožených sociálním vyloučením. Jde o základní kroky, které by měla podniknout každá samospráva, která chce tento problém řešit.

1. Sběr dat

Postup je obdobný jako i kapitoly A.I.1. **Sběr dat**, s tím rozdílem, že nepůjde o sběr údajů v sociálně vyloučených lokalitách, ale dat týkajících se životních podmínek a sociální situace osob a rodin postižených/ohrožených sociálním vyloučením. Dále viz kap. A.I.1.

2. Bydlení

Ztížený přístup ke kvalitnímu bydlení je jedním z nejvíce negativních projevů sociálního vyloučení. Bytové podmínky jsou v prostředí sociálního vyloučení výrazně horší než jaký je běžný standard, často jsou charakterizovány bydlením v nechráněných nájemních vztazích (užívání bytu bez řádně uzavřené nájemní smlouvy), nízkou kvalitou bydlení (málo

³¹ Jára, M. (a kol.): Sociální diskriminace pod lupou. Otevřená společnost, o.p.s., 2006, s. 39.

³² Kdo drží Černého Petra. Člověk v tísní o.p.s., 2007, s.11

kvalitní byty a domy, nedostatečně vybavené a prostorově vyloučené, nevyhovující hygienické podmínky) a malou šanci na zlepšení bytové situace.

Řešení problematiky bydlení, a to zejména komunálního bydlení a sociálního bydlení, je pro minimalizaci rizik vyplývajících ze sociálního vyloučení klíčové. **Obec by se na vytváření prostorově vyloučených lokalit rozhodně neměla podílet**, neměla by sestěhovávat stejně sociálně handicapované lidi do jedné ulice, domu nebo čtvrti. Při větší kumulaci nositelů sociálních handicapů na malém prostoru, se příp.rizikové chování stane normou (např.normální je neplatit nic, protože to tak dělají všichni). Jestliže perspektiva na opuštění takové lokality je malá, ztrácejí tyto rodiny a jednotlivci perspektivu svého života a velmi často neadekvátně reagují. Jejich vztahy s okolím se zhoršují a jejich marginalizace spojená s chudobou často ústí v otevřenou sociální patologii.

Další informace a doporučení pro realizaci výše uvedených záměrů lze najít v kapitole A.I.2., a to v částech *Bydlení a pozice obcí*, *Bydlení jako sociální problém* a *Program podporovaného bydlení*.

3. Terénní sociální práce

Tuto tematiku naleznete v části A.I.3. *Terénní sociální práce*.

C. SPOLEČNÁ OPATŘENÍ

II. DALŠÍ DŮLEŽITÉ KROKY

1. Povinná školní docházka a sociálně-právní ochrana dětí

Řešit situaci dětí žijících v sociálním vyloučení je absolutní prioritou a je nutné to dělat i v těch rodinách a případech, kdy se sociálně práce s rodinou nedaří nebo není dobře přijímána. Děti nacházející se v tomto prostředí nemohou svou situaci vlastními silami ovlivnit buď vůbec, anebo minimálně, přesto důsledky života v sociálním vyloučení na ně dopadají nejvíce. Jejich postavení mezi ostatními vrstevníky je nevýhodné, jejich možnosti trávení mimoškolního času smysluplnou činností jsou omezené. Životní styl rodiny a její sociální vyloučení se na dítě přenáší dokonale jako jediná možná varianta, norma. Dítě není přijímáno okolím, proto nikoho jiného než rodinu nemá a je v tom rodinou stále utvrzováno.

Děti jsou ale současně skupinou, která sociálně vyloučenou lokalitu denně opouští (v případě povinné školní docházky) a musí se podrobovat působení někoho dalšího, mimo toto prostředí (učitelů). Je na ně tedy možné působit tak, aby pochopily, že sociálně vyloučená lokalita není jediným možným místem k životu a že tamní životní styl není jediný možný. To je ovšem možné jen za předpokladu, že škola a instituce mimoškolní výchovy nebudou sociální vyloučení těchto dětí dále prohlubovat, případně přenášet z rodičů na děti.

Dítě v prostředí sociálního vyloučení

Až do vstupu do školy je možné, že dítě žijící v zcela prostorově i sociálně vyloučené lokalitě, toto prostředí zatím nikdy neopustilo. Nezná žádné jiné lidi, děti, žádnou jinou krajinu, žádné jiné věci, modely chování, jednání, řešení konfliktů, než ty z lokality. Za celý život se neseťkalo nejen s didaktickou hračkou, ale mnohdy s žádnou hračkou, s ničím, co by přirozeně rozvíjelo jeho prostorovou a časovou orientaci, co by mu pomohlo poznávat svět jako celek. Nevidělo nejen dětskou knížku, ale žádnou knížku, nedrželo v ruce tužku, nemalovalo, nevystříhovalo nůžkami (tedy nijak se nerozvíjela cíleně jeho jemná motorika), nehrálo si na dětském hřišti. Do mateřské školy nedochází a žádná cílená příprava na přechod do školy neprobíhá. Takové dítě je při vstupu do školy extrémně znevýhodněné, a to bez ohledu na individuální vzdělávací předpoklady. Škole se pak ve většině případů nejenže nepodaří tento počáteční handicap vyrovnat, ale s vysokou pravděpodobností sociální vyloučení takového dítěte pokračuje i ve škole. Zhusta i za přispění učitelů a dalších školských pracovníků. Od počátku školní docházky „nestačí tempu“, „zaostává“, „zdržuje ostatní děti“, což bývá interpretováno jako snížený intelekt. Sociální handicap je tak vnímán jako intelektová nedostatečnost. Z těchto a mnohých dalších důvodů tyto děti nutně selhávají a jsou školně neúspěšné hned v úvodních ročnících základní školy. Opakují ročník hned v průběhu počátečního vzdělávání (mezi 1.-3.ročníkem povinné školní docházky) a ke škole si vytvářejí negativní vztah nebo sdílejí názor svých rodičů, kteří je na podobnou situaci ve škole připravovali, protože jí sami prošli.

Povinná školní docházka

Povinná školní docházka (dále jen „PŠD“) je v Česku **devítiletá** a vztahuje se na všechny děti, které mají státní občanství ČR, které v daném školním roce dovrší šestý rok věku. Vztahuje se také na všechny děti, které jsou občany některého ze států EU a pobývají v ČR po dobu delší, než 90 dnů a na jiné cizince, kteří mají oprávnění pobývat v ČR trvale

nebo přechodně po dobu delší 90 dnů. Povinnost do školy docházet je stanovena §36 zákona č.561/2004 Sb., školský zákon.

Zahájení PŠD

Každé dítě začíná povinně chodit do školy v tom školním roce, který následuje po jeho šestých narozeninách. Jestliže je mu šest let do 31.srpna daného roku, zahájí PŠD v září téhož roku. Jestliže je mu šest v době od 1.září do prosince, zahájí PŠD ve školním roce následujícím. Zahájit PŠD dříve dítě za určitých podmínek může, může jí zahájit i později³³.

Do které školy

Rodiče mohou dítě přihlásit do kterékoliv školy. Přijmout ale dítě MUSÍ tzv. **spádová škola**. Je to ta škola, kterou zřizuje obec nebo svazek obcí ve školském obvodu, ve kterém má dítě – žák trvalé bydliště. Ředitel/ka spádové školy přijme proto přednostně všechny děti, které do tohoto školského obvodu patří a které se v této škole k PŠD přihlásí. Kromě dětí, které v tomto obvodu bydlí, se to také týká dětí, které jsou umístěny v zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy nebo v zařízení preventivně výchovné péče, které v tomto obvodu sídlí.

Přihlášení k PŠD

Zákonný zástupce je povinen přihlásit dítě, které splňuje věk pro zahájení PŠD ve spádové škole nebo jiné škole, kterou zvolí a to při zápisu do této školy, který se koná mezi 15.lednem a 15.únorem toho roku, ve kterém má dítě PŠD zahájit.

Odklad PŠD³⁴

Jestliže dítě není ani po dovršení šestého roku věku dostatečně tělesně nebo rozumově vyspělé, je možné nástup do školy odložit. Musí o to školu **písemně požádat zákonný zástupce** a tuto žádost doplnit vyjádřením školského poradenského zařízení (pedagogicko-psychologická poradna) a pediatra. Odkládat zahájení PŠD lze pouze do toho školního roku, ve kterém by dítě dovršilo 8. rok věku.

Důležité: *U dětí z prostředí postiženého sociálním vyloučením je odklad zahájení PŠD častý. Pouhý odklad obvykle ale obvykle nic nevyřeší a je nutné rodičům velmi naléhavě a důrazně doporučit³⁵, aby dítě po dobu odkladu navštěvovalo mateřskou školu nebo přípravnou třídu základní školy. V základních školách, kam dochází větší množství dětí ohrožených sociálním vyloučením, je zřizování přípravných tříd velmi důležité.*

Přípravné třídy základní školy zřizuje obec nebo svazek obcí **se souhlasem krajského úřadu³⁶**. Jsou určeny pro děti v posledním roce před zahájením PŠD (věkem nebo z důvodu odkladu), které jsou sociálně znevýhodněné a u kterých je předpoklad, že toto znevýhodnění může být díky pravidelné a cílené přípravě odstraněno nebo zmírněno. Přípravnou třídu lze zřídit tehdy, bude-li do ní docházet **nejméně 7 dětí**. O jejich zařazení do třídy **požádá zákonný zástupce, písemně to doporučí školské poradenské zařízení a rozhodne o něm ředitel/ka školy**. Co je obsahem vzdělávání v této třídě je uvedeno ve školním vzdělávacím programu školy, která přípravnou třídu zřizuje.

Rizika:

- Přípravná třída je zřízena, děti do ní chodí první měsíc a postupně chodit přestávají.
- Třída je zřízena a děti docházejí velmi nepravidelně.

---

³³ Odklad povinné školní docházky

³⁴ §37 školského zákona

³⁵ §37 , odst. 4 školského zákona

³⁶ § 47 školského zákona

Pravidelné docházení sociálně znevýhodněných dětí do přípravných tříd nebo posledních ročníků mateřských škol je pro jejich školní úspěšnost mnohdy naprosto klíčové. Jejich rodinné prostředí není školsky podnětné, rodina mu mnohdy nemůže pomoci v rozvoji dovedností nutných pro úspěšné absolvování PŠD.

Dítě, které zahájí PŠD a nemá základní dovednosti a znalosti (zejména pojmové a jazykové), velmi rychle zaostává za ostatními dětmi, je neúspěšné, jeho znevýhodnění se prohlubuje a často velmi brzy na vzdělávání rezignuje. Může pak ve škole představovat významný problém, protože vlastní nedostačivost, které si je dobře vědomo, kompenzuje nevhodným chováním.

Možnosti obce

- Trvalou a disciplinovanou docházkou dětí do přípravných tříd se vyznačují ty školy, které **dlouhodobě pracují s rodinami dětí z příslušného školského obvodu**. Do školy chodí starší sourozenci těchto dětí nebo někdo z příbuzných osobně učitele zná.
- Pro rodiny těchto dětí by docházka do přípravné třídy měla přinášet nějakou výhodu. Děti by měly mít např. **možnost se ve škole stravovat**. Bude-li takové stravování zdarma nebo na něj bude možné získat příspěvek, bude motivace rodin větší.
- Jestliže musí rodiče děti do přípravných tříd dovážet hromadnou dopravou, představuje to také často překážku – zejména finanční. Mohl by jí překonat **hromadný svoz** a odvoz těchto dětí minibusem. Dopředu je třeba tuto možnost s rodinami citlivě vyjednat (sociální pracovníci), neboť rodiče takto malé děti bez vlastního nebo rodinného doprovodu nikam bez předchozí pečlivé přípravy a vysvětlování, nepustí. Opět je důležitá dlouhodobá spolupráce s rodinou. Jednodušší je proto docházka ve městech a z lokalit, které jsou dostupné do školy pěšky.
- V případech, kdy děti žijí ve větší vzdálenosti od školy a rodina je v kontaktu s orgánem sociálně-právní ochrany dítěte (dále jen „OSPOD“) nebo rodina žije v lokalitě, kde působí terénní sociální pracovníci, je možné **využít sociálně-aktivizační služby pro rodiny s dětmi**³⁷ a předškolní přípravu dítěte zahájit v jeho rodinném prostředí. Nabídka těchto služeb ve vašem regionu je dohledatelná v registru sociálních služeb nebo vznik takové služby může obec iniciovat (podobně jako např. terénní sociální práci – viz příslušná kapitola).

Předškolní výchova a vzdělávání dětí ze sociálně vyloučených lokalit a sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi v sociálně vyloučených lokalitách se jeví jako **klíčová kombinace**, bez které není možné situaci dětí zlepšit a především pak ovlivnit jejich vlastní modely chování do budoucna. **Včasná předškolní výchova a vzdělávání orientovaná na překonání výše uvedených nedostatků a bariér a cílené a systematické poskytování** (to znamená především pro poskytovatele zajištěné, garantované s možností rozvoje služby a ne každoroční čekání na to, jestli organizace dostane nebo nedostane peníze) **sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi se jeví jako rozhodující současný možný a logický krok k prevenci prohlubování sociálního vyloučení.**

---

³⁷ Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi v souladu s § 65 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách: „Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi jsou terénní, popřípadě ambulantní, poskytované rodině s dítětem, u kterého je jeho vývoj ohrožen v důsledku dopadů dlouhodobě krizové sociální situace, kterou rodiče nedokáží sami bez pomoci překonat a u kterého existují další rizika ohrožení jeho vývoje.“ Zdroj: http://www.strep.cz/socialni_sluzby.php

Záškoláctví

Dítě do školy nechodí (kromě nemoci a dalších běžných a standardně omluvených a omluvitelných příčin) např. z následujících důvodů:

- do školy se chodit **bojí**, protože se tam necítí dobře a bezpečně
- s docházkou do školy **nemá spojené žádné pozitivní zkušenosti**, je školní komunitou vnímáno jako divné, jiné apod.
- ve škole nerozumí většině předmětů, protože ve znalostech má významné nedostatky způsobené především jeho dosavadním setrváním v prostředí sociálního vyloučení. Zhusta **se neumí učit** a doma není nikdo, kdo by mu tuto dovednost zprostředkoval a ve škole ji nezískalo – ve škole je tedy i **neúspěšné**.
- rodiče ho do školy nepošlou a samo se do školy dopravit nemůže
- do školy chodit nechce, protože se zabývá jinými činnostmi, které preferuje
- do školy chodit nemůže, protože ho rodiče zaměstnávají jinými činnostmi, které více preferují

Nelze tedy každé nedocházení do školy vnímat jako schválnost nebo neochotu ze strany dítěte nebo rodiny plnit základní povinnosti. **Důvody nedocházení je třeba vždy zjistit** a pracovat s nimi. Ať už jsou jakékoliv, narůstající absence ve škole nutně všechny z uvedených důvodů dále řetězí.

Záškoláctví je stav, kdy dítě nechodí do školy a jeho **absence není omlouvána** v souladu s pravidly, anebo **omlouvána je, ale důvody uvedené v omluvence jsou v rozporu se skutečností**. V prvním případě jde o klasické záškoláctví, které je posuzováno podle počtu neomluvených zameškaných hodin. V druhém případě se jedná o záškoláctví skryté. Na školní úspěšnost mají stejný vliv oba druhy, proto je důležité mít vypracovaný postup řešení v obou případech.

Příklady:

- A. Žák nepřijde celý týden do školy, rodiče během tří dnů, které stanoví zákon, absenci neomluví způsobem uvedeným ve školním řádu. Žák se po týdnu absence dostaví a přinese písemnou omluvenku, která má všechny požadované náležitosti.
- B. Žák nepřijde celý týden do školy, je řádně a včas omluven, v souladu se školním řádem. Důvody pro zameškání školní docházky, které rodiče uvádějí, jsou zdravotní. Žák je přesto odpoledne opakovaně spatřen, jak se pohybuje volně po ulici, aniž by dodržoval léčebný režim.
- C. Žákyně je omluvena z důvodu nemoci, ve skutečnosti doma vypomáhá matce – samoživitelce s domácností, nejčastěji s hlídáním mladších sourozenců.
- D. Žák nechodí do školy pravidelně a omlouván není nikdy nijak. Rodiče nevědí, že nechodí do školy. Místo školní docházky chodí po městě a věnuje se nežádoucím činnostem (např. navštěvuje herny).
- E. Žák nechodí do školy s vědomím rodičů a ti jeho absenci omlouvají, přestože žádný důvod pro nedocházení do školy není.
- F. Žák do školy nechodí, rodiče to nevědí a žák si napíše omluvenku sám.
- G. Žák nechodí do školy občas, protože rodinné finance jsou vyčerpané a nezbyývají žádné prostředky na jízdné.

Úspěšná řešení jsou především ta, která přicházejí včas a jsou založena na multidisciplinárním přístupu všech institucí, které v dané problematice hrají nějakou roli. Škola nemůže záškoláctví a z něj vyplývající problémy řešit sama, protože může pracovat pouze s těmi žáky a s těmi rodinami, které se do školy dostávají.

Příklad: Interdisciplinární tým (Cheb)

Problém: Kriminalita dětí a mládeže; kriminalita páchaná na dětech a mládeži. Tyto případy potřebovala řešit chebská policie ve spolupráci s ostatními institucemi (školou, dětským lékařem, orgánem sociálně právní ochrany dětí atd.). Vždy však narážela na neprovázanost mezi jednotlivými institucemi, v jejímž důsledku zůstávaly případy dlouho neřešené.

Řešení: Policie iniciovala vznik tzv. interdisciplinárního týmu, který začal pracovat metodou případových konferencí. Do interdisciplinárního týmu patří kromě policie také zástupci orgánu sociálně právní ochrany dětí, škol, dětský lékař, probační a mediační služba a zástupci pedagogicko-psychologické poradny. V případě nutnosti jsou přizváni i zástupci dalších úřadů – soudce, státní zástupce apod. Zainteresané instituce se jednorázově nebo opakovaně sejdou ke společnému jednání, na které je přizván i dítě či mladistvý (oběť či pachatel) a jeho rodiče či zákonní zástupci. Cílem je nalezení nejlepšího východiska z problematické situace, společné vyřešení problému, příp. poskytnutí pomoci dítěti a jeho rodině.

Pozitiva: Výhodou takového přístupu je zainteresovanost klienta na zdárném vyřešení nastalého problému a souhra mezi jednotlivými institucemi při řešení konkrétní kauzy.

Omlouvání nepřítomnosti

Žák má povinnost do školy docházet³⁸, řádně se v ní vzdělávat a dodržovat školní řád. Jeho zákonný zástupce (rodiče) má povinnost dítě vždy, když do školy nepřišlo, omluvit³⁹. Pravidla pro omlouvání stanoví školní řád, nicméně ze zákona vyplývají přímo tři podmínky:

1. žáka **omlouvá zákonný zástupce** (nezletilého žáka, což je v případě plnění PŠD de facto každý žák); zákonným zástupcem dítěte je ve většině případů rodič. Jestliže škola akceptuje omluvenku i od jiných osob odpovědných za výchovu dítěte, uvede to do školního řádu.
2. **doloží důvody** žakovy nepřítomnosti; zákon tuto podmínku uvádí výslovně, škola by proto měla do školního řádu uvést, jak přesně má omluvenka vypadat a které důvody, nejsou-li doložitelné, nebude pro omlouvání akceptovat.
3. udělá to **do tří dnů od počátku této nepřítomnosti**; škola školním řádem stanoví, co přesně má zákonný zástupce žáka během prvních tří dnů udělat a co má udělat při návratu žáka do školy

Všechny podrobnosti pro omlouvání a uvolňování žáků ze školy **stanoví školní řád**⁴⁰. Ten podléhá schválení školské rady. **Obec tedy může znění školního řádu školy, kterou zřizuje, ovlivnit. Školská rada** je zřízena při základní škole nebo střední škole (také v ní je možné plnit PŠD) a umožňuje zákonným zástupcům, zřizovateli a dalším osobám, podílet se na řízení školy⁴¹.

³⁸ §22, odst.1, školského zákona

³⁹ §50 školského zákona; §22 odst.3, školského zákona

⁴⁰ §30 školského zákona

⁴¹ § 163 školského zákona

Možnosti obce

- Uspořádejte **setkání** s řediteli všech škol, ve kterých je plněna PŠD a jejichž je obec zřizovatelem, zástupců OSPOD a poskytovatelů sociálních služeb působících na území (majících registraci i pro území vaší obce), které se dané problematiky týkají.
- **Proveďte analýzu problému**, vytvořte společný jednotný postup a model vzájemné informovanosti a včasného varování.
- V každém z případů záškoláctví je nutné postupovat individuálně, **rozklíčit důvod** (to někdy nemůže udělat škola sama, protože je nutné provést šetření v rodině) a pracovat s ním. Nemá cenu čekat, až dítě nasbírá dostatečné množství neomluvených hodin, aby bylo možné zahájit proti rodině nějaká zákonná sankční opatření.
- V případech skrytého záškoláctví je nutné koordinovat a sladit postupy výchovných komisí školy a výchovných komisí za účasti OSPOD. Výchovné komise včas stanoví, jakým způsobem bude zákonný zástupce dokladat důvody nepřítomnosti v případech, kdy je nepřítomnost velmi častá a důvody omluvy nedoložené nebo nedoložitelné.
- **Dohodněte postup přestupkové komise** projednávající přestupky na úseku školství a výchovy mládeže podle § 31 přestupkového zákona⁴², aby byl účinný a provázaný s postupem multidisciplinárního týmu.
- **Vnitřní postup školy je stanoven školním řádem**. K jeho vytvoření je možné použít doporučený postup uvedený v metodickém pokynu, který vydalo Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy⁴³

Práce s dětmi sociálně znevýhodněnými

Sociální znevýhodnění patří mezi důvody, pro které je žák zařazen do kategorie „dítě se speciálními vzdělávacími potřebami“⁴⁴. Kromě přípravných tříd, které jsou popsány výše, je užitečné, když škola zřízená obcí nebo svazkem obcí poskytuje následující služby:

- Využívá **asistentů pedagoga** pro žáky sociálně znevýhodněné (bez etnické doložky).

V případě dětí, které neprošly předškolní přípravou a dětí, které jsou z extrémně sociálně znevýhodněného prostředí, je vhodné, aby ve třídě společně s učitelkou byla přítomna i asistentka/asistent. **Je nutné, aby se jednalo o pedagogického pracovníka**⁴⁵ s příslušným vzděláním. Jeho činnost je odborná a spočívá v pomoci dětem při problémech se čtením, s grafomotorikou, s českým jazykem, matematikou, rozvojem schopností potřebných pro čtení a psaní, pomáhá jim nalézt optimální formu doučování a učení se, učí je se učit...

Využívání etnicky specializovaných pedagogických pracovníků pro práci s dětmi sociálně znevýhodněnými je nevhodné, protože jednak prohlubuje stereotypy spojování slov „sociálně znevýhodnění“ a „etnicita“ a současně neřeší problémy sociálně znevýhodněných dětí, které nejsou rozpoznány jako etnicky odlišné. Etnicky nazvaný = romský pedagogický asistent, neřeší problematiku dětí ohrožených sociálním vyloučením tím, že je Rom a nemůže to tedy být jeho jediná a rozhodující kvalifikace.

Financování asistentů pedagoga zajišťuje pravidelně vždy příslušný krajský úřad, příp. MŠMT z příležitostně vyhlášených programů.

⁴² §31 zákona č. 200/1990 Sb., zákona o přestupcích : Přestupky na úseku školství a výchovy mládeže;(1) Přestupku se dopustí ten, kdo ohrožuje výchovu a vzdělávání nezletilého zejména tím, že nepřihlásí dítě k povinné školní docházce nebo zanedbává péči o povinnou školní docházku žáka.(2) Za přestupek podle odstavce 1 lze uložit pokutu do 3 000 Kč.

⁴³ Metodický pokyn k jednotnému postupu při uvolňování a omlouvání žáků z vyučování, prevenci a postihu záškoláctví, vydaný MŠMT pod Čj.: 10 194/2002-14

⁴⁴ §16, odst.4, školského zákona

⁴⁵ §2 zákona č. 563/2004 Sb., ve znění pozdějších předpisů, o pedagogických pracovnících

- Využívá prostor školy k přípravě na školu v době vyučování nebo nabízí **doučování, na kterém může spolupracovat např. s poskytovateli sociální služeb** (škola poskytne prostory, nezisková organizace lidí)
- Vytváří **nabídku volnočasových aktivit**, zaměřených na práci s dětmi ohroženými sociálním vyloučením (bezplatné kroužky, školní klub, odpolední a víkendové akce)
- **Spolupracuje** s neziskovými organizacemi a dalšími subjekty vyvíjejícími aktivity v oblasti práce s dětmi ze sociálně znevýhodňujícího prostředí, **zejména s poskytovateli sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi podle zákona o sociálních službách a osobami oprávněnými k sociálně-právní ochraně dětí.**

Příklad: Víkendová akademie⁴⁶ (Nagykanizse, Maďarsko)

Místní samospráva zorganizovala pro děti z jeslí, mateřských, základních a středních škol víkendové vzdělávání, které vychází z toho, že doma děti nemají ke vzdělávání dostatečné podmínky a současně se jim rodiče v tomto směru nemohou věnovat. Cíle akademie:

- *Připravit děti pro základní školu (osvojení základní znalostí a dovedností nutných pro absolvování 4 ročníků základní školy)*
- *Zamezit tomu, aby žáci základních škol odcházeli ze školy před jejím dokončením (kvůli pokročilému věku nebo špatným známkám)*
- *Příprava dětí na reparaáty a komisionální zkoušky*
- *Příprava dětí na nástup na střední školy po úspěšném dokončení školy základní*
- *Poskytování specializovaných kurzů talentovaným dětem*

Mimo výuku je dětem poskytována strava zdarma. Žádné z dětí účastnicích se Akademie neopakovalo ročník a dva chlapci se dostali na střední školu.

---

⁴⁶ Co se osvědčilo. Partners Hungary Foundation, 2003, s. 65-66.

2. Zadlužování⁴⁷

V této části se zabýváme problematikou zadlužování sociálně slabých a znevýhodněných osob, přičemž se soustředíme na typy zadlužení, které se nevztahují na dluhy spojené s bydlením. K dluhům za nájmy a další poplatky související s bydlením viz kapitola Bydlení.

Sociální vyloučení je typicky spojeno s materiální chudobou, kdy pro sociálně slabé je obtížně dostupný legální zdroj příjmů, což automaticky vytváří jejich závislost na sociálních dávkách. Jak je už v úvodu zmíněno, lidé nacházející se v situaci sociálního vyloučení přijímají krátkodobé životní strategie bez uvažování do budoucna, často je charakterizuje snížená sociokulturní kompetence (nízké právní vědomí, ekonomická a finanční negramotnost). Nacházejí se tak v prostředí s uzavřeným ekonomickým systémem, kde typickými jevy jsou mj. lichva, „rychlé půjčky“, zastavování movitého majetku jako zdroje peněz, a se specifickým tokem informací (omezený přístup k běžným zdrojům informací, nekompetentnost v nakládání s nimi, snadný vznik a šíření dezinterpretací a mýtů).

To vše způsobuje, že velká část sociálně vyloučených osob se ocitá v pasti dluhů a závratnou rychlostí rostoucích úroků a poplatků, které jsou s dluhy spojeny. Potýkají se s především s dluhy u nebankovních společností, což bývají jedny z mála subjektů, které lidem na sociálním dně půjčku poskytnou. Agenti těchto společností neváhají osobně obcházet jednotlivé domácnosti a nabízet půjčky bez ručitele i bez doložení příjmu. Pro tyto společnosti jsou tyto typy smluv velmi výhodné – dlužník má zaručený příjem v podobě sociálních dávek – ovšem pro dlužníky jsou naopak extrémně nevýhodné – úroky a poplatky spojené s těmito půjčkami rychle narůstají, až se stanou pro dlužníka nesplratitelnými.

Příklad: „Paní V. P. (50) je nezaměstnaná, domácnost s ní sdílí její manžel, mladší dcera a dva vnuci, kteří jí byli svěřeni do péče. Loni v létě si paní V. P. potřebovala vypůjčit peníze na pohřeb. Šlo o částku 11 000 Kč. Od známých získala kontakt na společnost poskytující „rychlé“ půjčky a půjčku bez problémů získala. Po zaplacení výdajů spojených s úmrtím jí ale nezbyly peníze ani na nájemné, ani na splácení půjčky. Podepsala tedy další smlouvu o půjčce, tentokrát u jiné společnosti opět na 11 000 korun. Druhá půjčka měla být splacena během několika měsíců i se 7% měsíčním úrokem. Ve smlouvě je tzv. rozhodčí doložka – souhlas s tím, že o případných sporech nebude rozhodovat soud, ale sbor rozhodců. Paní V. P. má dluh uhradit v pěti splátkách po 3210 Kč měsíčně. V případě prodlení splátek je jí od 4. dne účtována pokuta 200 korun za každý den, za zaslání upomínky je navíc povinna uhradit 500,- Kč. Od smlouvy může odstoupit pouze věřitel a toto odstoupení je pokutováno částkou 5000 korun. 1. upomínka přišla hned následující měsíc po uzavření smlouvy – požadovaná měsíční splátka rychle vyrostla na 5310 korun. Manžel paní V. P. vykonával v tu dobu veřejně prospěšné práce a peníze mu byly strhávány z platu. Příjem rodiny se snížil natolik, že nebyla schopna hradit nájemné. To přimělo manžela paní V. P. legální zaměstnání opustit a začít si přivydělávat ve sběrně surovin. Několik měsíců byl ze strany věřitele klid, pak přišla další upomínka. Paní V. P. má uhradit již čtyřnásobek vypůjčené částky.“⁴⁸

Hlavním řešitelem této situace má být stát, který k tomu doporučení již několikrát obdržel (viz materiály uvedené v poznámce č.47 a vládní materiál zmíněný v úvodu). I obce

⁴⁷ K tomuto viz *Právní rozbor k problematice zadlužování sociálně deprivovaných vrstev obyvatelstva., Zřívule práva, o.s. pro MV ČR, 2006., http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/dokument/2007/minority_zadluzovani.pdf* Dále *Sociální vyloučení: výzvy, příležitosti a řešení, Společně k bezpečí o.s. pro MV ČR, 2009, s. 42-51, www.spolecnekbezpeci.cz/soubory/dok_socialni_vyloucení.pdf.*

⁴⁸ Kdo drží Černého Petra. Člověk v tísni o.p.s., 2007, s.30.

však mají možnost se na řešení podílet, a to zejména **podporou vzniku a fungování protidluhového poradenství, příp. právního poradenství k tomuto problému.**

Cílem dluhového poradenství, příp. právního poradenství v této oblasti je pomoc lidem v obtížné majetkové situaci, do které se dostali v důsledku svého předlužení. Úkolem poradce je poskytovat odborné rady, jak takovou situaci vyřešit vlastními silami a v mezích zákona a snaží se také přispívat k větší ekonomické gramotnosti u svých klientů. Dluhové poradenství poskytuje řada občanských poraden, nicméně mnohem efektivnější je, pokud poradce pracuje v terénu, tj. dochází za svými klienty do (pro ně) bezpečného prostředí.

Příklad: Projekt pojízdných poraden pro předlužené domácnosti

Realizátorem projektu bylo sdružení Spes, o.s., které působí v Olomouckém kraji. Sdružení se rozhodlo reagovat na rostoucí poptávku po svých poradenských službách a připravilo projekt pojízdných poraden, jejichž služeb budou moci využít lidé na území Olomouckého kraje. Na poradnu se mohly obrátit domácnosti, které se potýkaly s problematikou předluženosti, nebyly schopni zvládat a splácet své úvěry. Velkou výhodou bylo to, že poradci přijížděli za svými klienty do jejich místa bydliště.⁴⁹

Obce by také měly investovat do **vyškolení svých zaměstnanců v základech protidluhového poradenství.** Ti pak budou schopni včas a efektivně zakročit proti působení lichvářů. V té souvislosti je třeba vůbec vyzdvihnout nutnost masivní investice samosprávy do vzdělávání jejich sociálních pracovníků, obecních strážníků, úředníků bytových odborů a orgánů péče o dítě, zacíleného na konkrétní řešení konkrétních problémů spojených se sociálním vyloučením, v rámci kterého by se sdílely a vzájemně předávaly příklady dobré praxe.

---

⁴⁹ www.pomocsdluhy.cz

III. SOCIÁLNÍ VZESTUP

1. Zaměstnanost

Dalším z klíčových projevů sociálního vyloučení je ztížený přístup na trh práce. Se sociálním vyloučením je spojena **vysoká míra nezaměstnanosti** (v mnoha sociálně vyloučených lokalitách 90-100%) a z důvodů nekvalifikovanosti a nízkého vzdělání řady lidí z tohoto prostředí i faktická nezaměstnatelnost. Pozice těchto osob na trhu práce je marginální, vykonávají především sezónní, příležitostné a nekvalifikované práce. Dlouhodobá nezaměstnanost vede k vytváření životních strategií, které charakterizuje závislost na sociálních dávkách, zadlužování, práce „na černo“, kriminální aktivity atd.

Příčiny vylučování z trhu práce tvoří navzájem provázaný komplex. Pro lepší orientaci je můžeme rozdělit na vnitřní a vnější. Mezi vnitřní příčiny patří **nízká vzdělanost** (většinou jen základní vzdělání, často nedokončené, v lepším případě vyučení), **nedostatečné sociální kompetence** (neschopnost orientovat se na trhu práce, jednat s institucemi a potenciálními zaměstnavateli, nedostatečná znalost svých práv a povinností), **zadlužování rodin** (o výdělků ze zaměstnání připraví dlužníka exekutor) a mnohdy i špatný zdravotní stav. Bariéru představují i **tzv. solidární sítě**, v jejichž rámci „jsou rovnostářsky sdíleny statky, což působí demotivačně na jakoukoli snahu hledat zaměstnání. Najde-li si totiž jeden člen zapojený do takové sítě lépe placenou práci, předpokládá se, že se o svůj výdělek podělí s méně úspěšnými příbuznými.“⁵⁰ Mezi vnější příčiny počítáme zejména demotivující sociální systém, práci „na černo“ (bez řádně uzavřené smlouvy a odvádění daní a pojistného) a diskriminaci ze strany zaměstnavatelů (zejména při výběru uchazečů o pracovní místo).

K řešení vysoké nezaměstnanosti sociálně vyloučených osob může přispět i obec. **Zapojí se tak do aktivní politiky zaměstnanosti**, což jí umožňuje zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti.⁵¹ Postupovat může dvěma hlavními cestami:

1. **Finančně podporovat projekty a aktivity zaměřené na integraci na trh práce, které realizují jiné subjekty** (např. nevládní organizace)

Vzdělávání dospělých⁵²

Vzdělávání dospělých zahrnuje různé programy a aktivity, nejčastěji se jedná o:

- **job kluby**, respektive **kurzy zvyšování funkční gramotnosti** (kurzy sociálních dovedností potřebných k hledání a udržení zaměstnání – psaní CV, vyplňování formulářů, posilování znalostí ČJ, PC, komunikační dovednosti, telefonní hovor apod.),
- **motivační programy** (kurzy, jejichž cílem je zvýšení sebevědomí, vyvedení z pasivity, motivace k dalšímu vzdělávání, pomoc zorientovat se na trhu práce aj.),
- **doplnění vzdělání** za účelem získání či zvýšení kvalifikace (např. formou výučního listu nebo maturitní zkoušky).

Podporované zaměstnávání⁵³

Podporované zaměstnávání je časově omezená služba určená lidem, kteří hledají placené zaměstnání v běžném pracovním prostředí. Jejich schopnosti získat a zachovat si

⁵⁰ Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti. Gabal Analysis & Consulting, Praha 2006, s. 44.

⁵¹ Aktivní politika zaměstnanosti je souhrn opatření směřujících k zajištění maximálně možné úrovně zaměstnanosti. Aktivní politiku zaměstnanosti zabezpečuje ministerstvo a úřady práce; podle situace na trhu práce spolupracují při její realizaci s dalšími subjekty. (pátá část zákona č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti).

⁵² Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti. Gabal Analysis & Consulting, Praha 2006, s.46-47.

⁵³ Česká unie pro podporované zaměstnávání, www.unie-pz.cz

zaměstnání jsou přitom z různých důvodů omezeny do té míry, že potřebují individuální dlouhodobou a průběžně poskytovanou podporu poskytovanou před i po nástupu do práce.

Smyslem PZ je vyrovnávání příležitostí pro pracovní uplatnění lidí, kteří v důsledku znevýhodňujících faktorů mají ztížený přístup na otevřený trh práce, a vinou toho mohou být nebo jsou omezeni ve svém společenském uplatnění. V rámci podporovaného zaměstnávání je poskytována podpora rovněž zaměstnavatelům uživatelů služby.

Kritéria získané práce

- Pracovní místo je na otevřeném trhu práce.
- Práce má stabilní charakter.
- Velikost pracovního úvazku zohledňuje specifické potřeby zaměstnance-uživatele PZ.
- Druh práce odpovídá potřebám, dovednostem a možnostem zaměstnance-uživatele služeb a současně umožňuje jeho profesní rozvoj.
- Zaměstnanec-uživatel PZ pracuje za rovných pracovních podmínek, které odpovídají jeho potřebám i nárokům na vykonávání práce.
- Jde o hodnotnou a smysluplnou práci.
- Zaměstnanec-uživatel PZ má na pracovišti příležitost nejen k pracovnímu, ale i sociálnímu uplatnění.

Charakteristiky poskytované podpory

- Podpora je orientovaná na konkrétního uživatele služeb a na konkrétní pracovní místo/zaměstnavatele.
- Podpora je kontinuální, tzn. sleduje nejen získání, ale také zachování si zaměstnání. Je poskytována také po uzavření pracovního vztahu a i v jiných oblastech než je zvládnutí samotné práce.
- Služba je časově omezená a v rámci stanoveného limitu se přizpůsobuje individuálním potřebám zaměstnance - uživatele.
- Podporu lze využít opakovaně, pokud je to v zájmu zachování nebo získání nového zaměstnání.
- Za běžný prvek podpory se považuje podpora poskytovaná přímo na pracovišti.
- Podstatou podpory poskytované v rámci PZ je osobní pomoc, která zahrnuje např. poradenství a individuální konzultace, doprovázení, zastupování, pracovní asistenci apod.
- Součástí podpory je příprava k práci.
- Podpora je také orientována na rozvoj přirozené podpory na pracovišti.
- Podpora se zaměřuje na zvládnutí dovedností přímo i nepřímo souvisejících s pracovním uplatněním.
- V případě potřeby je součástí podpory také koordinace pomoci ze strany rodiny a dalších návazných služeb, které mohou ovlivnit získání a zachování vhodného zaměstnání.
- Podpora je poskytována tak, aby byla pro konkrétního zaměstnance – uživatele služby a jeho pracoviště co nejpřirozenější.
- Je poskytována právě taková míra podpůrných aktivit, která je aktuálně nezbytná k dosažení stanoveného cíle.
- Podpora dává uživateli služby příležitost k aktivní účasti při hledání práce, dojednávání pracovních podmínek, stanovování míry podpory apod.
- Způsob poskytování podpory dává uživateli služby příležitost rozhodovat o vlastním pracovním uplatnění (druh práce a místo výkonu práce, velikost pracovního úvazku apod.).

- Podpora je poskytována prostřednictvím vyškoleného pracovního týmu, který pokrývá potřeby cílové skupiny.
- Podpora je poskytována také zaměstnavateli pracovníka-uživatele PZ. Zahrnuje pomoc s administrativou, která souvisí s přijetím uživatele PZ do pracovního poměru, s úpravou pracovního místa a pracovní náplně, vytvoření podmínek pro přijetí pracovníka-uživatele PZ do pracovního kolektivu, motivace a podpora zaměstnavatele a jeho pracovníků apod.
- V rámci podpory existuje systém sledující spokojenost uživatelů a dalších zájmových skupin.

Pracovně právní poradenství⁵⁴

Pracovně-právní poradenství zahrnuje několik souvisejících a vzájemně se doplňujících služeb, které jsou poskytovány klientům se ztíženým přístupem k běžné institucionální pomoci. Mezi tyto služby patří: vlastní poradenství (pomoc při vyhledávání vhodného pracovního místa, pomoc s vyplňováním formulářů a psaním žádostí a životopisu, poradenství z oblasti pracovního práva) a motivační práce. Jako efektivní se jeví poskytovat tyto služby přímo v terénu, nejlépe ve spolupráci s terénními sociálními pracovníky.

Příklad: Pracovní poradenství společnosti Člověk v tísni, o.p.s.⁵⁵

Pracovní poradenství pro dlouhodobě nezaměstnané lidi v tíživé sociální situaci provozují Programy sociální integrace od ledna roku 2006. Pracovní poradci působí v jedenácti městech České republiky, kde zároveň pracují terénní sociální pracovníci, konkrétně v Bílině, Chomutově, Karlových Varech, Kladně, Liberci, Plzni, Praze, Prostějově,

Přerově, Sokolově a Ústí nad Labem.

Projekt podporuje integraci sociálně vyloučených lidí, zejména Romů, do společnosti, a to prostřednictvím pomoci jednotlivým klientům při přípravě na povolání a při hledání volného pracovního místa. Pracovní poradci propojují a koordinují speciální poradenství a přímou terénní sociální práci s motivační prací s klientem a mapováním a nabídkou služeb zaměstnanosti v nejbližším klientově okolí.

Pracovní poradci pracují s nezaměstnanými klienty, kteří jsou schopní a motivovaní získat zaměstnání, nebo klienty k hledání zaměstnání motivují. Radí jim, jak při hledání práce postupovat, učí je vyjednávat, vyřídít si potřebné dokumenty.

Pracovní poradci vyhledávají volná pracovní místa v regionu, jednájí se zaměstnavateli o umístění dlouhodobě nezaměstnaných lidí. Zároveň vyjednávají na úradech práce například zřízení rekvalifikačních kursů v oborech, které jsou na trhu práce neobsazeny. Vytipovávají vhodné klienty, kterým doporučují účast ve vhodných vzdělávacích a rekvalifikačních programech.

Pracovní poradci úzce spolupracují s terénními sociálními pracovníky v místě a vycházejí z dlouhodobé zkušenosti a systematické práce v přirozeném prostředí klientů.

Konkrétní případy, kterými se pracovní poradci zabývají a ještě mnoho dalšího k tomuto programu lze najít na www.pracovniporadenstvi.cz.

Sociální firma

⁵⁴ Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti. Gabal Analysis & Consulting, Praha 2006, s. 50.

⁵⁵ www.clovekvstisni.cz

Za jedno z možných a vysoce perspektivních opatření, s nímž existují velmi dobré zahraniční zkušenosti, ale které se v ČR vyskytuje zatím jen sporadicky, považujeme **sociální podnikání**. Sociální podnik je tržně orientovaný podnik založený za účelem vytvoření kvalitních pracovních míst pro lidi znevýhodněné na trhu práce a nabízí jim i další podporu. Nejedná se o chráněné dílny, které jsou často zřizovány pouze za samoučelným vytvořením pracovního místa. Sociální podniky jsou plně konkurenceschopné běžným komerčním firmám i přesto, a do budoucna právě proto, že zaměstnávají osoby sociálně znevýhodněné. Cílem sociálních firem ovšem není jen samotné zaměstnání znevýhodněných, ale zároveň i vytváření integračního pracovního prostředí a tím posilování společnosti jako celku. Tedy, vedle zisku i veřejný zájem, který mj. napomáhá kultivovat lokální komunity.

Příklad: Zvýšení zaměstnanosti v Dobré Vodě

Projekt realizuje občanské sdružení Český západ. „Jednou z hlavních aktivit občanského sdružení je zvyšování kvalifikace členů cílové skupiny, vytváření pracovních příležitostí, případně pomoc s uplatněním na otevřeném pracovním trhu. Od roku 2002 bylo Českým západem v Dobré Vodě dosaženo následujících úspěchů:

Snížení nezaměstnanosti: Před vznikem občanského sdružení Český západ byla v Dobré Vodě téměř 100% nezaměstnanost. Dnes více než 60 % členů ... má zaměstnání, tedy tito lidé nepobírají podpory z úřadu práce nebo dávky sociální péče. Někteří další se účastní příležitostných brigád.

- *V roce 2002 vytvořilo o. s. Český západ ve spolupráci s Úřadem práce Karlovy Vary dvacet nových pracovních míst na HPP (z toho pět pro ženy).*
- *V roce 2003 vytvořilo stejným způsobem jedenáct pracovních míst na HPP (z toho čtyři ženy).*
- *V roce 2004 kromě pěti pracovních míst (tři muži a dvě ženy) v profesi pomocné práce vznikla dvě pracovní místa na dobu neurčitou pro jednoho muže – vedoucího pracovní skupiny a jednu ženu – komunitní pracovníci.*
- *V roce 2005 byla tato místa zachována a navýšena na celkový počet osm. ....*
- *V roce 2008 Český západ zaměstnává tři obyvatele komunity na HPP ve svém stálém pracovním týmu a čtyři další v programu veřejně prospěšných prací.*

Zdá se ovšem, že zaměstnání některých a stabilizace jejich příjmů povzbudila i ostatní obyvatele Dobré Vody k usilovnějšímu hledání zaměstnání.⁵⁶

Sdružení Český západ také provozuje internetový obchod, ve kterém „nabízí ručně vyráběné textilní výrobky krejčovské a tkalcovské dílny Českého západu. Tato textilní dílna má charakter chráněné dílny, protože zaměstnává sociálně znevýhodněné obyvatele Dobré Vody u Toužimi v Karlovarském kraji.“⁵⁷ Provozování internetového obchodu je na profesionální úrovni a výrobky, které Český západ jeho prostřednictvím prodává, se jeví jako kvalitní, designově zajímavé a tedy konkurenceschopné. Např. ručně tkané koberce jsou v obchodě téměř vyprodané.

2. Využívat veřejně prospěšné práce a veřejnou službu - nástroje vedoucího k integraci na trh práce

Veřejně prospěšné práce

Poskytování veřejně prospěšných prací se řídí podle § 112 odst. 1) zákona č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti. Podle tohoto ustanovení jsou veřejně prospěšné práce „časově omezené pracovní příležitosti spočívající zejména v údržbě veřejných prostranství, úklidu a údržbě veřejných budov a komunikací nebo jiných obdobných činnostech ve prospěch obcí nebo ve prospěch státních nebo jiných obecně prospěšných institucí, které vytváří zaměstnavatel

⁵⁶ www.cesky-zapad.cz

⁵⁷ Tamtéž.

nejdéle na 12 po sobě jdoucích kalendářních měsíců, a to i opakovaně, k pracovnímu umístění uchazečů o zaměstnání. Pracovní příležitosti jsou vytvářeny na základě dohody s úřadem práce, který na ně může zaměstnavateli poskytnout příspěvek.“

„Veřejně prospěšné práce slouží k umístění uchazečů o zaměstnání na dobu obvykle nepřesahující dvanáct měsíců. Tato místa zřizují zejména obce a města, a to na základě písemné dohody s úřadem práce. Na veřejně prospěšné práce doporučuje úřad práce místní občané, kteří obtížně hledají zaměstnání. Tito zaměstnanci provádějí převážně práce sezónního charakteru, jako je úklid veřejných prostranství, údržba zeleně a komunikací, údržba sportovních zařízení v obci apod. Úřad práce může poskytnout příspěvek na zaměstnance až do výše skutečně vyplacených mzdových nákladů, včetně pojistného na sociální zabezpečení a státní politiku zaměstnanosti a pojistného na všeobecné zdravotní pojištění, které zaměstnavatel za sebe odvedl z vyměřovacího základu tohoto zaměstnance. Veřejně prospěšné práce pomáhají dlouhodobě nezaměstnaným osobám v opětovném získání pracovních návyků a ulehčují následné zařazení na pracovní trh.“⁵⁸

Postup při zřizování veřejně prospěšných prací je následující:⁵⁹

1. Zaměstnavatel podá písemnou žádost s uvedením počtu pracovních míst, jejich druhem a zaměřením. Formuláře žádosti je možné získat na internetové adrese portal.mpsv.cz/sz/local/op_info/dotace/vpp a na příslušném úřadu práce
2. Příspěvek lze poskytnout až do výše skutečně vyplacených mzdových nákladů na zaměstnance umístěného na tyto práce, včetně pojistného na sociální zabezpečení a státní politiku zaměstnanosti a pojistného na všeobecné zdravotní pojištění, které zaměstnavatel za sebe odvedl z vyměřovacího základu tohoto zaměstnance.
3. K žádosti je třeba doložit :
  - o potvrzení o bezdlužnosti z finančního úřadu a celního úřadu, okresní správy sociálního zabezpečení a od všech zdravotních pojišťoven, u kterých má pojištěny své zaměstnance (Příslušná potvrzení nemohou být starší než 1 měsíc)
  - o originál a kopii dokladu prokazující právní subjektivitu zaměstnavatele
  - o doklad o vedení běžného účtu v bance
  - o platné usnesení z ustavujícího zasedání zastupitelstva
  - o doklad o IČ zaměstnavatele
  - o doklad o provozovně
4. V případě kladného posouzení žádosti je uzavřena dohoda na konkrétního uchazeče o zaměstnání s uvedením délky trvání, druhem práce a výší příspěvku.
5. Po podpisu dohody jsou nově vytvořená pracovní místa obsazena uchazeči, doporučenými úřadem práce. Kopie pracovních smluv zaměstnavatel doloží úřadu práce nejpozději do deseti pracovních dnů od nástupu do pracovního poměru.

Příspěvek je zaměstnavateli proplácen na základě měsíčního vyúčtování.

Veřejná služba

Veřejná služba představuje možnost zachování pracovních dovedností u osob dlouhodobě setrvávajících ve stavu hmotné nouze. **Jejím prostřednictvím umožní obec svým občanům, kteří se ocitli ve stavu hmotné nouze, prokázat snahu vymanit se z dočasné nepříznivé sociální situace a získat dovednosti a pracovní návyky, které jim**

⁵⁸ Kdo drží Černého Petra. Člověk v tísní o.p.s., 2007, s.72.

⁵⁹ Informace čerpány z portálu MPSV, portal.mpsv.cz/sz/local/op_info/dotace/vpp

mohou ulehčit přechod na běžný trh práce. To, zda obec bude službu organizovat, nebo ne, je čistě na zvážení jejích představitelů. Podmínky výkonu veřejné služby upravuje §18a zákona 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi. Podle tohoto zákona se veřejnou službou rozumí pomoc obci v záležitostech, které jsou v zájmu obce, zejména při zlepšování životního prostředí v obci, udržování čistoty ulic a jiných veřejných prostranství, pomoci v oblasti kulturního rozvoje a sociální péče. Veřejnou službu vykonávají osoby v hmotné nouzi na základě písemné smlouvy uzavřené s obcí, která obsahuje alespoň místo, předmět a dobu výkonu veřejné služby. Za výkon veřejné služby nenáleží odměna. V případě uzavření smlouvy o výkonu veřejné služby je obec povinna uzavřít pojistnou smlouvu kryjící odpovědnost za škodu na majetku nebo na zdraví, kterou osoba vykonávající veřejnou službu způsobí nebo jí bude způsobena. Na krytí sjednaného pojistného je možné žádat dotaci u MPSV.

V zákoně o pomoci v hmotné nouzi je dále upraveno, že částka živobytí činí u osoby, pobírající příspěvek na živobytí déle než šest kalendářních měsíců, částku existenčního minima. Toto ustanovení se však nevztahuje na nezaopatřené děti, na osobu, u které se nezkoumá snaha zvýšit si příjem vlastní prací, osobu pobírající podporu v nezaměstnanosti nebo podporu při rekvalifikaci, osobu, která má příjem z výdělečné činnosti, a osobu, která vykonává dobrovolnickou službu nebo veřejnou službu v rozsahu alespoň 20 hodin v kalendářním měsíci. Doba šesti kalendářních měsíců se počítá od 1. 1. 2009. Pokud ale ani jednu z možností osoba vykonávat nebude (jedno z jakého důvodu), její částka živobytí klesne na existenční minimum.

Příklad: Radní města Havířov schválili realizaci veřejné služby

Na základě novelizace zákona o pomoci v hmotné nouzi schválili zastupitelé v havířově, že město bude organizovat veřejnou službu. „Podle odhadu odboru sociálních věcí by veřejnou službu mohlo v Havířově vykonávat až cca 1200 osob. Město bude povinno uzavřít pojistnou smlouvu kryjící odpovědnost za škodu na majetku nebo na zdraví, kterou osoba vykonávající veřejnou službu způsobí nebo jí bude způsobena. Částka, kterou bude muset město na úhradu pojištění zaplatit bude cca 31 tis.Kč. Ke krytí sjednaného pojištění může ministerstvo poskytnout dotaci. Pracovníci budou vybaveni základními ochrannými pracovními prostředky, ochrannou vestou, pracovními rukavicemi a čepicí ochraňující před sluncem (pro letní měsíce). Náklady na pořízení ochranných pomůcek budou cca 150 Kč za osobu. Z tohoto vybavení ochrannými pracovními prostředky a s přihlédnutím k rizikům při výkonu práce je možno zadávat osobám, které vykonávají veřejnou službu, pouze nejméně náročné práce s minimálním rizikem vzniku pracovního úrazu. K těmto pracím patří zejména ruční úklid chodníků a dalších veřejných prostranství, vyhrabávání listí apod.

*Bude-li o výkon veřejné služby velký zájem, může dojít k omezení počtu zaměstnanců, kteří jsou městem zaměstnáni v rámci veřejně prospěšných prací Přes zimu cca 30 lidí, v ostatních měsících 70 lidí). ... Dále bude nutno přijmout zaměstnance, kteří budou sepsovat smlouvy o výkonu veřejné služby a vydávat potvrzení o jejím vykonání, přidělovat a kontrolovat práci, vydávat a přebírat ochranné pracovní osobní prostředky. Současně bude nutno v jednotlivých lokalitách zajistit prostor pro uskladnění pracovních předmětů. V tomto směru předpokládáme úzkou spolupráci s příspěvkovými organizacemi, zejména školami. Realizaci veřejné služby předpokládáme pouze pro osoby s trvalým bydlištěm na území města. S ohledem na znění zákona o pomoci v hmotné nouzi lze předpokládat, že zvýšený zájem o veřejnou službu nastane po 1.7.2009. ... Motivací k výkonu veřejné služby je poskytování a výše příspěvku na živobytí. **Příklad: Osoba pobírající po dobu 6 měsíců příspěvek na živobytí ve výši 3126,- Kč bez dalšího příjmu. Po 6 měsících **neodpracuje** formou veřejné služby alespoň 20 hodin/měsíc – příspěvek na živobytí bude vyplacen ve výši 2020,- Kč. Po 6 měsících **odpracuje** formou veřejné služby alespoň 20 hodin/měsíc - příspěvek na živobytí***

*bude vyplacen ve výši 3126,- Kč. Po 6 měsících odpracuje formou veřejné služby alespoň 30 hodin/měsíc - příspěvek na živobytí bude vyplacen ve výši 3679,- Kč.*⁶⁰

Vzhledem k tomu, že veřejná služba je zabezpečována v samostatné působnosti obce, mohou obce při organizování veřejných služeb mezi sebou spolupracovat [§ 46 zákona č. 128/2000 Sb., o obcích (obecní zřízení), ve znění pozdějších předpisů].

Praktické použití tohoto nástroje není zatím příliš rozšířeno. Zákon vstoupil v účinnost 1. ledna 2009, Ministerstvo práce a sociálních věcí 1. dubna 2009 vydalo metodický pokyn, který obsahuje doporučení, jak by obce, jejich příspěvkové organizace nebo jiné organizace, měly při organizování veřejné služby postupovat. Z něj mimo jiné vyplývá, že:

1. obec může veřejnou službu zabezpečovat sama nebo může organizátorskou práci při jejím zajišťování přenést na příspěvkové organizace obce (cestou její zřizovací listiny), popřípadě na jiné organizace (prostřednictvím smlouvy).

2. smlouva o výkonu veřejné služby, kterou uzavírá s příjemcem příspěvku na živobytí (dále jen „osoba v hmotné nouzi“) příspěvková nebo jiná organizace, obsahuje základní identifikaci smluvních stran (organizace pověřené obcí a osoby vykonávající veřejnou službu), podmínky výkonu veřejné služby (rozsah a místo výkonu veřejné služby, činnosti vykonávané v rámci veřejné služby, případně vybavení pracovními a ochrannými prostředky), přičemž zde u rozsahu pracovní doby, doby odpočinku a podmínek pro zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví při práci platí pracovní právní předpisy.

3. úkoly, uložené zákonem v § 62a výslovně obecnímu úřadu v přenesené působnosti, nelze přenášet na příspěvkové organizace obce, popřípadě na jiné organizace, které veřejnou službu zabezpečují [§ 61 odst. 1 písm. a) zákona o obcích]. Jde o:

- a) vedení evidence osob vykonávajících veřejnou službu na území obce,
- b) udělování závazných pokynů při výkonu veřejné služby (zde má podle metodiky jít jen o obecné „stanovení pravidel pro kontakt příslušného pracovníka obce s organizací zabezpečující veřejnou službu a stanovení postupů pro osoby v hmotné nouzi při zajištění informovanosti obecního úřadu a orgánu pomoci v hmotné nouzi o uzavření smlouvy o výkonu veřejné služby, o rozsahu výkonu veřejné služby pro orgán pomoci v hmotné nouzi v průběhu veřejné služby a o jejím ukončení“),
- c) zabezpečení kontroly výkonu veřejné služby,
- d) informace pro příslušný orgán pomoci v hmotné nouzi o zahájení veřejné služby,
- e) informace pro příslušný orgán pomoci v hmotné nouzi o ukončení veřejné služby a o způsobu jejího výkonu,
- f) informace o tom, zda a jak byla veřejná služba vykonávána v případě písemné žádosti úřadu práce.

4. Pro zajištění činností, které budou muset být v souvislosti se zabezpečením veřejné služby vykonávány, může být obci i příspěvkové nebo jiné organizaci poskytnut na základě dohody s úřadem práce příspěvek na vytvoření pracovního místa v rámci veřejně prospěšných prací pro uchazeče o zaměstnání podle § 112 zákona č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů, případně příspěvek na zapracování podle § 116 zákona o zaměstnanosti. Tímto příspěvkem je kompenzováno snížení pracovního výkonu toho zaměstnance, který umístěného uchazeče o zaměstnání zapracovává. Příspěvek je poskytován rovněž na základě dohody s úřadem práce a jeho výše může činit maximálně polovinu minimální mzdy za měsíc.

⁶⁰ <http://www.havirov-city.cz/aktuality-a-radnicni-listy/verejna-sluzba.html>

Doba výkonu veřejné služby na základě smlouvy o výkonu veřejné služby, pokud rozsah vykonané služby **překračuje v průměru alespoň 20 hodin v kalendářním týdnu**, se pokládá za tzv. **náhradní dobu zaměstnání** pro potřeby výpočtu nároku na podporu v nezaměstnanosti, tj. na dobu jejího výkonu se hledí stejně jako na dobu výkonu zaměstnání nebo jiné výdělečné činnosti.

V praxi po zavedení nové úpravy **velmi často dochází k tomu, že obec nevyužije svého oprávnění veřejnou službu na svém území organizovat vlastními silami**. Dílem je to z neznalosti nové právní úpravy, dílem proto, že obec nedisponuje personálem, který by mohl zajistit organizátorskou práci nezbytnou pro zajištění samotného výkonu práce ze strany osob poskytujících veřejnou službu. Pro takové situace **je možné doporučit pro zajištění výkonu veřejné služby buď zřízení příspěvkové organizace nebo rozšíření její působnosti, pokud už existuje, nebo uzavření smlouvy s jiným subjektem**. K uzavření takové smlouvy je oprávněná rada obce, v rámci tzv. rozhodování ostatních záležitostí patřících do samostatné působnosti obce. Smlouva, kterou ale nesmí být delegovány shora popsané zákonné povinnosti, může být uzavřena úplatně či neúplatně pravděpodobně s jakýmkoli podnikatelským či nepodnikatelským subjektem, oprávněným k realizaci takového typu činnosti. U nepodnikatelských subjektů by mohlo jít typicky o ty, které jsou akreditovány k vysílání dobrovolníků (v tomto případě zodpovědných za organizační práci při vedení osob realizujících veřejnou službu) na základě zákona č. 198/2002 Sb., o dobrovolnické službě a o změně některých zákonů.

Zmiňujeme –li již **dobrovolnickou službu**, je současně třeba upozornit na to, že zhruba stejné nároky jako u veřejné služby má osoba pobírající dávky v hmotné nouzi, pokud stanovené penzum práce odpracuje jako dobrovolník v akreditovaném programu podle zákona o dobrovolnické službě, a to v režimu tzv. dlouhodobé dobrovolnické služby. Pracuje –li tedy jako dobrovolník v průměru 20 hodin v kalendářním týdnu při trvání této dlouhodobé služby nejméně 3 měsíce, považuje se tato doba za náhradní dobu zaměstnání, tzn. že při posuzování nároku na podporu v nezaměstnanosti se k této době přihlíží a započítává se jako doba zaměstnání a má také možnost, aby mu vysílající organizace hradila důchodové pojištění a má tedy i nárok na zápočet této doby do odpracovaných let do důchodu. Odpracuje –li takto alespoň 20, resp. 30 hodin měsíčně, má to stejný vliv na výši dávky hmotné pomoci jako u veřejné služby.

Veřejná služba tedy rozšiřuje možnosti pro osoby v hmotné nouzi, aby výše živobytí po určité době neklesla na existenční minimum, a vede i k zachování pracovních dovedností u osob dlouhodobě setrvávajících ve stavu hmotné nouze. Pokud obec nezřídí veřejnou službu, mohou osoby v hmotné nouzi využít možnosti např. veřejně prospěšných prací, krátkodobého zaměstnání nebo dobrovolnické služby. Pokud bude nezaměstnané osobě v hmotné nouzi pracovníky pověřených obecních úřadů v souvislosti se zvýšením příjmu vlastní prací §12 zákona č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi doporučena dobrovolnická služba v organizaci s akreditovaným projektem, musí být tato dobrovolnická aktivita vykonávána plně v souladu se zákonem o dobrovolnické službě. Jednou ze základních podmínek je však svobodné rozhodnutí dobrovolníka vykonávat dobrovolnickou službu bez nároku na odměnu. Jeho motivace k výkonu dobrovolnické služby by tedy neměla být vedena snahou o zvýšení příspěvku na živobytí, popř. povinností plnění individuálního akčního plánu zpracovaném na úřadu práce. Nejednalo by se o dobrovolnickou službu. V případě, že obec nevytvoří možnost veřejné služby a budou využívat dobrovolnickou službu jako možnosti zachování pracovních dovedností u osob dlouhodobě setrvávajících ve stavu hmotné nouze, musí organizace s akreditovaným projektem dodržet všechny povinnosti vyplývající ze

zákona o dobrovolnické služby. Tím je myšleno především zajištění výběru dobrovolníka, jeho zaškolení, pojištění a jeho koordinaci v souladu s podmínkami a náročností akreditovaného projektu.

2. Bezpečnost a prevence kriminality

Sociální vyloučení je hlavní příčinou kriminality v sociálně vyloučených lokalitách. Specializované výzkumy, které v letech 2005 – 2007 realizovalo Centrum aplikované antropologie (CAAT) při Katedře antropologických a historických věd Fakulty filosofické Západočeské univerzity v Plzni pro Ministerstvo vnitra ČR⁶¹ prokázaly, že **specifické jednání sociálně vyloučených osob, včetně jednání kriminálního a sociálně patologického, je výsledkem jejich přizpůsobení na specifické životní podmínky**. Vyplývá z osvojení si vzorců jednání, které se v rámci tohoto prostředí utváří a mezigeneračně dědí.

Výzkumy dále ukázaly⁶², že nelegální jednání, které je nějakým způsobem spojeno s tímto prostředím a osobami v něm žijícími, má i další specifické znaky:

- Zdrojem kriminality je **zvýšený výskyt sociálně patologických jevů**, nejrůznějších závislostí – gamblerství, alkoholismu a zejména zneužívání drog – dále zadlužování, chudoba a další negativní jevy spojené se sociálním vyloučením.
- **Lidé žijící v těchto lokalitách jsou zvyklí na to, že se o jejich situaci instituce příliš nestarají**, a žijí tedy s vědomím toho, že i kriminalita, která se jich jakkoliv dotýká (jako pachatelů či obětí), je téměř nepostižitelná. Mají velmi nízké právní vědomí.
- Osoby žijící v tomto prostředí většinou **nevnímají kriminalitu, nelegální aktivity a sociálně patologické jednání jako něco negativního** a nemravného, nýbrž jako zdroj obživy a obstarání finančních prostředků (ať už kontinuální nebo jednorázový). Děti vyrůstající v tomto prostředí přijímají toto jednání jako standardní normu.

Všechny výše uvedené jevy jsou hlavním spouštěčem dlouhé řady dalších kriminálních a obecně nelegálních aktivit, přičemž většina z nich je vysoce latentní a pro policii je velmi obtížné je odhalit.

Celkovou kriminalitu související se sociálně vyloučeným prostředím a osobami v něm žijícími si lze představit jako pyramidu, na jejímž vrcholu stojí lidé, kteří zneužívají špatné sociální situace v lokalitách. Jsou to zejména **lichváři** či obecně poskytovatelé rychlých půjček na vysoký úrok, **drogoví dealeři, kuplíři, strůjci finančních podvodů, poskytovatelé nelegálního zaměstnávání** (tzv. práce na černo), **majitelé domů** vybírající v havarijních bytech vysoké nájemné apod.. Tito lidé mohou žít buď přímo v sociálně vyloučené lokalitě, anebo mimo ni.

Oběťmi této skupiny lidí jsou osoby, které potřebují finanční prostředky pro nejrůznější účely (pro svoji obživu, na nájem, pro hraní na výherních automatech, na drogy, na splátky, alkohol atd.), příp. drogy pro sebe nebo pro další redistribuci. Tím se však dostávají do situace koloběhu dluhů splátek, závislosti na lichváři, dealerovi atd., což znamená nutnost nalézt nové zdroje přísunu peněz. Tak se z těchto obětí stávají **pachatelé** další trestné činnosti, většinou **majetkové kriminality** (krádeže v supermarketech, kapesní krádeže, krádeže aut, kovů atd.). Ukradené předměty dále prodávají či zastavují. V tuto chvíli

⁶¹ Jedná se o tyto projekty: Zmapování typů kriminality, s nimiž se potýkají sociálně segregované romské komunity žijící na území Karlovarského kraje (2005), Zmapování typů kriminality související se sociálně vyloučenými lokalitami na území města Brna (2006) a Zmapování typů kriminality související se sociálně vyloučenými lokalitami na území města Prahy (2007). Zprávy z těchto výzkumů jsou neveřejné, přičemž zpráva z Brna je na vyžádání k dispozici na odboru bezpečnostní politiky MVČR.

⁶² Informace o výstupech z výzkumu kriminality v sociálně vyloučených lokalitách, OBP MV, 2006. Interní materiál MV.

do situace vstupují další lidé, kteří profitují z této „druhotné“ kriminality. Jsou to např. majitelé zastaváren a sběrných surovin, kteří odkupují předměty hluboko pod cenou, protože vědí, že jsou kradené. Dále jsou to znovu poskytovatelé půjček na vysoký úrok, kuplíři a strůjci finančních podvodů, kteří opět nabízejí možnost dalšího „snadného“ obstarání peněz, čímž se celá situace opakuje do nekonečna. Ke zneužívání může docházet i v rámci rodiny (např. nucení prostituci).

Na spodních patrech pomyslné pyramidy stojí a **oběťmi** předchozí popsané skupiny, (tj. obětí a pachatelů zároveň) jsou všichni, kterým bylo vykradeno auto, ukradena peněženka, mobilní telefon atd. tedy v drtivé většině lidé, žijící mimo prostředí sociálního vyloučení. Pozoruhodné je, že do této skupiny obětí patří také **lidé, kteří jsou využíváni předchozí skupinou jako prostředek k získání peněz**. Jedná se většinou o lidi s mentálním či fyzickým postižením, bezdomovce apod., kteří se ocitají v područí některých rodin a jsou nuceni pro ně krást, sloužit jim v domácnosti, nebo o lidi, na jejichž jméno si rodina bere úvěr, který potom nesplácí apod.. Tímto způsobem se reprodukuje situace na dvou úrovních, kdy např. oběť strůjce úvěrového podvodu se sama stává pachatelem téhož trestného činu (o úvěrových podvodech a problematice zadlužování viz dále).

Odpovědnost institucí veřejné správy

Bezpečnostní aspekty sociálního vyloučení jsou problematikou, která se dotýká především **Policie ČR**, avšak nejen jí. Podstatnou část zodpovědnosti za řešení problémů spojených se sociálně vyloučeným lokalitami nesou kromě **Policie ČR** orgány státní správy i samosprávy. Tyto jevy musí být řešeny na lokální úrovni.

Stigmatizace lidí žijících v sociálně vyloučených lokalitách způsobuje, že tyto osoby a rodiny mají **velmi nízký sociální kapitál potřebný například k tomu, aby byli schopni účinně vymáhat svá občanská práva**. Proto se často stávají oběťmi rozličné trestné činnosti (lichva, obchod s drogami, obchod s lidmi, útisk, vydírání, apod.), jakož i různých forem diskriminace. Tato skutečnost má za nevyhnutelný následek nárůst jejich drobné majetkové trestné činnosti a jejich kriminální jednání je často jen pouhým důsledkem rozsáhlejší trestné činnosti, jejíž jsou oběťmi (jak je popsáno výše).

Hlavním nedostatkem v přístupu některých institucí – vč. policie - k řešení těchto problémů je **nedostatečná orientace v příčinách a řešení fenoménu sociálního vyloučení**. Existuje totiž obecná, avšak mylná představa o tom, že v sociálně vyloučených lokalitách žijí lidé v jakési soudržné komunitě, uvnitř které se odehrává specifická kriminalita, která je vnitřní záležitostí tohoto společenství. Toto pojetí však nutně blokuje efektivní řešení konkrétních případů. Z výše uvedených výzkumu naopak vyplývá, že pachatelé trestné činnosti zaměřené na sociálně vyloučenou populaci tohoto stavu využívají, resp. díky obecné rozšířenosti takovéto mylné představy mohou snáze provozovat tuto trestnou činnost. Jsou totiž přesvědčeni, že situaci v sociálně vyloučené lokalitě je ze strany veřejných institucí věnována jen velmi malá pozornost.

Velkým problémem je také skutečnost, že za „pozitivní“ vzory v sociálně vyloučeném prostředí slouží právě aktéři tzv. „šedé zóny“ (kuplíři, dealeri apod.), neboť sociální vyloučení spočívá především v nedostatku kontaktu s okolním sociálním prostředím, ze kterého by sociálně vyloučení mohli čerpat „návody pro život“ považované za „normální“. Tímto způsobem vyrůstají děti a mládež do prostředí, kde je za úspěch považováno to, co je z hlediska práva klasifikováno jako trestná činnost.

V sociálně vyloučených lokalitách se také projevuje **deformovaná interpretace práva**, což často vede k neuvědomovanému kriminálnímu či sociálně deviantnímu jednání.

Ti, kteří jsou obětí trestné činnosti, často řeší tuto svoji situaci prostřednictvím neformálních (většinou opět nelegálních) postupů a nikoli prostřednictvím k tomu určených společenských institucí.

Možnosti samosprávy

Řešení kriminality je především v kompetenci Policie ČR, to však neznamená, že by obec neměla možnost do této problematiky nijak zasahovat. Zákon č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky, konkrétně §16 tohoto zákona stanoví podmínky spolupráce mezi Policií ČR a obcí v oblasti bezpečnosti. Zákon uvádí možnost uzavírání tzv. **koordinačních dohod**, jejichž prostřednictvím může obec po dohodě s policií prosadit své záměry při potírání kriminality související se sociálně vyloučenými lokalitami. Obec může po Policii ČR požadovat dodržování hlavní zásady práce policisty v prostředí sociálního vyloučení a při kontaktu s lidmi z toho prostředí:

- **Rovné zacházení.** Prostředí sociálně vyloučených lokalit má svá specifika, která by policista při pohybu v tomto prostředí měl zohlednit ve svém přístupu, ve své strategii. Velmi rozšířeným mýtem mezi policisty je, že specifický postup policie v tomto prostředí ve skutečnosti znamená omlouvání a promíjení trestné činnosti, že jsou nuceni měřit lidem z tohoto prostředí dvojitým metrem, aby nebyli obviněni z diskriminace apod. Je to velký omyl a naprostý blud. Naopak: policista, který do této lokality vstupuje, nebo který se s lidmi z tohoto prostředí setká, má dodržovat stejný přístup, jaký používá při kontaktu s kýmkoliv jiným. Popírat, že policisté někdy sklouzávají k jednání, které je neetické a neakceptovatelné, znamená lhát si do vlastní kapsy.
- **Korektnost.** Dodržování zásad korektního jednání – **korektní vystupování, bez nadřazenosti a arogance, bez náznaků opovržení, korektní oslovování.** Korektním chováním lze předejít řadě konfliktů a nedorozumění, bez korektního a slušného chování nemůže policista nikdy navázat s veřejností (do které patří i tito lidé) solidní vztah, získat potřebné informace a ochotu občanů k otevřené spolupráci.
- **Profesionalita.** Hlavní profesní zásadou má být nepromítat **vlastní náhled na lidi z prostředí sociálního vyloučení do svého profesionálního jednání.** Policista může např. nesouhlasit s tím, že většina těchto lidí pobírá dávky, které ostatní platí ze svých daní, ale nesmí se to projevit na jakémkoliv jeho služebním postupu. A to zejména v těch případech, kdy jde o záležitosti, které s policejní prací nesouvisí. Jednání policisty musí být i v tomto případě založené na rozumu a logickém uvažování, nikoliv na emocích a osobních názorech. Policie ČR musí v otázkách sociální inkluze a potírání diskriminace **jednat s lidmi jako s jednotlivci, nikoli jako s kompaktní skupinou a přistupovat k jejich případům jako k jedinečným.** Obojímu pomůže: 1. tematické vzdělávání policistů a 2 kvalitní personální práce s policisty – supervize, koučink, tréninky atd. – která by policistům pomohla zvládat jinakost, naučila je pracovat s předsudky, zpracovávat vlastní temné myšlenky a frustrace. U této profesní skupiny jsou projevy nesnášenlivosti o to nebezpečnější, že policisté se s lidmi z prostředí sociálního vyloučení setkávají z pozice moci.
- **Zvládání konfliktů, znalost zásad komunikace v problémových situacích.** Ideální je, pokud policista, který opakovaně vstupuje do sociálně vyloučené lokality, má základní znalost zásad komunikace v problémových situacích, kdy např. dochází nebo může dojít ke konfliktu.
- Na regionální a místní úrovni je vhodné zajistit/podpořit **účast policie při komunitním plánování**, v pracovních skupinách (společně se samosprávou a

nevládními organizacemi) a dalších aktivitách, které zapojují pohled a potenciál policie při řešení problémů a hledání systémových opatření.

- Je třeba, aby policisté **perfektně znali prostředí sociálně vyloučených lokalit**, aby se v něm správně orientovali, aby dokázali rozlišit roli pachatele od role oběti, aby jejich informace o tomto prostředí a o lidech v něm žijících nebyly založeny jen na domněnkách, obecně tradovaných stereotypy a předsudcích. Pak teprve mohou **řešit situaci komplexně, tj. i příčiny negativních jevů**, nejen důsledky (např. nejen majetkovou kriminalitu, ale i to, co jí způsobuje).
- Je třeba, aby instituce veřejné správy zajistily **soustavný import práva** a principů občanské společnosti do prostředí sociálně vyloučených lokalit, aby začaly vstupovat do struktur uvnitř těchto lokalit a systematicky potíraly nelegální aktivity, které se v tomto prostředí vyskytují.
- Tam, kde je to vhodné, jednat s poskytovateli sociálních služeb o zřízení institutu **sociálního asistenta v trestním řízení (původní název „asistent policie“)**, který by poskytoval sociální a právní podporu sociálně vyloučeným klientům, kteří jsou oběťmi trestné činnosti či diskriminace, resp. podporu při jednání s policií v zájmu ochrany práv těchto klientů.

K realizaci těchto zásad může obec přispět i aktivně, a to:

1. Finančně podpořit specializované kurzy a semináře k problematice policejní práce v sociálně vyloučených lokalitách. V případě, že se obec rozhodne pro toto opatření, doporučujeme věnovat velkou pozornost výběru vhodných lektorů. K tomuto viz materiál *Sociální vyloučení a úloha policie, metodická příručka pro realizaci vzdělávacího kurzu*.⁶³

2. Finančně podpořit supevizi, koučink atd., které by policistům pomohly zvládat jinakost, naučily je pracovat s předsudky.

3. Zvážit zavedení institutu sociálního asistenta v trestním řízení jako sociální služby dle zákona o sociálních službách. Sociální asistent v trestním řízení je sociální služba, kterou lze registrovat jako specializovaný terénní program, příp. jako odborné sociální poradenství. Pokud by se obec rozhodla pro toto opatření, pak bude postupovat stejně, jako u zřizování terénní sociální práce (viz kapitola Terénní sociální práce).⁶⁴

Opatření č. 1 a 2 doporučujeme zajistit také pro strážníky obecní policie.

Příklad: Sociální asistence v trestním řízení (realizuje Člověk v tísni, o.p.s., pobočka Plzeň) „Služba sociální asistence v trestním řízení je nejnovější aktivitou Programů sociální integrace. Pilotně je prozatím nabízena pouze v Plzni, kde je od začátku roku 2007 realizována ve spolupráci s Ministerstvem vnitra ČR. Plzeňští sociální asistenti v trestním řízení poskytují poradenství sociálně vyloučeným obětem, svědkům a v některých případech i pachatelům trestné činnosti. Důležitým úkolem je vysvětlit klientům v kontextu konkrétního případu a situace jejich povinnosti a práva. Kromě poradenství nabízí pracovníci pobočky klientům také doprovod k výsledku či soudu a pomáhají jim při sestavení trestního oznámení nebo při podání svědectví na policii. Jejich práce v sociálně vyloučených lokalitách má ale také preventivní charakter. Služba sociální asistence v trestním řízení neulehčuje život pouze klientům, ale také policistům a orgánům činným v trestním řízení. „Naším cílem je usnadnit jejich vzájemnou komunikaci. Stejně jako terénní sociální pracovník pomáhá klientům při

⁶³ http://www.spolecnekbezpeci.cz/soubory/dok_metodika.pdf

⁶⁴ K institutu sociálního asistenta v trestním řízení doporučujeme zejména materiál *Metodika činnosti asistenta Policie ČR pro práci v sociálně vyloučených lokalitách, MV ČR 2006* a dále strategické materiály týkající se policejní práce ve vztahu k menšinám (viz přehled literatury).

obtížné komunikaci s úřady, funguje i sociální asistent jako prostředník při jednání všech zainteresovaných stran,“ uvádí Simona Bejvlová z plzeňské pobočky Člověka v tísni. „Poptávka po pomoci sociální asistence narůstá úměrně tomu, jak se se službou seznamují naši klienti i plzeňská policie,“ dodává Simona Bejvlová.

Služba sociální asistence v trestním řízení je úzce provázána s dalšími plzeňskými poskytovateli služeb sociální prevence, na které jsou klienti odkazováni v případě specifických potřeb - například při potížích s drogovou závislostí, domácím násilím a podobně.

Příklady situací, ve kterých sociální asistent pomáhá: *neplnění vyživovacích povinností, lichva, úvěrové podvody, podvody, řešení drobných přestupků, krádeže, ochrana svědků, znásilnění.*

Sociální asistent poskytuje: *doprovod k výslechu, doprovod k soudu, pomoc při sestavení trestního oznámení, pomoc s administrativními úkony souvisejícími se svědectvím, nebo výpovědí na policii, preventivní působení na klienty, vysvětlení právních termínů, pomoc při jednání s dalšími úřady a osobami zainteresovanými na případu.“⁶⁵*

Regulace výherních hracích přístrojů (VHP)

Závislost na hazardních hrách bývá společně se závislostí⁶⁶ jednou z nejrozšířenějších forem závislostí osob, které se dlouhodobě nacházejí v sociálně tíživé a bezvýchodné situaci. K řešení tohoto problému může obec přispět regulací výherních hracích přístrojů.

Zákon číslo 202/1990 Sb., o loteriích a jiných podobných hrách, ve znění pozdějších předpisů, (dále též „loterní zákon“) umožňuje, aby obce v samostatné působnosti vydaly **obecně závaznou vyhlášku regulující provozování výherních hracích automatů**. Obec může vyhláškou jednak omezit provozování výherních hracích přístrojů v místě a čase, případně může stanovit zákaz provozování automatů na některých ve vyhláše konkretizovaných místech.

Loterní zákon umožňuje regulovat formou obecně závazné vyhlášky pouze provoz výherních hracích automatů, obec nemůže omezit provozování jiných druhů hazardních her, jako jsou elektromechanické rulety nebo videoloterní terminály. Tato zařízení povoluje do provozu ministerstvo financí a z provozu takovýchto zařízení neplynou do rozpočtu obce ani místní, ani správní poplatky, jako je tomu u výherních hracích automatů.

Obec může přispět k regulaci videoloterních terminálů nebo elektromechanických rulet na svém území skrze uplatnění práv účastníka řízení před ministerstvem financí. Loterní zákon totiž stanoví povinnost ministerstva zkoumat před vydáním příslušného povolení „soulad provozování hazardních her s jinými právními předpisy a respektovat ochranu veřejného pořádku“. Obec má právo vyjádřit se ve správním řízení k záměru toho kterého provozovatele a požadovat, aby ministerstvo přihlédlo k obsahu regulační vyhlášky, a to přesto, že taková vyhláška se může vztahovat jen na výherní hrací automaty.

Lze doporučit, aby obce, které vydaly obecně závaznou vyhlášku regulující provozování výherních hracích automatů, tuto vyhlášku v autentickém znění postoupily ministerstvu včetně výslovné písemné žádosti, aby ministerstvo v každém řízení, které bude u něj zahájeno a bude se týkat povolení provozování hazardních her (definovaných v ustanovení § 2 loterního zákona), umožnilo obci realizovat práva účastníka řízení podle správního řádu.

Obce mohou navrhnout dodatečně také změnu již vydaných povolení, pokud se provoz povolených zařízení, například videoloterních terminálů. Ministerstvo může k návrhu obce již vydané povolení doplnit nebo změnit, vyžaduje-li to řádné provozování takové hry nebo veřejný zájem.

⁶⁵ www.cvtpzlen.cz/sluzby_tsp.php

⁶⁶ Problematiku závislosti na návykových látkách považujeme za komplexní téma zasluhující prostor, který tento manuál nemůže poskytnout. Odkazujeme proto na specializované zdroje týkající se tohoto tématu.

Právní praxe se již shodla, že „ochrana veřejného pořádku je ve veřejném zájmu a změna či zrušení povolení je dovolenou formou omezení svobodného výkonu provozování hazardních her“⁶⁷.

---

⁶⁷ Němec, Pavel: Obce v područí hazardu, Informační servis Svazu měst a obcí č. 12, s. 16

3. Volnočasové aktivity

Pro sociální vzestup lidí žijících v prostředí sociálního vyloučení má smysl nabídnout jim smysluplné využití jejich volného času. To platí zejména pro děti a mládež jako alternativu k bezcílnému utloukání času na ulici s rizikem patologického a protiprávního jednání. Mezi volnočasové aktivity patří nejrůznější zájmové a vzdělávací kroužky, komunitní a nízkoprahová centra, kluby, sportovní aktivity a soutěže atd.

Obec může tyto aktivity buď finančně podporovat (když realizátorem je např. nezisková organizace), **nebo sama realizovat**.

Příklad: Klub Děštník (Plzeň)

Realizátorem je plzeňská organizace Tady a teď, o.p.s. „Klub Deštník je realizován v sociálně vyloučené lokalitě Jateční/Duchcovská ve spolupráci s Městskou policií Plzeň od roku 2005. Jedná se o volnočasovou aktivitu, konanou několikrát týdně pro různé věkové skupiny dětí. Hlavním cílem této aktivity je umožnit předškolním a školou povinným dětem umožnit smysluplně trávit volný čas – předškolní děti připravit na nástup na základní školu a u starších dětí rozvíjet jejich sociální a komunikační dovednosti potřebné pro orientaci ve společnosti.

Klub Deštník vedou vždy nejméně dvě dobrovolnice a trvá kolem 2 hodiny. Kvůli rozdílnému věku docházejících dětí je potřeba děti zabavit různými typy her. S předškoláky se klade důraz na hry pro rozvoj schopností, které budou potřebovat při nástupu do první třídy (rozvoj jemné motoriky – pomocí stavebnic, skládaček z papíru aj., dále zacházení s nůžkami, lepidlem, vodovými barvami, poznávání barev, hry se slovy – např. slova začínající na určité písmeno, poslušání a následná interpretace textů, hry na procvičení paměti).

Pro starší děti jsou pořádány různé kolektivní hry pro rozvoj sociálních dovedností (např. pantomimické předvádění různých povolání, různé pohybové hry, ...), dále složitější hry se slovy a na procvičení paměti, psaní kratších textů.

Ve školním roce 2006/2007 navštívilo Klub Deštník alespoň jednou celkem 31 dětí z lokality. Pravidelná účast dětí v Klubu se pohybuje okolo 8-15 dětí, ve věku od 3 do 13 let.

Partneři: Městská policie Plzeň, Pedagogická fakulta ZČU v Plzni. ⁶⁸

Příklad: Nízkoprahové zařízení pro děti a mládež Drom (realizátor Drom, příspěvková organizace městské části Brno-sever)⁶⁹

Posláním nízkoprahového zařízení pro děti a mládež je poskytovat odbornou pomoc dětem a mládeži z Brna, jež se ocitly v obtížné životní situaci nebo jsou ohroženy sociálním vyloučením, a to prostřednictvím nabídky sociálních služeb, vzdělávacích a volnočasových aktivit. Strategickým cílem zařízení je dlouhodobě poskytovat kvalitní a odborné sociální služby cílové skupině.

Hlavním dlouhodobým cílem je nabízet takové služby, které vycházejí z konkrétních potřeb klientů. Okruhem osob, jimž je sociální služba určena, jsou děti a mládež ve věku 6–18 let, které se nacházejí v obtížné životní situaci nebo pocházejí ze sociálně znevýhodněného prostředí, a jsou tak ve větší míře ohroženy sociálně patologickými a jinými nežádoucími jevy, např.: nepříznivá sociální situace (dětí dlouhodobě nezaměstnaných rodičů, rodiny ohrožené lichvou, vystěhováním z bytu, děti z nestabilních rodin apod.); problémy ve škole (prospěchové problémy, zameškané hodiny, záškoláctví, agresivní chování apod.); problémy

⁶⁸ www.tadyated.org

⁶⁹ www.drom.cz

s vrstevníky (hádky, šikana, strach z přijetí vrstevnickou skupinou apod.); nepříznivá rodinná situace (nepříznivá socioekonomická situace rodiny, chybějící rodič, nefunkční rodiny apod.); omezená možnost aktivního trávení volného času (nedostatek informací o možnostech trávení volného času, nedostatek finančních prostředků k realizaci určitých volnočasových aktivit, omezená nabídka v lokalitě apod.); útěky z domova; experimenty s návykovými látkami; předčasná sexuální aktivita; diskriminace apod.

Zařízení nabízí sociální služby zaměřené převážně na pomoc v obtížných situacích: kontaktní práce, informační servis, poradenství, případová práce, situační intervence, pomoc v krizi, zprostředkování dalších služeb, kontakt s institucemi ve prospěch klienta; aktivizační činnost: rozvíjení schopností a praktických dovedností prostřednictvím volnočasových, kulturních a sportovních aktivit v následujících dílnách a kroužcích: výtvarná, keramická a fotografická dílna; počítačový, hudební, a taneční kroužek; fotbalový klub pro hráče od 6 do 15 let; preventivní programy (promítání filmů, besedy) na téma sexualita, šikana, drogy, záškoláctví, kriminalita, apod.; vzdělávací a motivační programy – doučování a výukové programy.

Všechny služby jsou poskytovány zdarma, děti mohou navštěvovat zařízení anonymně. Pravidelná docházka do zařízení není podmínkou užívání služby. Děti mají dále možnost přicházet s vlastními nápady a ovlivňovat tak program zařízení. Zařízení má detailně propracované zásady svého fungování a práce s klienty.

Volnočasové aktivity lze samozřejmě pořádat i pro **dospělé**. V komplexním programu sociální integrace sdružení Český západ⁷⁰, o.s. se najdou nejrůznější aktivity ve „Tvořivých dílnách“ (např. ruční výroba šperků, malování na sklo a keramiku, kurz pečení chleba, patchwork atd.), řada sportovních aktivit (fotbal, posilovna, aerobik, stolní tenis) i kulturní podniky (návštěvy kina a koncertů).

---

⁷⁰ www.cesky-zapad.cz

IV. DOPORUČENÍ PRO KOMPLEXNÍ ŘEŠENÍ

Koordinátor na místní úrovni

V předchozím textu jsme nastínili možnosti řešení v stěžejních oblastech sociálního vyloučení – bydlení, zaměstnávání, práce s dětmi a jejich vzdělávání a bezpečnosti vč. problematiky zadlužování. V každé oblasti je třeba přijmout řadu kroků na úrovni státu, samospráv, škol, policie a dalších institucí, vč. nevládního sektoru. Tato řešení je nutné vhodně kombinovat a koordinovat, a to zejména na místní úrovni obce či města. Bez propojení a návaznosti jednotlivých opatření není možné se dobrat odpovídajícího výsledku. Proto navrhuje zavádět na místní úrovni **koordinátory, jejichž úlohou by bylo sjednocovat postup všech institucí a organizací při řešení problémů spojených se sociálním vyloučením.** Úkolem koordinátora by bylo:

Shromažďování aktuálních informací o situaci a problémech v sociálně vyloučených lokalitách a jejich sdílení na úrovni regionu. V současné době již mnohde existuje velké množství informací o jednotlivých lokalitách, ale nedochází k jejich výměně mezi subjekty, které s nimi mají co do činění (úřad práce, sociálně právní ochrana dětí, sociální odbory, neziskové organizace, policie, samospráva...). Informace navíc rychle zastarávají, lokality se rychle mění, migrace je v nich vysoká.

- **Koordinace činností v lokalitách.** Koordinátor by se měl v terénu lokalit osobně pohybovat, jeden koordinátor by měl připadnout na jednu lokalitu, byť by tato koordinace měla činit jen např. desetinu jeho celkové pracovní činnosti. Tak bude zajištěno, že koordinátor bude soustředěn na jedinou lokalitu a nebude se věnovat těm, kde je úspěšnější a kde se mu práce daří. Ideální by bylo, pokud by funkci koordinátora vykonával pracovník neziskové organizace, např. z řad poskytovatelů sociálních služeb, který **není závislý na žádné veřejnosprávní instituci.** Koordinátoři se mohou po čase i střídat, i organizace se mohou střídat – důležité je zabránit tomu, aby v jednom regionu měla jedna organizace na tuto službu dlouhodobě monopol. Koordinátor by se scházel dohromady (viz výše – týmy) i jednotlivě se zástupci institucí, konzultoval s nimi aktuální situaci a problémy k řešení. Identifikoval by potřeby lokalit a inicioval nutná opatření (např. pokud by někde chyběla sociální služba pro rodiny s dětmi, usiloval by o její zavedení a zajištění jejího řádného fungování).

Stát, příp. samospráva mohou toto místo dotovat formou grantů neziskovým organizacím. Díky souběhu informací od místních koordinátorů by kraje měly **stále aktuální informace o tom, co se v lokalitách děje** a co je třeba udělat pro eliminaci sociálního vyloučení – jakou službu či jaký projekt podpořit, do čeho investovat, co se naopak neosvědčilo a nemá smysl v tom pokračovat. Zakázky už by tak nemusely složitě vymýšlet neziskové organizace, ale dával by je na základě informací od koordinátora kraj. Poskytovatelé služeb by se pak jen hlásili do výběrových řízení na realizaci těchto zakázek.

Podstatným prvkem fungování koordinátora by také bylo, že by nebyl podřízený nikomu mimo strukturu své organizace a ani jemu by nebyl nikdo nijak podřízen a povinován. Jeho práce by spočívala ve vyjednávání a manažerských postupech, pomoci při vytváření lepších podmínek k tomu, aby v prostředí sociálního vyloučení žilo stále méně a méně lidí.

Práci koordinátora mohou doplňovat **koordinačními aktivitami obce s rozšířenou působností a kraje:**

- Obce s rozšířenou působností mohou vytvářet podmínky pro pravidelné setkávání a společnou práci všech, kteří v lokalitách působí nebo mají vůči problémům, které se v lokalitách vyskytují, určité zákonné povinnosti – zástupci samosprávných úřadů, nevládních organizací, policie, úřadu práce atd. Vytvořením takovýchto **multidisciplinárních týmů** by mělo dojít ke koordinaci činností a sdílení informací. Úkolem kraje by potom bylo vytvořit pro obce s rozšířenou působností **metodiky**, jak postupovat, jak v těchto týmech pracovat a co je jejich cílem.
- Na úrovni kraje by pak bylo vhodné pořádat **setkání obdobná** a pravidelná, na kterých se budou setkávat **po vertikální linii** zástupci jednotlivých oborů (např. krajský policista s okresními policisty atp.).

Příklad: Projekt Polis – Podpora sociálně integračních politik a služeb. Rozvojové partnerství v sociální politice (Člověk v tísní, o.p.s.)⁷¹

„Cíle projektu: POLIS si klade za cíl navrhnout a realizovat systém koordinace aktivit všech organizací a institucí, které se na místní úrovni podílejí na tvorbě sociální politiky ve vztahu k sociálně vyloučeným občanům, zejména Romům a cizincům. Dlouhodobým cílem projektu POLIS je: minimalizovat počet lidí žijících v sociálním vyloučení a zamezit vzniku chudinských lokalit (ghett), v nichž žijí tito lidé koncentrovaně, pomoci nastavit sociální politiku měst tak, aby zachránila většinu lidí v životní krizi před pádem do sociálního vyloučení a umožnila jim návrat do běžného života, pomoci trvale propojit instituce, které pracují s lidmi v sociálním vyloučení a zvýšit povědomí veřejnosti o podmínkách života v sociálním vyloučení.

Prostředky: Vzdělávání a poradenství, poskytované pracovníkům místních samospráv a Úřadů práce, policie, NNO, zaměstnavatelům, novinářům. Dále poradenství a vzdělávání pracovníků místních škol s důrazem na interkulturní a inkluzivní vzdělávání a výchovu, a nakonec aktivity v oblasti koordinace a managementu místních partnerství mezi institucemi, jejichž činnost má vliv na situaci místních sociálně vyloučených občanů, zejména nejchudších Romů. Součástí POLIS je také terénní sociální práce. Pro realizaci těchto aktivit bylo sjednáno partnerství se všemi relevantními subjekty (samospráva, ÚP, školy, spolupracující neziskové organizace).

***Popis programu:** POLIS je rozvojové partnerství, iniciované společností Člověk v tísní v Plzni, Bílině a Ústí nad Labem, jehož principy jsou navíc postupně uplatňovány v praxi Terénních programů společnosti Člověk v tísní v dalších městech, například v Kladně. POLIS propojuje instituce (úřady, školy, policii, zastupitele a další), které přicházejí do styku se sociálně slabými lidmi, provozuje přímou terénní sociální práci, poskytuje informace o specifických podmínkách života v sociálním vyloučení, které využijí například policisté při potírání kriminality (lichva, organizovaný zločin), podporuje interkulturní a komunitní vzdělávání a vzdělávací aktivity pro děti ze sociokulturně znevýhodněného prostředí. Motivuje klienty, aby dohlíželi na školní docházku svých dětí. Projekt POLIS řídí v každém městě ředitel místní pobočky spol. Člověk v tísní, tým projektu dále tvoří terénní sociální pracovníci, pracovní poradci, koordinátoři vzdělávacích aktivit a pracovníci partnerských organizací. Ředitel pobočky je hlavním poradcem a vyjednávačem ve vztahu k samosprávě a dalším partnerům a koordinuje všechny další aktivity, které POLIS tvoří – tedy vzdělávání pracovníků veřejné správy a škol, účast týmu na komunitním plánování atd.*

⁷¹ Informace o projektu byly převzaty z www.epolis.cz.

Komplexní řešení – zásady

Na základě výše popsaných doporučení k jednotlivým rovinám problematiky sociálního vyloučení jsme vytvořili soubor deseti základních doporučení pro obce, které chtějí přispět k stabilizaci a postupně i zlepšování situace svých občanů, kteří se dlouhodobě nacházejí v obtížné sociální situaci. Domníváme se, že k tomuto cíli může vést dodržování následujících zásad:

- 1. Obec disponuje dostatečným množstvím objektivních a relevantních informací o situaci sociálně vyloučených lidí ve svém regionu a vychází z nich při realizaci praktických opatření.**
- 2. Obec zamezí prostorovému vylučování sociálně znevýhodněných osob nediskriminační bytovou politikou a vytvořením fungujícího programu podporovaného bydlení.**
- 3. Obec si vytvoří efektivní metodiku pro práci s lidmi, kterým vznikají dluhy na nájemném a dalších poplatcích spojených s bydlením. Tato metodika má vést k postupnému snižování zadlužení těchto lidí.**
- 4. Obec ve spolupráci s místními poskytovateli sociálních služeb zajistí odpovídající typy těchto služeb (zejména terénní formy) pro osoby nacházející se v prostředí sociálního vyloučení, nebo sociálním vyloučením ohrožení.**
- 5. Obec přijatými opatřeními neprohlubuje segregaci dětí z prostředí sociálního vyloučení, usiluje o to, aby práce příslušných institucí (školy, OSPODu aj.) vedla ke zvyšování vzdělanosti těchto dětí.**
- 6. Obec se podílí na aktivní politice zaměstnanosti, podporuje integrační aktivity v této oblasti, organizuje veřejně prospěšné práce a veřejnou službu.**
- 7. Obec v rámci vymezených možností pečuje o zajištění bezpečnosti lidí postižených nebo ohrožených sociálním vyloučením a o efektivní řešení kriminality a sociálně patologických jevů souvisejících se sociálně vyloučenými lokalitami.**
- 8. Obec podporuje protidluhové poradenství.**
- 9. Obec podporuje nebo organizuje volnočasové aktivity pro děti, mládež i dospělé žijící v prostředí sociálního vyloučení.**
- 10. Obec ve svém úsilí o integraci osob postižených sociálním vyloučením úzce spolupracuje s dalšími státními i nestátními institucemi, které se na tomto poli pohybují.**

Použitá a doporučená literatura a prameny

Všeobecné

Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti. Gabal Analysis & Consulting, Praha 2006, s. 29. www.gac.cz

Jára, M. (a kol.): Sociální diskriminace pod lupou. Otevřená společnost, o.p.s., 2006. www.diskriminace.cz/dt-publikace/

Kdo drží Černého Petra. Člověk v tísni o.p.s., 2007.

Veselá, M. – Pospíšilová, K. - Mazel, M.: Sociální vyloučení: výzvy, příležitosti a řešení. Společně k bezpečí o.s. pro MV ČR, 2009.

http://www.spolecnekbezpeci.cz/soubory/dok_socialni_vyloucení.pdf

Gabal, I. – Čada, K. – Snopek, J.: Klíč k posílení integrační politiky obcí. Otevřená společnost, o.p.s., 2008. www.gac.cz

Bydlení

Baršová, A.: Problémy bydlení etnických menšin a trendy k rezidenční segregaci v České republice. In: Romové ve městě, Socioklub, Praha 2002.

Máchová, H.: Nejčastější problémy v nájemním bydlení. In: Romové bydlení soužití, Socioklub, Praha 2000.

Národní zpráva o strategiích sociální ochrany a sociálního začleňování na léta 2008 – 2010. MPVS, 2008.

Niederle, P.: Využití sociální práce a sociálních dávek při řešení problémů v oblasti bydlení. In: Romové bydlení soužití, Socioklub, Praha 2000.

Pelišková, V.: Bydlení Romů v České republice. In: Romové bydlení soužití, Socioklub, Praha 2000.

Vyhodnocení orientačního šetření k zákonu o pomoci v hmotné nouzi a k aplikačnímu programu OK nouze po půl roce účinnosti, MPSV, 2007.

Terénní sociální práce

Metodická příručka pro výkon terénní sociální práce. Ostravská univerzita v Ostravě pro MPSV, 2006.

Povinná školní docházka a sociálně-právní ochrana dětí

Metodický pokyn k jednotnému postupu při uvolňování a omlouvání žáků z vyučování, prevenci a postihu záškoláctví, vydaný MŠMT pod Čj.: 10 194/2002-14

Co se osvědčilo. Partners Hungary Foundation, 2003

Zadlužování

Právní rozbor k problematice zadlužování sociálně deprivovaných vrstev obyvatelstva, Zšvůle práva, o.s. pro MV ČR, 2006.

http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/dokument/2007/minority_zadluzovani.pdf

Bezpečnost a prevence kriminality

Budilová, L. – Hirt, T. (a kol.): Policista v multikulturním prostředí. Informační manuál pro Policii ČR. MVČR a Člověk v tísni, o.p.s., Praha 2005.

Informace o výstupech z výzkumu kriminality v sociálně vyloučených lokalitách, OBP MV, 2006. Interní materiál MV.

Metodika činnosti asistenta Policie ČR pro práci v sociálně vyloučených lokalitách, MV ČR 2006.

Němec, P.: Obce v područí hazardu, Informační servis Svazu měst a obcí č. 12, s. 16.

Národní strategie pro práci policie ČR ve vztahu k národnostním a etnickým menšinám, MV ČR, 2003. www.mvcr.cz/clanek/policie-a-minority-dokumenty.aspx

Pospíšilová, K. (a kol.): Sociální vyloučení a úloha policie, metodická příručka pro realizaci vzdělávacího kurzu. Společně k bezpečí o.s. a Člověk v tísni, o.p.s., 2008.

Strategie pro práci Policie České republiky ve vztahu k menšinám pro období 2006 - 2007. MV ČR, 2006. www.mvcr.cz/clanek/policie-a-minority-dokumenty.aspx

Strategie pro práci Policie České republiky ve vztahu k menšinám (pro období 2008-2012). www.mvcr.cz/clanek/policie-a-minority-dokumenty.aspx

Zmapování typů kriminality, s nimiž se potýkají sociálně segregované romské komunity žijící na území Karlovarského kraje, Centrum aplikované antropologie pro Ministerstvo vnitra ČR, 2005. Neveřejná zpráva.

Zmapování typů kriminality související se sociálně vyloučenými lokalitami na území města Brna, Centrum aplikované antropologie pro Ministerstvo vnitra ČR, 2006.

Zmapování typů kriminality související se sociálně vyloučenými lokalitami na území města Prahy, Centrum aplikované antropologie pro Ministerstvo vnitra ČR, 2007. Neveřejná zpráva.

Zpráva o postupu a průběžných výsledcích zavádění Národní strategie pro práci Policie České republiky ve vztahu k národnostním a etnickým menšinám, MV ČR, 2004. www.mvcr.cz/clanek/policie-a-minority-dokumenty.aspx

Internetové stránky:

www.centrom.cz

www.cesky-zapad.cz

www.clovekvtisni.cz

www.cvtplzen.cz

www.drom.cz

www.epolis.cz

www.havirov-city.cz

www.kr-karlovarsky.cz
www.kr-kralovehradecky.cz
www.kraj-lbc.cz
www.kr-olomoucky.cz
www.kr-vysocina.cz
www.kr-zlinsky.cz
www.kraj-jihocesky.cz
www.kr-jihomoravsky.cz
www.plzensky-kraj.cz
www.mabs.ie
www.mmr.cz
www.mpsv.cz
www.mver.cz
www.obce.cz/mmr/vestniky/vestnik00-04/0004v02.htm
www.olidech-slidmi.cz
www.pardubickykraj.cz
www.pomocsdluhy.cz
portal.mpsv.cz
www.pracovniporadenstvi.cz
www.responsible-credit.net
www.socialni-ekonomika.cz
socialnipece.praha.eu
www.spolecnekbezpeci.cz
www.strep.cz
www.tadyated.org
www.unie-pz.cz
verejna-sprava.kr-moravskoslezsky.cz